

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSLAM ÖNCESİ MEDİNE TARİHİ VE KADININ
YERİ

Şerife Nur ACAR

2501171504

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz YILDIRIM

İSTANBUL – 2021

ÖZ

İslam Öncesi Medine Tarihi ve Kadının Yeri

Şerife Nur Acar

İslam tarihinde yapılan çalışmaların genel olarak doğduğu şehir olan Mekke üzerinde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bu doğru olan bir yaklaşım olarak benimsenmiştir. Bazı görüşlere göre ise bir insanın doğduğu yer kadar yettiği yerin de önemli olduğu hatta doğduğu yerin sadece kayıta adının olduğu kişiliğine hiç etki etmediği de düşünülmektedir. Bu yüzden fikir altyapısında incelemeler yapılırken Mekke kadar Medine'nin de incelenmesi gerektiği düşüncesi bulunmaktadır. Fakat bu düşüncenin tezahürü olan eserlerde Medine'ye İslamiyet'in geliş aşamasından alınarak irdelendiği görülmektedir. Evs ve Hazrec kabilelerinin arasında bulunan kan davasını bitirmesi için Hz. Muhammed (s.a.v.)'in yardımını istemeleri ile hicret hadisesi gerçekleşerek Medine incelemeleri başlıyor. İslamiyet'in doğduğu ortamdan fikir altyapısı ne kadar önemli ise geliştiği ortamdaki fikir altyapısı da o kadar önemlidir. Her ne kadar yakın çevrede yaşamlarına rağmen sosyolojik, psikolojik ve coğrafi etmenleri birbirine taban tabana zıt iki şehirden bahsederken bu kadar es geçilmiş olması, Arabistan'da yaşayan her kavmi her grubu "Arap" kelimesi altında ortak paydada toplamak bazı şeylerin kaçırılmasına sebebiyet vermiş olabilir düşüncesi bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur.

Medeniyetlerin kültürünü yaşatanların kadınlar olduğu toplumda kanıksanmış bir durum olarak bilinir. İslam Medeniyetinde kadının popüler kültürde sanılanın aksine ikinci planda olmadığı araştırmalarda vurgulanmaktadır. Bu durum çalışmalarımızı "Kadın" konusunda yoğunlaştırmıştır. Özellikle İslam'ın ilk devletinin başkenti haline gelecek olan Medine'nin İslam öncesi fikir altyapısında "Kadın" imgesinin nasıl bir etkisi olduğunun incelenmesi düşünülmüştür. Sadece dini boyutta değil ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda da kadınlardan bahsedildiğini görmekteyiz.

Çalışmamızda daha önce yapılmış Medine Tarihi çalışmaları ışığında bölgedeki sosyal hayatın içerisine incelemeler yapılmaya ve İslam öncesi Medine toplumunda kadının resmi çizilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Medine, Yesrib, İslam Öncesi, Kadın, Sosyal Hayat.

ABSTRACT

İslam Öncesi Medine Tarihi ve Kadının Yeri

Şerife Nur Acar

It is observed that the work in Islamic history is generally focused on Mecca, the city in which it was born. This is true and is taken as an approach. Some views also think that where a person grows as much as his/her birthplace is important, or where his/her place is known only on record, and does not have any influence on his/her personality. Therefore, while examining the intellectual infrastructure, there is the idea that Medina should be examined as much as Mecca. However the manifestation of this idea is that the works are being considered to the Medina from the inbound stage of Islam. Medina researches begin with the Hijrah call for the aid of the Prophet Muhammed (pbuh) to end the blood trial between the tribes of Evs and Hazrec. The more important the idea infrastructure is in the Islamic environment, the more important it is in the environment where it develops. Although they live in close proximity, it was the starting point of this study to think that the fact that such a hasty was passed when sociological, psychological and geographical factors mentioned two diametrically opposed cities, that every intersection in Arabia could have caused some things to be missed by collecting each group in common ground under the word "Arabic".

It is known as a convinced situation in society where women are the ones who sustain the culture of civilizations. It is emphasized in researches that, in Islamic civilization, women are not second-place, as is thought of in the popular culture. This has made our work more focused on "women". The Civil, which will become the capital of the first state of Islam, was thought to be examined what the "Woman" image has to do with the pre-Islamic idea infrastructure. We see women are mentioned not only in religious dimension but also in economic, political and social areas.

In light of previous studies on the history of the Medina, investigations have been conducted within the social life of the region and try to draw a woman in the pre-Islamic society.

Keywords: Medina, Yathrib, Pre-Islamic, Women, Social Life.

ÖNSÖZ

Arabistan'a İslamiyet'in gelişi 610 yılında, Hz. Muhammed (s.a.v)'in ilk vahyi almasıyla gerçekleşmiştir. 3 yılı gizli bir şekilde, yaklaşık 10 yıl boyunca da Mekke'de farklı acı olaylarla sahne olduğu bilinmektedir. 622 yılında yapılan Akabe Biatı'nın ardından Müslümanların Medine'ye hicreti gerçekleşti ve ardından ilk İslam Devleti Medine'de kurulup buradan önce Arabistan Yarımadası'na sonra çevre bölgelere yayılmıştır. İslam Devleti'nin kurulduğu yer olarak Medine şehrinin önemli olduğu bilinmekle birlikte orada yaşayan toplumun da gelecek nesil olan bizlere örnek olmaları için yetiştirilmesine ihtimam gösterilmesi konusuna Peygamber Efendimizin önem gösterdiğini suffice ashabından anlayabiliyoruz.

Toplumun eğitilmesi konusunda sosyal hayatın, dini yaşantının ve insani ilişkilerin özellikle incelenmesinin önem arz ettiği bilinmektedir. Toplumsal yapının oluşmasında çoğu sosyolojik öğretinin ve kültürümüzün bize taşıdığı görüşlere göre kadın faktörünün önemli olduğu belirtilmektedir. Çünkü toplum ailelerden oluşmakta ve ailenin temelini kadınlar oluşturmaktadır.

Tezimizde Medine'de yaşayan Müslümanların yani Ensar'ın kültürel alt yapısında kadının rolünü araştırılıp Medine'de yaşamış olan eski kavimlerde kadın imajı çizilmeye çalışılmıştır. Tezimizin ilk bölümünde Medine tarihine değinmek amacıyla öncelikle kullanacağımız isim konusunda belirtilen görüşler aktararak tarihsel süreçte kullanılmış olan Yesrib ismini kullanmayı, Peygamber Efendimizin hadislerinde Yesrib adını kullanmayı hoş görmediği için de sosyal hayat sürecinin incelendiği bölümlerde Medine isminin kullanılacağı belirtilerek, Hz. Nuh'un Tufan hadisesinden sonra yerleşim bölgesi haline gelmesi tarihinden itibaren şehrin İslam'la müşerref olduğu 622 yılına kadarki sürecin tarihsel boyutu incelenmiştir. İkinci bölümde Medine'de yerleşik düzen halinde yaşamış olan üç kavmin sosyal hayatları, ekonomik yapıları, dini yaşantıları ve diğer kabilelerle iletişimleri hakkında araştırmalarımızı aktardık. Üçüncü bölüme geldiğimizde ise asıl konumuz olan Amâlika, Yahudi ve Arap kabilelerinin kadın hakkındaki davranış ve tutumlarıyla ilgili incelemelerimizle birlikte kaynaklardan ulaştığımız Evs ve Hazrec kabilesine mensup kadınların isimlerini sunduk.

Farklı bir üniversitede lisans eğitimimi tamamlamamdan dolayı fakülte hocalarımızla uzun bir diyalogumuzun olmamasına karşın başta tez konumu bulmamda yardımcı olan,

sağlık sorunlarına rağmen ilgisini eksik etmeyen Adana- İstanbul gidiş gelişlerimde desteğini esirgemeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Yıldırım'a, umutlarımın bittiği noktada hayatıma girip elimi tutup yolumu aydınlatan hocam Doç. Dr. Gülgün Uyar'a zorlandığım noktalarda kaynak konusunda destekleyen sayın hocam Prof. Dr. Nurettin Gemici'ye, ders döneminde bana kazandırdığı ufuklardan dolayı sayın hocam Prof. Dr. Adnan Demircan'a üzerimdeki emeklerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Yeni bir şehir, yeni bir sistem içerisinde umutsuzluğa kapılmaya başladığım her anda elimden tutan bana yol gösteren ve tezimde büyük bir desteği olan kan bağımlı olmasa da can bağıyla bağlandığım sevgili ablam Ayşe Arasan'a, yüksek lisans eğitimime başlamam destek ve dualarını eksik etmeyen anne ve babam Hatice ve Zafer Acar'a, tezimin tashihini yapan Mehmet Deri'ye teşekkürlerimi iletirim. Yazımını tamamladığım bu tezimi yüksek lisans eğitimim sürecinde rahatsızlanıp Allah'ın rahmetine kavuşan canım anneannem Fatma Demiray'a ve bu süreçte aramıza katılan biricik yeğenim Mustafa Emir'ime ithafımdır.

Şerife Nur ACAR
ADANA 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ MEDİNE.....	5
1.1. Medine'nin İsmi.....	10
1.2. Medine Tarihi	12
1.2.1. Amâlika.....	16
1.2.2. Yahudiler	20
1.2.3. Araplar (Evs ve Hazrec).....	24

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ MEDİNE'DE SOSYAL HAYAT	33
2.1. Amâlika'da Sosyal Hayat.....	38
2.2. Yahudilerde Sosyal Hayat.....	39
2.3. Araplarda Sosyal Hayat (Evs ve Hazrec).....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ MEDİNE'DE KADIN	51
3.1. Amâlika'da Kadın.....	53
3.2. Yahudilerde Kadın	54
3.3. Araplarda Kadın (Evs ve Hazrec)	56
3.4. Evs ve Hazrec Kadınları	62
3.4.1. Ümmü Ali bint. Halid b. Teym b. Ümeyye b. Bayada b. Hufaf b. Sa'd b. Murra	63
3.4.2. Ümmü Hâkim bint. Amr b. Kays b. Âmir b. Cu'debet (Cu'dubet) b. Salebe b. Sâlim	63
3.4.3. Zeyneb bint. Amr b. Ubeydullah b. Hanzala b. Râfi b. Tavba b. Sâlim b. Malik	63
3.4.4. Aîşe b. Numeyr b. Mâlik (Vâkıf) b. İmrülkays	63
3.4.5. Sâhira bint. Zafer (Ka'b) b. el-Hazrec b. Amr (en-Nebit).....	63
3.4.6. Ümmü Cündeb bint. Rifâ'a b. Abdulmundir b. Zenber b. Zeyd b. Malik	64
3.4.7. Kebşe bint. Vâkıd b.Amr b. el-İtnabe b Âmir b. Zeyd b. Menat b. Malik el-Eğar.....	64

3.4.8. Ümmü Sa'd bint. Huzeym b. Mes'ûd b. Kal b. Harîş b. Abdüleşhel	64
3.4.9. Ümmü Amr bint. Atîk b. Amr b. Abdûla'lem b. Âmir b. Za'ûrâ	64
3.4.10. Sehle bint. İmruülkays b. Ka'b b. Âmir	64
3.4.11. Karîbe bint. Kays b. el-Kureym b. Ümeyye b. Sinân b. Ka'b b. Ganm b. Selime	64
3.4.12. Ümeyme bint. Amr b. Adî b. Zeyd b. Cüşem b. Hârise	65
3.4.13. Kebşe bint. Amr b. Cüşem b. Vâil b. Zeyd b. Kays b. Âmir b. Mürre b. Mâlik b. el-Evs	65
3.4.14. Selmâ bint. Seleme b. Hâlid b. Adî b. Mecde'a b. Hârise b. Haris b. Hazec b. Amr (en-Nebî).....	65
3.4.15. Selma bint 'Amr b. Haddâs b. 'Âmir b. Adiyy b. Ğanım b. Sa'lebe b. Hazrec	65
3.4.16. Mu'âze bint. Enes b. Kays b. Ubeyd b. Zeyd b. Mu'âviye	65
3.4.17. er-Rehâle bint. el-Münzir b. el-Cemûh b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b b. Ganm b. Ka'b b. Seleme ..	65
Er- Rehale bint. El- Münzir Hazrec kabilesine mensup olmasına karşın Evs' mensup	65
3.4.18. Umeyre bint. Sa'lebeb. Sinân b. Âmir b. Adî b. Ümeyye b. Beydâ	65
3.4.19. er-Rebâb bint. Mâlik b. Amr b. Azîz b. Mâlik b. Avf b. Amr	66
3.4.20. Ümmü Zeyd bint. Nadle b. Mâlik b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganm b. Sâlim b. Avf b. Amr	66
3.4.21. Meryem bint. İsme b. Zeyd b. Müeyl b. Vebre b. Hâlid b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganm	66
3.4.22. Hayle bint. el-Münzir b. Harâm b. Amr b. Zeydümenât b. Adî b. Amr b. Mâlik	66
3.4.23. Ümmü Hâlid bint. Âmir b. Sinân b. Vehb b. Levzân b. Abdüvüd b. Zeyd b. Sa'lebe	66
3.4.24. Lübnâ bint. Ubâde b. Nadle b. Mâlik b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganm b. Sâlim b. Avf	66
3.4.25. Cemile bint. Übey b. Mâlik b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim	67
3.4.26. Ruğaybe bint. Sa'lebe b. Mâlik b. Aclân b. Zeyd b. Ganm b. Sâlim b. Avf b. Amr b. Avf	67
3.4.27. Hind bint. el-Aclân b. Gannâm b. Âmir b. Beyâda	67
3.4.28. Selmâ bint. Ümeyye b. Hârise b. Amr	67
3.4.29. Suhtî bint. Evs b. Abbâd b. Amr b. Sevâd b. Ganm	67
3.4.30. Hind bint. Kays b. el-Kureym b. Ümeyye b. Sinân b. Ka'b b. Ganm b. Ka'b	67
3.4.31. eş-Şemûs bint. Hak b. Ümeyye Harâm	67
3.4.32. Nâile bint. Kays b. en-Nu'mân b. Sinân b. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka'b b. Selime	68
3.4.33. Bûsre bint. Zeyd b. Ümeyye b. Sinân b. Ka'b b. Selime	68
3.4.34. Mâviyye bint. el-Kayn b. Ka'b b. Sevâd	68
3.4.35. Edâm bint. Harâm b. Rebî'a b. Adî b. Ganm b. Ka'b b. Selime	68
3.4.36. Edâm bint. el-Kayn b. Ka'b b. Sevâd	68
3.4.37. Hind bint. Mâlik b. Âmir	68
3.4.38. Ümmü Kays bint. Harâm b. Levzân b. Hârise b. Adî b. Zeyd b. Sa'lebe	68
3.4.39. Cehîze bint. el-Kayn b. Ka'b	69
3.4.40. er- Rebâb bint. Abdullah b. Habîb b. Zeyd b. Sa'lebe b. Zeydümenât b. Habîb b. Abduhâris	69
3.4.41. Süheyime bint. Uveymir b. el-Eşkar b. Hansâ b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin	69
3.4.42. Üneyse bint. Âsım b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin b. en-Neccâr	69
3.4.43. Ruğaybe bint. Evs b. Hâlid b. el-Ca'd b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin	69
3.4.44. Selmâ bint. Âmir b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Ganm b. Adî	69
3.4.45. Hind bint. Zeyd b. Sevâd b. Mâlik b. Ganm b. Mâlik b. Mâlik	70
3.4.46. Ruğaybe bint. Zûrâre b. Udes b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik	70
3.4.47. Suhayle bint. es-Samme b. Amr b. Ubeyd b. Amr b. Mebzûl b. Mâlik b. en-Neccâr	70
3.4.48. Zeyneb bint. Süfyân b. Kays b. Za'ûrâ b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. Adî	70
3.4.49. Ümmü Havle bint. Süfyân b. Kays b. Za'ûrâ b. Harâm b. Cündeb	70
3.4.50. Ümeyme bint. Amr b. el-Hâris b. Kays b. Vakş b. Sa'lebe b. Tarîf b. el-Hazrec b. Sâ'ide	70
3.4.51. Ümmü Sâbit bint. Sâbit b. Hansâ b. Amr b. Mâlik b. Adî b. en-Neccâr	71
3.4.52. er-Ru'âyât bint. Adî b. Sevâd b. Mâlik b. Gam b. Mâlik b. en-Neccâr	71
3.4.53. Amre bint. Mes'ûd b. Kays b. Amr b. Zeydümenât b. Mâlik b. en-Neccâr	71
3.4.54. Suhtî bint. Hârise b. Levzân b. Abdüvüd	71
3.4.55. Ümmü Yezîd bint. Kays b. Za'ûra b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. Adî	71
3.4.56. Umeyre bint. Amr b. Harâm b. Amr b. Zeydümenât b. Adî b. Amr	71
3.4.57. Kayle bint. Erkam b. Amr b. Cefne b. Amr (Muzaykiya)	72

3.5. Evs ve Hazrec Şairlerinin Şiirinde Kadın	73
SONUÇ	75
KAYNAKÇA.....	78
EKLER	87

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	: Bakınız
b.	: Bin
bs.	: Basım
a.e.	: Aynı eser/yer
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.y.	: Yazara ait son zikredilen yer
v.d.	: Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler
s.	: Sayfa/sayfalar
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
Haz.	: Editör/yayına hazırlayan
Çev.	: Çeviren
Dan.	: Danışman
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İA	: İslam Ansiklopedisi
SBD	: Sosyal Bilimler Dergisi
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

GİRİŞ

Zinciri birbirine bağlayan halkalara benzer bir süreci ifade eden tarih, geçmişe yönelik bir değerlendirmede önceki devirleri de incelemeyi gerektirir. İslam öncesi Arap tarihi bizlere Peygamber Efendimizin (s.a.v.) zamanında yaşanan olayların kökünü ve çözümünü içerdiğini göstermektedir.¹ “*Nebevi yaşam modeli*” adı altında Hz. Muhammed (s.a.v) tarafından inşa edilmeye çalışılması Medine’yi İslam Tarihi açısından önemli noktaya getirirken bunu sadece bölgenin İslam’la müşerref olduğu süreçle sınırlandırmayıp o süreçten öncesi ile birlikte çevresel etmenleri ile beslendiği belirtilir.² Medine İslam Devleti’nin ilk başşehri olma özelliğini taşımasından dolayı İslam Tarihi içerisinde birçok olaya şahitlik yaptığı biliniyor. İlerleyen zamanlarda yaşanan olayların alt yapısını anlayabilmek adına Medine şehrini kurulduğu ilk günden itibaren yaşamış olan her topluluğun bir kültür mirası bıraktığı görüşü ışığında hareket edilmesi gerekmiştir. Medine şehir tarihi kaynaklarımızda aktarılan bilgiler ışığında Hz. Nuh Tufanı’ndan sonra yaklaşık milattan önce 1500’lü yıllarda başladığı tahmin ediliyor. İslam öncesi olarak ifade ettiğimiz zaman da Akabe Biatları’ndan sonra gerçekleşen hicret hadisesi ile noktalandığı kabul ettiğinde 622 yılına tekabül edilir. Medine bölgesinin toplumundaki farklılıkları, keskin dönüşleri ve toplumu oluşturan öğelerin ortaya çıkarılması yalnızca bölgenin tarihini değil aynı zamanda Hz. Muhammed (s.a.v)’in ulaştırdığı ilahi tebliğin son halkasının temsilcisi olacağı “*örnek toplum*” kavramının inşası ile şüphe götürmez bir ilişkili olduğu yönünde görüşler de bulunmaktadır.³ Tarihsel çalışmalarda, prosopografi: tarihsel bir grup insanın (bireysel biyografileri büyük ölçüde izlenebilir olabilen) ortak özelliklerinin, yaşamları üzerine toplu bir çalışma yoluyla, çoklu kariyer çizgisi analiziyle incelenmesidir.⁴ Daha basit bir ifadeyle olaylarda rol üstlenmiş olan ana karakterin değil de yan karakterin incelenmesini ifade eden prosopografi, İslamiyet’in kuruluşu sürecinde ana karakter konumunda olan Mekke iken 622 yılına kadarki süreçte bahsi çok fazla geçmeyen Medine Hicret hadisesinin ardından ana karakter konumunda olmasıyla yabancı kaynaklı literatürde yerini almaktadır. Medine çöl vahası şeklinde bir bölgeyi ifade ettiği için farklı

¹ Cevad Ali, **İslam Öncesi Arap Tarihi (el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm)**, Çev. Dursun Hazer, Fethullah Zengin, Ankara, Ankara Okulu, 2018, s. 9.

² Feyza Betül Köse, **Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, İstanbul, Mana Yayınları, 2016, s. 8.

³ Köse, **Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 8.

⁴ Aayushee Gupta vd., “A Machine Learning Approach to Quantitative Prosopography”, 30 Haziran 2018, www.arxiv.org/abs/1801.10080 (Çevrimiçi), 8 Haziran 2020.

zamanlarda yaşıyan farklı birçok topluluğun yaşadığı ifade edilirken tarihleri hakkında bilgi sahibi olabilmemiz için orada devlete benzer yapıya sahip olmaları gerekir. Devletin kurulumuyla ilgili belirli bir başlangıç tarihi belirlenemezken tüzel bir kişiliği ifade eden bu yapının işlevsellik sağlaması için birileri tarafından yönetilmesi gerekliliği ilkesinin gelişmiş hali olduğu belirtiliyor.⁵

Tezimizde Medine toplumunun İslamiyet'in yayılması hareketinde güç kazandığı dönemlerden bölgede söz sahibi olduğu dönemlere kadar karşılaştığı olaylara verdiği tepkilerin alt yapısını incelemek için ilk kurulduğu dönemden İslamiyet'le müşerref oldukları tarihe kadarki süreç içerisindeki kültürel miraslarından hareket edilmiştir. Toplumun yapısını incelemek için en küçük parçasını irdelemek gerekir ki bu da en küçük yapı taşı olan ailenin incelenmesi gerektiğini ifade eder. Aile yapısında kadının rolünün önemi ile hareket edilerek incelememiz derinleştirilir. İslam öncesi Medine toplumunda kadın konusunu incelemek için ilk vahyin nüzulünden önce genelde Arap yarımadasının özelde ise ilk muhatap olan Hicaz halkının; sosyal yapısı, dini hayatı ve eğitim durumunu araştırmamıza konu etmeyi ve buradan hareketle İslam öncesi Medine toplumunu inceleyip kadının konumunu çalışmamızda sunmayı amaçlamaktayız.⁶

Çalışmamızın altında yer aldığı İslam Tarihi'nin ana kaynaklarının başında tüm İslami çalışmalarda olduğu gibi Kur'an-ı Kerim ve Peygamber Efendimizden gelen hadisler yer almaktadır. Müstakil eser olarak incelenmesi gereken literatürümüzde siretler, tabakatlar ve şehir tarihlerini içeren *Futhu'l-Buldan* gibi eserler yer alır. Bu tür genel kaynaklara ek olarak klasik İslam tarihi, klasik Medine tarihi ve konumuzla ilgili modern çalışmalarda araştırmalarımız arasında yerini aldı. Kadın konusu bu tür eserlerde çok detaylı işlenmemekle birlikte İslamiyet öncesi toplumlar hakkındaki bilgiler sınırlı olduğu gibi kadın olgusunun önem arz etmemesi araştırmamız dahilindeki çalışmalarımızı daha da zor kılmıştır. Bizim bu çalışma konusunda "Kadın"ı incelememizin esas nedenlerinden biri de İslamiyet'le beraber kadına tanınan hüviyet ve hürriyetin ne denli önemli ve kapsamlı olduğunu gözler önüne sermektir. Diğer bir neden olarak İslam Tarihi alanında yapılan çalışmalardan kadın konusunu inceleyen eserlerin çoğunlukla İslamiyet sonrası dönemi resmettiği görülmekle birlikte İslamiyet öncesi

⁵ İlyas Akyüzoğlu, "Medine Site Devletinin Sosyo-Politik Altyapısı", **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, C: VI, sayı:11, 2016, s. 200.

⁶ Şakir Gözütok, "Cahiliye Dönemi Aydınlarının İslâm'a Karşı Tutumu", **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: II, Van, 1998, s. 167-168.

dönemlerdeki kadınlardan bahsedilirken ilgi Kureyş kadınında yoğunlaşmıştır. İslamiyet öncesi Medine tarihi ile ilgili eserler çok az olduğu gibi İslamiyet öncesi Medine’de kadını spesifik olarak inceleyen eserlerle literatürde karşılaşılmamıştır. Lakin takdir edileceği üzere tarihsel kaynakların ilk dönemler hakkında sınırlı bilgiler vermesi ve araştırmaların genellikle Hicrete yakın tarihlerden başlayarak İslami dönemi incelemesi araştırmalarımızı kapsamlı ve kesin bilgilere götüremeyeceği muhtemel olacaktır.

Tezimizin konu seçimi İslamiyet Öncesi Medine’de Kadın olarak yapıldığı için ilk olarak inceleyeceğimiz dönem hakkında tarihsel bir bilgi sunulmuştur. Bölgenin bulunduğu coğrafi şartlar ve ekonomik altyapılar hakkında bölgenin bir haritası çizilmeye çalışıldı. Medine söz konusu olduğunda ismi hakkında rivayetlere değinmenin önem arz ettiği düşünüldüğü için böyle bir başlık açıldı.

Birinci bölüm içerisinde tarihsel süreç içerisinde yer alan üç müstakil topluluk olan Amâlîka kavmi, Yahudi kabilelerden özellikle Kaynukâ, Kurayza ve Nadr, Arap kabilelerinden Evs ve Hazrec kabilelerinin ayrı ayrı yaşadıkları dönem hakkında genel araştırmalarımızı aktardık.

İkinci bölümümüzde ilk bölümde tarihsel süreçlerini incelediğimiz toplulukların sosyal hayatları hakkında yapılan çalışmalar yer almasını uygun olduğu görüşüne uygun hareket edildi. Sosyal hayat olarak nitelendirilen açılar; gündelik yaşantı, karşılıklı insan ilişkileri, ekonomik hareketlilik ve dini hayat gibi alt metinler içermektedir. Dinin insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişe sahip olduğu belirtilirken bir toplumu diğerinden ayırma gibi nitelikleri de barındırdığı ifade ediliyor.⁷

Üçüncü bölümde ilk bölümden başladığımız araştırmanın son adımı olarak araştırdığımız toplumların sosyal hayatları içerisinde kadının konumu ile ilgili direkt bilgiler olmasa da işaretler ışığında kadınların anne rolü, çocuk rolü ve eş rolü hakkında aktarılan bilgileri araştırarak ismen kaynaklarda anılan kadınlardan bahsederek çalışmamızda yer almasını sağladık.

İslam öncesi Medine toplumunda kadınları incelediğimiz konumuzda ana kaynaklarımıza ek olarak Cevâd Alî’nin *el-Mufasssal fî Târîhi’l-Arab Kable’l-İslâm*, İbn

⁷ Osman Kaya, **Kur’ân’ın Nüzûlu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dinî Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur’ân’a Yansıması** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Ün. SBE., Ankara 2004, s. 244.

Hişâm'ın *es-Sîret'un-Nebeviyye*, İbn Zebale'nin *Ahbaru'l-Medine*, Taberî'nin *Târîhu't-Taberî*, Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi*, Ebü'l-Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib el-Kelbi'nin *Cemheretü'n-Neseb* ve İbn S'ad'ın *Kitabü't-Tabakati'l-Kebir* adlı eserleri incelenmiştir. Kelimelerin kullanımına dair anlamlar ayetler ve hadislerden sonra Türkiye Diyanet Ansiklopedisinin ve İslam Ansiklopedisinin konuyla ilgili maddeleriyle birlikte İbn Manzûr'un *Lisânu'l-Arab* eseri de tarandı. Kadın konusu İslamiyet'le birlikte değer atfedilen bir konu olduğu için üzerine yapılan araştırmalar ve makaleler çalışmamızın yönlendirilmesinde ışık tuttular.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ MEDİNE

Arabistan'ın tarihsel alanda en önemli bölgesi olarak Orta Arabistan bölgesi kabul edildiği biliniyor.⁸ İslam tarihi açısından da Orta Arabistan'ı önemli kılan yönü, birçok devlet tarafından defalarca hâkimiyet kurulmaya çalışılmasına karşın sonuçsuz kalınan Hicaz bölgesinin Orta Arabistan'da yer alması olduğu belirtilir.⁹

Yerleşik toplumun çoğunluğunu Arapların oluşturduğu bölgeyi tanımlayan Arap Yarımadası'nın çöl iklimin getirdiği coğrafi şartların zorluğunun bir sonucu olarak ana fikri soy birliği olan farklı açılardan örgütlenmeyi ifade eden kabile sistemi ile yaşamlarını sürdürebildikleri aktarılır.¹⁰

Arabistan yarımadasında yaşayan yerel halk hadâri ve bedevi olmak üzere yaşam türüne göre şekillenen iki farklı grup olarak ayrılmıştı. Aynı zamanda ehlü'l-meder ifadesi ile de kaynaklarda anılmakta olan hadâriler daha çok şehirlerde yerleşik tarzda bir hayat sürdürmeyi tercih ederken meslek olarak çoğunlukla ticaret ve ziraatla uğraşıyorlardı,¹¹ ehlü'l-veber adlandırması ile anılan bedeviler ise çöllerde daha hareketli bir şekilde göçebe tarzı yaşam biçimini benimsemiş ve gelirlerini hayvancılıkla sağlıyorlardı.¹²

Orta Arabistan'ın İslam tarihi açısından en önemli noktası sayılabilecek olan, Kızıldeniz'in sınırlarında Tihame bölgesiyle Necd'i ayıran sıradağlarla birlikte Akabe körfezi, Kızıldeniz, Asîr ve Necd arasında kalan kelime manası “iki şeyi birbirinden ayıran” diye ifade edilen Hicaz,¹³ bölgede bulunan şehirlerden Mekke, Medine ve Taif başta olmak üzere birkaç küçük yerleşim noktasında da hadâri yaşam biçimini tercih eden grupların yaşadığı bilgisi kaynaklarda geçer.¹⁴ Diğer bölgelerde yaşayan Hicaz Araplarının çoğunlukla bedevi hayat stiline daha yakın şekilde çadırlarda yaşamayı tercih

⁸ Hakkı Dursun Yıldız, “Arabistan”, *DİA*, C: III, İstanbul, 1999, s. 252-258.

⁹ Mustafa Sabri Küçükbaşçı, “Hicaz”, *DİA*, C: XVII, 1998, s. 432-437.

¹⁰ Köse, *Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 24.

¹¹ Abdülkerim Özeydin, “Arap”, *DİA*, C: III, 1991, s. 321-324.

¹² Mustafa Fayda, “Bedevi”, *DİA*, C: V, 1992, s. 311-117.

¹³ Köse, *Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 27.

¹⁴ Neşet Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara, 1957, s. 137.

etmelerine sebep olarak coğrafyalarının hadâri yaşam tarzına uygun olmaması gösterilir.¹⁵

Araplar kültürü içerisinde bedevi yaşam stilinin bir sonucu olarak ortaya çıkan otorite noksanlığı, coğrafi şartların getirdiği kabile sistemi ile giderilmeye çalışılmıştır.¹⁶ “*k-b-l*” kök harflerinden oluşmuş Arapça bir kelime olan kabile, aynı soya bağlı olan insanların bir araya gelerek oluşturdukları topluluk anlamında kullanılmaktadır.¹⁷ Coğrafi şartların tabii bir sonucu olan kabile tipi yönetim sistemi Arap kültürünün temel yönlendiricisi olmuş yerleşik düzene geçiş esnasında da etkisini devam ettirdiğine dair görüşler araştırmalarda aktarılır.¹⁸ Kabile yaşantısı ana fikrinde soy birliğini taşıdığı için akrabalarını bir durum olduğunda şek ve şüphe olmaksızın destekleme mecburiyetini barındırdığı belirtilir.¹⁹ Kabile yaşantısı nesep bağlantısı ile sağlanmakta kendine has; mülkiyet hakları tanımı, yönetici seçimi ve yöneticilik vasıfları, örfi kanunları ve sosyal adaleti var olduğu bilinir.²⁰ Kabileler adlandırmasının bölgenin tarihi alt yapısıyla ilgili fikirler verdiğini belirtirken bu izlerin totem inancına yönelik olduğu aktarılır.²¹

Coğrafi şartların getirisi olan kabile stili yaşam biçimi kendine has yönetim biçimleri ve mülkiyet haklarının varlığı kültürün içinde asabiyeti ortaya çıkardığı fikri öne sürülmüştür.²² “*a. s. b.*” kök harflerinden meydana gelen Arapça bir kelime olan asabiyet kan bağıyla birbirine bağlı bir toplumun dışarıya karşı koruma amaçlı her aile bireyini tereddütsüz savunmasına dayanan birliktelik ve dayanışmasını ifade eden kavram olarak tanımlanır.²³

Kültürlerinde önemli bir noktada yer alan aynı zamanda Eyyamü’l-Arab olarak da ifade edilen Arap kabilelerinin arasında yapılan savaşlar ve bu savaşlardan kültürlerine göre haram sayılan aylarda yapılan Ficar savaşları Arapların küçüklüklerinden itibaren

¹⁵ Ali Bardakoğlu, “Cahiliyye Döneminde Kadın”, **Sosyal Hayatta Kadın**, Haz. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, Ensar Neşriyat, İstanbul, No: 22, 2005, s. 14.

¹⁶ M. Şemseddin Günaltay, **İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri**, sad.M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2013, s. 30.

¹⁷ Casim Avcı, Recep Şentürk, “Kabile”, **DİA**, C: XXIV, 2001, s. 30-32.

¹⁸ Cevad Ali, **el-Mufasssal**, C: VII, s. 355-357

¹⁹ Köse, **Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 25.

²⁰ Yıldız, “Arabistan”, **DİA**, C: III, s. 252-258.

²¹ W. Montgomery Watt, **Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed**, Çev. Ünal Çağlar, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2001, s. 61.

²² Adem Apak, **Erken Dönem İslam Tarihinde Asabiyet**, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2016, s. 48.

²³ Mustafa Çağırıcı, “Asabiyet”, **DİA**, C: III, İstanbul, 1991, s. 453-455.

aldıkları savaş ve avcılık eğitiminin doğal bir sonucu olduğu görüşü bildirilir.²⁴ Arap kültüründe böyle büyük yer edindiği belirtilen bu savaşların çok sıradan veya önemsiz olarak nitelendirilebilecek sebeplerle meydana geldiği bu yüzden de çıkış sebeplerinin unutulabildiği aktarılır.²⁵

“Tarihteki ilk İslâm devletinin başkenti” olarak tanımlanan Medine, Arabistan’ın batı kısmında bulunduğu belirtilir.²⁶ Medine’nin yerleşime sahip en geniş bölgesinin Yesrib olduğu belirtilir.²⁷ Coğrafi konum olarak “25 derece 20 dakika kuzey enlemi ve 37 derece 3 dakika doğu boylamında” yer aldığı bilinir.²⁸ Hicaz’ın eğimli bir vadisinde olan Medine bir yanında Arabistan yaylası diğer bir yanında Tihama isimli sahilin de yer aldığı konum olarak ise Uhud ve ‘Ayr dağları arasında bulunduğu,²⁹ doğusunda ve batısında ise “Serât” dağlarını kesen fay hatlarındaki volkanik hareketlerin oluşturduğu³⁰ harrelerden “Vâkım” ve “Veber” tarafından çevrelenmiş durumda olduğu belirtilir. Kızıldeniz’e 130 km, Mekke’ye yaklaşık 350km mesafede rakımı 619 metre olan bir bölge bulunduğu ifade edilir. Geniş ve düz bir zemine kurulan şehir³¹ Yenbu isminde bir iskeleyle sahip olduğu aktarılır.³² Coğrafyası incelendiğinde çevresinde bağlantıları olan bölgelerin; Hadıra, Teyma, Âdî, Dûmetü’l-Cendel, Hadîka, Zu’l-Merve, Kurâ Arabiyye, Vadi’l-Kurrâ, Fedek, Nimra, Medyen, Vahîde ve Hayber olduğu belirtilir.³³ Şehrin eski zamanlarda dağ olmayan taraflarında hisarların varlığı ve şehrin 5 farklı girişinin olduğu kaynaklarda geçer.³⁴ Çanak biçimine benzer vadinin içerisinde orta noktalarda bulundu

²⁴ Çağatay, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, s. 90.

²⁵ Abdurrahman Demirci, “Ensar Kimliğinin Oluşumunda Etki Eden Faktörler”, **Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi**, Ed.: Mehmet Mahfuz Söylemez, Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası, 2016, s.13-14.

²⁶ Mahmut Kelpetin, **İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan**, İstanbul, Kuramer Yayınları, 2016, s. 95.

²⁷ Muhammed b. el-Hasen İbn Zebale, **Ahbârü’l-Medîne (Medine Tarihi)**, Çev. Fatih Mehmet Yılmaz, Ankara, Ankara Okulu, 2018, s. 135.

²⁸ Çağatay, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, s. 84.

²⁹ Kaya, **Kur’ân’ın Nüzûlu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dinî Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur’ân’a Yansıması** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 13.

³⁰ Ebu Ca’fer Muhammed bin Cerir’üt-Taberi, **Tarihü’t-taberi**, Çev. M. Faruk Görtünca, İstanbul, Sağlam Yayınevi, C. II, 2007, s. 491-493.

³¹ Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Medine”, **a.g.e.**, C: XXVIII, Ankara, 2003, s.305-311.

³² Ebü’l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim İbnü’l-Esir, **İslam Tarihi: el-Kamil fi’t-Tarih**, terc. Ahmet Ağırakça v.d., İstanbul, Bahar Yayınları, 1985, C: XI, s. 388-391.

³³ Köse, **Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 30.

³⁴ Çağatay, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, s. 84.

ifade edilen Medine şehrinde ziraata elverişli arazilerin ve hurma bahçelerinin olması tüccar Mekkelilere kıyasla Medinelilerin geçimini tarımla sağlamaya yönlendirmiştir.³⁵

Bölgenin yerleşimde çeşitlilik sunmasına ön ayak olacak şekilde Necd kısmının bulunduğu yüksek alanları ifade eden “Âliye” ve Tihame bölgesindeki daha düz bölgeleri tanımlamak için kullanılan “Sâfile” kavramlarının kullanılması gösterilebilir.³⁶ Medine’yi bu kadar özel yapanın Arabistan’da çok seyrek görülen su kaynaklarının burada çokça görülmesi olarak ifade edilir. İklimi sağlık koşullarının yüksek olacağı bir havayı sağlayamayacak şekilde kış mevsimi serin, yaz mevsimi ise sıcak olduğu için bazı hastalıkların Medine halkına zor zamanlar yaşattığına dair bilgiler kaynaklarda yer alır.³⁷ Bölgenin Mekke’ye göre daha soğuk bir iklime sahip olmasının bir neticesi olarak dışarıdan gelenlerin hastalıklara yakalandıkları hastalığa örnek olarak humma verilirken bu duruma delil için hicret sonrası muhacir sahabilerin rahatsızlanması gösterilir.³⁸

Bölgenin ekonomisine yönelik bilgilere bakıldığında Arabistan’ın ticaretinin ortak noktası olan Mekke iken Medine tarımla geçimini sağlıyor ama bu tarım sadece bölge halkının ihtiyaçlarını karşılamaya yetiyor bu yüzden halk farklı sanat dallarında kendini geliştirdiği aktarılır.³⁹ Bunun sebebi olarak havanın kuruluğuyla birlikte toprağın barındırdığı tuzun fazla olmasının topraktan fazla üretim yapmaya mani olurken Belazuri’nin Futhu’l-Buldan eserinde ayrı bir bölümde inceleyecek kadar etkili olan yağış oranının fazlalığıyla gerçekleşen sellerin ve su baskınların toprakları sürüklemesi neticesinde bitki popülasyonunun bol çeşitli ve dayanıklı olduğu ifade edilir.⁴⁰

Ticarette de payı bulunan Medine şehri Yemen-Suriye arasındaki ticaret yolu üzerinde yer alıp kervanların güvenliklerinden sorumlu olup buradan gelir sağladıkları bilinir.⁴¹ Tarıma elverişli bölge ve ticaret yolunda olması buranın tarihini çok eski

³⁵ Mustafa Ağırman, “Hz. Peygamber'in Medine'yi İslamlaştırması ve Hicret Projesi”, **EKEV Akademi Dergisi**, C. I, 1998, s. 61.

³⁶ Murat Sözen, **İslam'ın Doğduğu Çağda Evs ve Hazrec Kabileleri Arasında İlişkiler**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Ün. SBE., İzmir 2010, s. 15.

³⁷ Kaya, **Kur’ân’ın Nüzûlu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dinî Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur’ân’a Yansıması** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 12.

³⁸ Mahmut Kelpetin, “İslâm Öncesi Medine”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, ed. Hikmet Yaman, C: LII, İstanbul, 2017, s. 98.

³⁹ Bozkurt, Küçükbaşçı, “Medine”, **DİA**, C: XXVIII, s.305-311.

⁴⁰ Sabri Hizmetli, **İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devrinin Sonuna Kadar)**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 47.

⁴¹ Ahmed İbrahim Şerif, **Mekke ve'l-Medine fi'l-Cahiliye ve Ahdi'r-Resûl**, Dârü'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1985, s. 240-242.

zamanlara gidebileceği ihtimalini doğurduğu görüşlerinin ortaya atılmasına vesile olduğu düşünülür.⁴²

Yerleşim bölgesine fotoğrafı çekilmesi fikriyle bakıldığında çevresinin duvarlarla örüldüğü hissiyatı veren bağ evi biçiminde olduğu yönünde görüşlerle tanımlanan Medine halkı, tarımla uğraştıkları için bedeviler tarafından Nebatiler diye hitap edildiği aktarılır. Daha çok bölgenin kuzey kısmında dağınık bir şekilde yerleşmiş olan halk daha sonraları şehir haline geldiği kaynaklarda geçtiği belirtilir. Medine'deki kabilelerin ise öbek kendi mahallelerinde kendi bahçelerinde yaşadıkları görüşleri öne sürülmüştür.⁴³ Evlerin birbirlerine paralel sıralanıp bitişik bir şekilde yerleştikleri bilinir.⁴⁴ Evleri koruyan ağaçlardan başka Utum ve Ucum denilen, savaş zamanı savunma amaçlı minimal kalelere benzer yapılara sığınıldığı buralarda savunma yapıldığı kaynaklarda geçtiği belirtilir.⁴⁵

Bölgenin su kaynakları hakkında bilgilere bakıldığında Arabistan'da ovalarda kuyu sayısı çok fazlalığı hakkında ortak görüşler bildirilir. Bu duruma karşın bulunan kuyulardan çoğunun içmeye uygun olmadığı için güneydeki az sayıdaki kuyuların içme suyu olarak kullanıldığı aktarılır.⁴⁶ Arabistan genelinde hal bu durumda iken Medine'nin iklimi yağışlı olup verimli topraklara sahip oldukları belirtilir.⁴⁷

Kabile sisteminin bir sonucu olarak herkes kendi kurallarıyla yaşıyordu ama iktisadi yaşamda Yahudiler bazı konularda Arapları yönetebildiğine yönelik görüşler öne sürülür.⁴⁸ Medine'de kültür heterojen bir yapıya sahip olmasına sebep, ortak bir amaçları olmaması ve çöldeki bedevi yaşantısını şehir hayatında devam ettirmesi olarak sınıflandırılmıştır. Araplar bu kültüre göre üstünlük sağlamak için birbirleriyle olan çatışmalarında, Yahudilerin onları yönetmesine yol açtıklarına dair işaretlerin varlığından bahsedilir.⁴⁹

⁴² Kelpetin, **İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan**, s. 100.

⁴³ Kaya, **Kur'ân'ın Nüzûlu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dinî Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'ân'a Yansıması** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 13.

⁴⁴ Ebî'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir el-Belâzurî, **Fütuhu'l-Büldan: Ülkelerin Fetihi**, trc. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013, s. 4-6.

⁴⁵ Eş-Şerif, **Mekke ve'l-Medine fi'l-Cahiliye ve Ahdi'r-Resûl**, s. 243-245.

⁴⁶ Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe Nümeyrî Basrî İbn Şebbe, **Tarihü'l-Medîneti'l-Münevvere: Ahbarü'l-Medîneti'l-Münevvere**, thk. Fehim Muhammed Şeltut, Dârü'l-İsfahani, Cidde, 1973, C: I, s. 151-163.

⁴⁷ Bozkurt, Küçükaşçı, "Medine", **DİA**, C: XXVIII, s. 309.

⁴⁸ Bozkurt, Küçükaşçı, "Medine", **a.y.**

⁴⁹ Hamid Dabaşı, **İslam'da Otorite**, trc. Süleyman Gündüz, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s. 40-42.

Gücün yönetimde söz sahibi olduğu Arabistan'ın tamamı gibi Medine barındırdığı özelliklerin ticaret için fırsatlar sağlaması tüccarlığı Arap kabilelerine zirai çalışmaları ise genelde Yahudi kabilelere uğraş edindirdiği kaynaklarda geçer. Yerleşik halkın içerisinde meslek yönelimlerinin genellikle ticaret veya zanaatkârlığa doğru olduğu aktarılır.⁵⁰ Genele bakıldığında Medine'deki her kabile az ya da çok ticaretle meşgul olsalar da Yahudi kabilelerden Beni Kaynuka, kuyumculuk ve silah imalatı yaptığı belirtilmekle beraber kabilelerinin isimleriyle anılan pazarları iktisadi açıdan bu kabileyi diğerlerinden daha güçlü bir konuma getirdiği kaynaklarda ileri sürülen görüşlerdir.⁵¹

Hicaz'ın olduğu gibi Medine'nin de dini hayatı ve kültürüyle alakalı bilgiler cahiliye şiirinden öğrenilmesine karşın bedevi hayatı ve göçlerin sayılarının fazlalığı bilgilerin karıştığı belirtilir.⁵²

Eğitim açısından bakıldığında okur-yazar sayısının Medine'de çok fazla olmadığı aktarılmakla birlikte⁵³ İslam öncesi Medine toplumunda bu sayının on sekize kadar ulaşabildiğine dair görüşler kaynaklarda aktarılır.⁵⁴

Bölgenin yaşayan halk hakkında genel bir bilgi olarak Medine'nin nüfusu hakkındaki bilgiler çok nadir olduğu belirtilip yaklaşık on bin ila yirmi bin arasında olduğuna dair görüşler öne sürülür.⁵⁵

Yerleşim bölgesinin mimarisi ile ilgili görüşler Arabistan'da evlerin mimari yapısı bölgelere göre farklılık göstermekte olduğu ve Medine'deki yerel halkın evleri tek katlardan oluşan kerpiç evlerden oluşmaktayken; daha zengin kişiler evlerinin yapısında kireç ve taş kullandığı yönündedir.⁵⁶

1.1. Medine'nin İsmi

İslam öncesi Medine şehri hakkındaki birçok rivayetten bir tanesi de ismi konusundaki rivayetlerdir. Medine şehrinin en eski ismin “zarar vermek, karıştırmak, kötülemek, başa kakmak, bozmak” anlamlarına gelen “serb” kökünden oluşan Yesrib

⁵⁰ Küçükbaşçı, “Hicaz”, **DİA**, C: XXVIII, s. 432-437.

⁵¹ Bozkurt, Küçükbaşçı, “Medine”, **DİA**, C: XXVIII, s. 309.

⁵² Küçükbaşçı, “Hicaz”, **a.g.e.**, s. 432-437.

⁵³ Gözütok, “Câhiliye Dönemi Aydınlarının İslâm'a Karşı Tutumları”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s. 170.

⁵⁴ Gözütok, **a.g.e.**, s. 180-181.

⁵⁵ Bozkurt, Küçükbaşçı, “Medine”, **DİA**, C: XXVIII, s. 309.

⁵⁶ Özyayın, “Arap”, **DİA**, C: III, 1991, s. 321-324.

olduğu en kabul gören rivayet olduğu belirtilir.⁵⁷ Bu ismin kaynağı olarak bölgenin ilk sakinlerinden “Yesrib b. Kâniye (Kâ'id) b. Mehlil (Mehlâl)” isimli kişi gösterilir. Şehrin tarihi hakkındaki en eski bilgilerin Babil Krallığına ait yazıtlarda geçtiği belirtilir. Ticaret yolları üzerindeki hareketlilikten irtibata geçtikleri aktarılır. Tarihi kaynaklarda “Tathrippa (Yesrippa)” ve “Ythrb” olarak geçtiği kaydedilmiştir.⁵⁸ Bazı kaynaklarda Yesrib ismine benzer ifadeler olan “Lâthrippa” (Lâtripf), “Lâtrippa Polis” adlarının da geçtiği kaynaklarda belirtilir.

Kuzeydeki bir vadinin arasında kalan kısmı ifade ederken zamanla tüm şehri tanımlayan bir kelime haline gelmiştir. Bölgenin Medine ismini hicretten sonra aldığı bilinir.⁵⁹ Yesrib’in Medine bölgesi içerisindeki en büyük yerleşim alanı olduğu görüşü de beyan edilir.⁶⁰

Bir başka görüşe ise farklı adlandırmalarından bazılarını merkezin güneydoğu kısmında yer alan “Tâbe, Tayyibe, Tiabah” isimleriyle anılan bölgeden adını aldığı yönündedir. Bu görüşler içerisinde kabul edilebilir en uygun görüşün, Yahudilerden önce bölgede hâkim olan kişilerin oturduğu güneydoğu taraflarındaki bir mahalleye verilen adken daha sonra şehrin tamamını ifade eden görüş olduğu yönündedir.⁶¹

Yesrib kelimesi Medine şehrini ifade etmek için sadece Kur'an-ı Kerim’de bir yerde geçer.⁶²

“Medine” ismi önceleri, kuzeyde ilk yerleşmenin gerçekleştiği tahmin edilen Culf ile Kanât vadileri arasında kalan yeri ifade etmesine rağmen daha sonra şehrin tamamı için kullanılmasında Hz. Peygamber’in hicret etmesi ile birlikte “kınamak, azarlamak” gibi olumsuz anlamlar taşıyan “Yesrib” ismi yerine “hoş” ve “güzel” manalarına gelen “Tâbe” veya “Taybe” gibi adlar verdiği, “Dârü'l-hicre”, “Dârü'l-îmân”, “Dârü's-sünne”, “Dârü'l-ebrâr”, “Medînetü'r-Resûl” (Medînetü'n-Nebî) ve “el-Medînetü'l-münevvere” gibi farklı adlarla da anılmasının önemli rol oynadığı kaynaklarda geçer.⁶³

⁵⁷ Bozkurt, Küçükbaşçı, “Medine”, *DİA*, C: XXVIII, s. 305-311.

⁵⁸ Kelpetin, *M.Ü.İ.F. Dergisi*, s. 99.

⁵⁹ Bozkurt, Küçükbaşçı, “Medine”, *DİA*, C: XXVIII s. 305-311.

⁶⁰ İbn Zebale, *Ahbârü'l-Medîne*, s. 135.

⁶¹ Kaya, *a.g. Doktora Tezi*, s. 12.

⁶² Ahzab, 33/13.

⁶³ Kelpetin, *M.Ü.İ.F. Dergisi*, s. 99-100.

Hicretten sonra şehrin adının Medine olarak kullanıldığı bilinmekle beraber kelimenin kökeni ile ilgili farklı rivayetler vardır. “Mahkeme yeri” ve “şehir” anlamlarında Ârâmî bir kelime olduğu sonra İbranice “bir yöneticinin nüfuz alanına giren yer” anlamında kullanıldığı aktarılır.⁶⁴ Farklı bir görüş olarak Arapça “müdûn” köklerinden oluşup “şehre gelmek, ikamet etmek, yerleşmek” anlamında kullanılmakla beraber bu yöreye has değil yerleşim bölgesi olan ve kale inşa edilen her yeri ifade ettiği belirtilir.⁶⁵

Kur'an-ı Kerim'de on yerde “şehir” anlamında “Medine” olarak geçmekte olup⁶⁶ Medine şehri olarak sadece 4 ayette ifade edilmiştir.⁶⁷

Medine Vesikasında da hem “Yesrib” hem de “Medine” ismi geçer.⁶⁸

1.2. Medine Tarihi

Şehir tarihleri açısından bakıldığında Yesrib şehrinin kadim olarak nitelendirilebilecek tarihinin yerleşime geç başlaması önceleri ticaret merkezleri sayılan Yemen ve Şam şehirleri arasında mola verilen yer olarak tanımlanması Mekke'ye kıyaslandığında daha az bir bilgi barındırmasının temel sebebi olarak aktarılır.⁶⁹ Bölgenin yerleşime başladığı zaman hakkında kesin bilgi bulunmuyor.⁷⁰ Buna sebep olarak Arabistan'ın devlet kurulan diğer bölgelerine kıyasla bedevi halkın yaşadığı yerleşimlere komşu devletlerin Orta Arabistan'la etkileşim içerisinde olmamalarının Hicaz hakkında bilgileri sunmayı zor kıldığı belirtilirken bu kısıtlı bilgilerin çoğunu İslam öncesi Arabistan tarihinin aktarımında büyük rol oynayan “Eyyamül Arap”lar oluşturur.⁷¹ Tarihsel araştırma zorluğunun diğer bir sebebi olarak da bölgenin coğrafi şartlarının tarıma elverişli ve geçim şartlarının daha iyi olması bakımından Mekke'ye kıyasla göç alımının fazlalığı sunulur.⁷²

İslam öncesinde ve İslami dönemin ilk zamanlarında Arabistan da bulunan kabilelerin yaptığı savaşları ifade eden Eyyamü'l Arap “Arap Günleri/Savaşları”, yapıldığı bölgeye, sebeplerin veya sonucuna göre adlandırıldığı kaynaklarda belirtilir.

⁶⁴ Mustafa S. Küçükbaşçı, **Cahiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Haremeyn**, İSAR Yayınları, İstanbul 2003, s. 209-212.

⁶⁵ Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “mdn”, **Lisânü'l-‘Arab**, Beyrut, Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2009, C. XIII, s. 402.

⁶⁶ A'râf 7/123, Yusuf 12/30, Hicr 15/67, Kehf 19/82, Neml 27/48, Kasas 28/15,18,20, Yâsîn 36/20.

⁶⁷ Tevbe 9/101,120, Münafikun 63/8, Ahzab 33/60.

⁶⁸ Ağırman, **EKEV Akademi Dergisi**, s. 99.

⁶⁹ Küçükbaşçı, **a.g.e.**, s. 152.

⁷⁰ Kelpetin, **M.Ü.İ.F. Dergisi**, s.100.

⁷¹ Yıldız, “Arabistan”, **DİA**, C: III, s. 252-258.

⁷² Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed Semhudi, **Vefaü'l-Vefa bi Ahbari Dari'l-Mustafa**, thk. Kâsım Samerrai, Londra, Müessesetü'l-Furkan li't-Türasi'l-İslâmî, 2001, C: I, s. 125.

Farklı sebeplerden ortaya çıkan bu savaşlardan Evs ve Hazrec arasındaki Ficar savaşları bölgenin bilinen savaşlarında biri olduğu belirtilir.⁷³

Kelime anlamı “azmak, haktan ayrılmak, günaha dalmak, temininde ve sözünde yalancı çıkmak” olan Ficar, Arap kültüründe savaşın yasaklandığı Zilkade ayı, Zilhicce ayı, Muharrem ayı ve Receb ayında (Haram Aylar) yapılan savaşlara verilen ad olduğu aktarılır.⁷⁴

Başta küçük bir kasabayı ifade eden Yesrib halkı ensab âlimleri tarafından soyları Yemen’e kadar uzatılıp M.Ö. 1500’lü yıllarda kurulan Main Devleti’nin kitabelerinden geçtiğini belirtmeleriyle birlikte bu devletin, ticaret yolu üzerinde bulunması birçok şehir gibi bu şehrin de gelişmesinde katkısı olduğu kaynaklarda aktarılır⁷⁵. Main kökenli toplulukların ve Sebe kavmine mensup grupların bölgede yaşadığına dair görüşler şehrin tarihinin ne kadar eskiye dayandığını ifade eder.⁷⁶

Hicaz’da M.Ö. 8. Yüzyıllardan 3. Yüzyıllara kadar olan dönemde Semud kavminin yaşayıp ticareti kontrol ettiği düşünülür ve bu bilgilerle beraber kaynaklarda başta Main Devleti olmak üzere Arap Devletinin Hicaz’da yönetimi aralıklarla ele geçirdiği aktarılır.⁷⁷

Halk şehrin “şi’b” denilen dağların vadilerle kesiştiği noktadaki yerleşim bölgelerinde koridora benzeyen ve özel kuyuları olan yerlerde yaşadıkları aktarılmakta idi.⁷⁸ Şehirde yaşayan her grubun kendine ait şi’bisinde yaşadığı bildirilir.⁷⁹

Bölgenin barındırdığı unsurları farklılaştırmasına sebep olarak çok fazla göç alması gösterilir.⁸⁰ Yesrib’in bulunduğu Hicaz, Arabistan’ın Kuzey ve güney kısımlarına

⁷³ Mehmet Ali Kapar, “Eyyamü’l- Arab”, **DİA**, C. XII, İstanbul, 1995, s. 14-16.

⁷⁴ Hüseyin Algül, “Ficar”, **DİA**, C.XIII, İstanbul, 1996, s. 52.

⁷⁵ Tefik Berru, **Tarihü’l-Arabi’l-Kadîm**, Darü’l-Fikri’l-Muasır, Beyrut, 2011, s. 180.

⁷⁶ Cevad Ali, **el-Mufasssal fî Tarihi’l-Arab Kable’l-İslâm**, Beyrut, Dârü’l-İlm li’l-Melayin, 1970, C: IV, s. 128.

⁷⁷ Küçükaşçı, “Hicaz”, **DİA**, C: XXVIII, s. 432-437.

⁷⁸ Cevad Ali, **el- Mufasssal**, C: IV, s. 131.

⁷⁹ Muhammed Hamidullah, **İslam Peygamberi**, Çev. Mehmet Yazgan, İstanbul, Beyan Yayıncılık, 2009, s. 405.

⁸⁰ Küçükaşçı, “Hicaz”, **DİA**, C: XXVIII, s. 432-437.

kıyasla daha yalıtılmış bir kısmı olduğu aktarılır.⁸¹ Tüccarlar cariyeleri mabetlerinde çalıştırmak için Yesrib gibi bölgelerden getirdiklerine dair bilgiler kaynaklarda geçer.⁸²

Yesrib'in ilk sakinlerinin kim olduğu hakkında net bir bilgi bulunmamakla birlikte Yesrib'e yerleşenlerin Amâlika kabilesi, Yahudi kabileler ve Arap kabilelerden Evs ve Hazrec olduğu bildirilir. Öncelik sıralaması yapıldığında farklı iddialar ortaya çıkmaktadır. Bu iddiaların bazıları Yahudilerin, Amâlika'nın ya da Arapların, bazıları da farklı grupların Yesrib'in ilk sakinleri olduğu söylenir. Hatta bu iddiaların bulunduğu rivayetlerin bazıları İslami kaynaklarda, bazıları Tevrat kaynaklarında bazıları da her ikisinde geçer.⁸³ Nüfus tam bilinmemekle beraber kaynaklarda soy olarak Hz. Nuh'a bağlanan Yesrib'in ardından Cürhümiler⁸⁴ sonrasında Amâlika kavminin Yesrib'e yerleştiği yönünde görüşler belirtilir.⁸⁵ Bu bilgilerle birlikte yaygın ve kabul gören görüş *Amelâk b. Erfahşed b. Sâm b. Nûh* ya da Yesrib isimli kişilerin mensubu olduğu Amâlika kabilesinin ilk yerleşen olduğudur. Bu görüş Arabistan tarihi hakkındaki bilgilerle uyduğu kaynaklarda geçer.⁸⁶ İleri sürülen iddiaların ortak noktası olarak Hicaz bölgesinin tarih açısından en eski yerleşiminin Amâlika kavmi tarafından yapıldığı yönünde olduğu belirtilir.⁸⁷

M.Ö. 500'lü yıllarda Yahudilerin esir düşmelerinden sonra kurtulan bazıları farklı bölgelere yerleşmeyi tercih ettikleri bu gelişme neticesinde Yesrib'e yerleşen Kurayza, Nadir ve Kaynukâ isimli Yahudi kabileler ticareti ele geçirdiklerinden sonra bölgeyi merkez edindikleri kaynaklarda geçer.⁸⁸

Yahudilerin bölgeye gelişiyile ilgili rivayetlerin Hz. Musa'ya ya da Mabet'in yıkılmasına kadar dayandırılır. Bu yolculuğun sebebi olarak sadece zorunluluk değil dini işaretlerin Yesrib'i göstermesi olarak da tanımlanır.⁸⁹ Yesrib'e Arapların yerli

⁸¹ Akyüzoğlu, **Yalova SBD**, s. 215.

⁸² Çağatay, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, s. 27.

⁸³ Kelpetin, **M.Ü.İ.F. Dergisi**, s. 100-102.

⁸⁴ Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 13.

⁸⁵ Taberi, **Tarihü't-Taberi**, C: I, s. 128.

⁸⁶ Bozkurt, Küçükaşçı, "Medine", **DİA**, C: XXVIII, s. 305-311.

⁸⁷ Taberi, **Tarihü't-Taberi**, C: I, s. 203.

⁸⁸ Kaya, , **a.g. Doktora Tezi**, s. 51.

⁸⁹ Bozkurt, Küçükaşçı, "Medine", **DİA**, C: XXVIII, s. 305-311.

kabilelerinden Amâlika'nın ardından gelen Yahudiler azınlıkta olan Amâlika'yı bastırıp bölgenin verimli topraklarına hakim oldukları belirtilir.⁹⁰

Yemen'de bulunan “bövet/baraj” sayısının çokluğu bilinmekte ve milattan sonra ikinci yüzyılın sonları ve ya üçüncünün başlangıcında yıkılması yaşayan Arap kabilelerin farklı bölgelere göç etmesine sebebiyet verdi.⁹¹ Milattan sonra 450li yıllarda gerçekleştiği düşünülen⁹² Arim seli olayı vuku bulmasının ardından Ma'rib seddi yıkılınca Beni Kayla'nın bazı kolları Yesrib'e göç etmiş ve Yahudilerin hâkimiyeti altında yaşadıkları belirtilir.⁹³ Bu göçler farklı devletler kurulmasına vesile olduğu bilinir.⁹⁴ Sebe' kavminin farklı kolları da bu felaket sonrası farklı bölgelere göç etmek zorunda kaldığı kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır. Bu kabile soylarında biri Gassan, bir diğerrinin oğulları Huzaa, diğerr bir oğlu da Salebe'nin olarak bilinir. Salebe'nin oğlu Harise'nin oğulları Yesrib'i yurt edinen Evs ve Hazrec olduğu belirtilir. Onlar geldiğinde Yesrib'de Yahudiler hâlihazırda bölgenin yerlileri oldukları aktarılır.⁹⁵ Arim selinin ardından Yemen'den göç etmek zorunda kalan Evs ve Hazrec de bölgeyi yurt edindiler. Yahudilerin himayesi altında maddi ve manevi baskılar altında hayat sürmeye başladıkları belirtilir.⁹⁶ Bu hâkimiyet süresince yöneticilerden “Fityevn/Fayton” tarafından “*lus primae noctis/ ilk zıfâf hakkı*” uygulanması Arapları isyana sürüklediği görüşler arasında yer alır. Yöneticilikle ilgili sürtüşmeler yıllarca olmuş, Gassanilerin yardımıyla Evs ve Hazrec yönetimde söz sahibi olmuştur. Arapların hâkimiyetine geçen Yesrib eskiye kıyasla daha sakin bir bölge haline gelmekle beraber aileler arasındaki savaşlar kabilelere hatta Yahudilere kadar ulaşmıştır. Sebebi hakkında farklı görüşler ileri sürülse de ortak görüş, nüfus üzerinde yoğunlaşıldı.⁹⁷ Yahudilerin olumsuz etkilenmesine sebebiyet vereceği için Yahudiler iki kabilenin arasını açmanın kendi yaralarına olacağını bildikleri için çekişmeleri desteklemiştir.⁹⁸ Yahudi kabileler de kendi aralarında zıt düştükleri için Evs ve Hazrec'le kurdukları ittifaklar yaşamaya devam etmelerinin tek yoluydu.⁹⁹

⁹⁰ Mustafa Safa, “Hicret Öncesi Medine’de (Yesrib’de) Sosyal ve Dini Hayat”, **Toplum Bilimleri Dergisi**, Ankara, 2012, C:VI, No: 12, 2010, s. 199-200.

⁹¹ Çağatay, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, s.1.

⁹² Ağırman, **EKEV Akademi Dergisi**, s. 62-63.

⁹³ Kaya, **a.g.e.**, s. 13-14.

⁹⁴ Çağatay, **İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı**, s. 1.

⁹⁵ Ağırman, **EKEV Akademi Dergisi**, s. 62-63.

⁹⁶ Bozkurt, Küçükbaşçı, “Medine”, **DİA**, C: XXVIII, s. 305-311.

⁹⁷ Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 13-14.

⁹⁸ Ağırman, **EKEV Akademi Dergisi**, s. 62-63.

⁹⁹ Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s.199-200.

Anlaşmazlıklar iki kardeş arasında kanlı savaflara yol açarak kabileler arasındaki güvenin yerini huzursuzluk almasına neden olmuştur.¹⁰⁰

Bu huzursuzluklar kanlı savaflar sürecine dönüşmüş ve yaklaşık 120 yıl sürmüş ve en sonuncusu ve en kanlısı 610'lu yıllarda yapılan Buas Harbi iki tarafında ağır zayıatlar vermesiyle birlikte Hazrec' in kaybetmesiyle sonuçlandığı kaynaklarda geçer.¹⁰¹

1.2.1. Amâlika

Tevrat'ta Yahudiler için düşman tanımıyla karşımıza çıkan Amâlika, Medyen, Semud ve Âd kavmi ile birlikte öz Arap oldukları ifade edilirken göçebe yaşam stiline sahip oldukları hakkında görüşler belirtilir.¹⁰² İslamı kaynaklar Mekke'nin de ilk yerleşimcilerinin Amâlika olduğunu söyler.¹⁰³ Tarihçilerin ortak görüşü de bu yönde olduğu kaynaklarda geçer.¹⁰⁴ Tevrat kaynaklarında ise *en eski millet* olarak belirtilen, bazı tarihçelere göre *Arapların Atası* kabul edilen,¹⁰⁵ iki üç binli yıllarda yıllarda Filistinde yaşadıkları bilinen grubun Amâlika kabilesi olduğu belirtilir.¹⁰⁶ Bu tarihlerde Firavun'dan kaçan İsrailoğulları *arz-ı mev'ûd* sınırlarına gelmiş olduğu ve burda bulunan Samiler ve Filistlerle çatışarak belli bir bölgede hakimiyet kurarak devleti kurduğu bilinmekte ve bu Sami kabileler içerisinde Amâlika'nın yer aldığı aktarılır.¹⁰⁷

Amâlika'yı Sina'dan Hicaz'ın kuzeyine kadar olan bölgeyi işgal altına almış topluluk olarak tanımlayan Arap tarihçiler olduğu sunulmakla birlikte, modern Arap tarihçilerinin Hamurabi (Babiliye) ve Hiksoslar devletlerini M.Ö. 20. Yüzyıl öncesinde Amâlika tarafından kurulduğu yönünde görüşler ileri sürdükleri belirtilir. Hiksosların Samîlerden veyahut Amâlika'dan olduğu fikirleri bulunur. Mısırlıların Medyen bölgesine “Şâsû” bölgede yaşayanlara “Şâsûlar” diye hitap ettikleri ve Arap tarihçilerinin Mısır'ı işgal eden şâsûların Amâlika kabilesinden olduklarını kabul ettikleri belirtilir.¹⁰⁸

¹⁰⁰ Kaya, a.g. Doktora Tezi, s.309.

¹⁰¹ Bozkurt, Küçükbaşçı, “Medine”, DİA, C: XXVIII, s. 305-311.

¹⁰² Köse, Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi, s. 30.

¹⁰³ Yıldız, “Arabistan”, DİA, C: III, s. 252-258.

¹⁰⁴ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Tarihü'l-Umem ve'l-Mulûk, C. I, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987, s. 190.

¹⁰⁵ M. Lutfullah Karaman, "Filistin", DİA, C. XIII, İstanbul, 1996, s. 89-103.

¹⁰⁶ Sargon Erdem, "Asya", DİA, C. III, İstanbul, 1991, s. 516-518.

¹⁰⁷ Karaman, , "Filistin", DİA, C. XIII, İstanbul, 1996, s. 89-103.

¹⁰⁸ M. Şemsettin Günaltay, İslam Öncesi Arap Tarihi, Ankara Okulu Yay., Ankara 2015, s. 40-49.

Yaşadıkları dönem hakkında İslam tarihi çalışmalarında Kabe'nin tekrar inşası ile aynı zamana denk geldiği Kudüs'ü yerleşim haline getirenlerin ve Hicaz bölgesini ilk yurt edinenlerin Amâlika kabilesi olduğu yönünde bilgi bulunur.¹⁰⁹

Amâlika'nın yaşadığı bölgeler hakkında Hicaz, Yemen tarafları , Hadramevt şeklinde aktarılan bilgilerle birlikte *Benû Haffi, Sa'd, Hezzân, Benû Metar, Necd, Rahîl, Gıfar, Teyma ve Benî Ezrâk* gibi halkların Amâlikaya bağlı olduğu rivayetlerde geçer. Mısır bölgesinde yaşadığı rivayet edilen Amâlika kabilesine bölge halkı yaşadıkları yere nispetle batılı manasında “Şasolar” diye bahsettiğine dair iddialar kaynaklarda yer almaktadır. Amâlikalıların, Mısır'da *Hiksoslar (İkesuslar)*, Mezopotamya'da 1. *Babil/Hammurabi* devletlerini kurduğu görüşleri belirtilir.¹¹⁰ Bu rivayetleri destekleyici bilgilere bakıldığında devletlerin nesebinin Hz. Nuh'un oğlu Sam'a bağlandığı görülür. Araştırmamıza kaynaklık edecek şekilde Yesribe'e yerleşme süreçlerinde Yesrib'in yerleşim haline gelmeden önce orayı yurt edinen Ubeyl kavminin nesebi *Ubeyl b. Avd b. İrem b. Sam b. Nuh* olarak aktarılır. Bu ilk yerleşimciyi oraya gelen Amâlika kavmi bölgeden uzaklaştırmıştır. Ubeyl kabilesi ile ilgili bilgi çok olmadığı aktarılır.¹¹¹

Kavmin adının kökeni ile ilgili kesin yargılara varılmazken bir görüşe göre bazı eski yazılarda “*Amalek*” ifadesinin Arapları tanımlamak için kullanıldığına dair işaretler olduğu, başka bir görüşe göre Bâbil yazıtlarında Akabe çevresinde yaşayan “*Mâlik*” isimli bir kabilenin varlığından bahsedildiği bilgisi ışığında ulus veya şa'b¹¹² manasında “*Âm*” kelimesi birleşiminin Hicaz bölgesinin tamamını kapsaması için kullanıldığı yönündedir.¹¹³

İsrailoğullarının baş kaynağı aynı zamanda kutsal kitabı olan Tevrat'ın, tarihi açıdan evveliyatı çok önceye dayanan bir kabile olarak saydığı Amâlika kabilesi yerleşim bölgeleri Arabistanın Kuzey kısımlarını tarif edilir. İslam tarihi kaynakları *Arabü'l-Ârîbe* olarak değerlendirilen Amâlika kabilesinin yerleşkesini Babil bölgesiyken *kulenin* yıkılmasından sonra Hicaz üzerinden Kuzeye doğru farklı bölgelere göç ettiğini ve

¹⁰⁹ Sargon Erdem, “Amâlika”, *DİA*, C: II, İstanbul, 1989, s. 557.

¹¹⁰ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri*, s. 36.

¹¹¹ Taberi, *Tarihü't-taberi*, C:I, s. 192-197.

¹¹² Şa'b: Bir soydan gelen insanların toplam şekli. Ayrıntılı bilgi için bkz. Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar Tarihi*, s. 40.

¹¹³ Köse, *Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 31.

yerleştiklerini aktarır.¹¹⁴ *Arab-ı Ârîbe* olarak tanımlanan en eski Arap kabileler hakkındaki bilgilerin; şiirler ve efsaneler gibi sınırlı kaynaklardan elde edildiği bilinir.¹¹⁵

Tevrat'tan hareketle bildirilen rivayet Amâlikanın peygamberinin Hz. İsmail olduğu ve bu kabileden bir kadınla evlendiği, Hz. Yusuf'un Mısır köle olarak götürüldüğü dönemde yönetimdeki Firavunun Amâlika kavminden olduğu yönündedir. Hz. Lut döneminden itibaren İsrailoğullarıyla çoğunlukla olumsuz etkileşim içerisinde bulunduğu Arz-ı Mev'ûd'a ulaşınca kadar sürtüşmelerin olduğu Amâlikanın yeryüzünden silinmelerinin emredileceği kadar nefretle dolu oldukları hatta bu nefretin bebeklerden hayvanlara kadar uzayan bir katliam şeklinde ulaştığı ama Amaliklerin ise İsrailoğullarına askeri güç tedarik ettikleri kaynaklarda geçmekte ve Tevrat'ın farklı bölümlerinde aktarılmakla beraber İslami tarih kaynaklarında da İsrailoğulları ile Amelekilerin mücadele içine girdiklerini doğrulamıştır.¹¹⁶ Hz. Davud'un Tâlût olarak bilinen *İlk İsrail kralı Saul*'u alt ederek yönetime geçtiği uzun yıllar yönetimde kaldığı Kudüs'te yönettiği halklardan birisinin Amâlika olduğu kaynaklarda geçer.¹¹⁷

Nefret duygusu İsrailoğullarına Amâlikayı Sami ırklardan dışlamasına neden oldu. İmlîk ve ailesi Hicaz'a Babil'den çıkıp gelmiş güçlenmiş oğlu Casim'in soyundan gelenlerle birlikte Yesrib'i yurt belirledikleri ve bölgeyi sahiplenmek adına yaptıkları çalışmalar kaynaklarda geçer. Yesrib'e yerleşen Amâlikalılarından *Yesrib b. Mehlayil b. Avs b. İmlîk* şehrin yaşam alanlarını düzenlemiştir. *Sa'l, Falih, Benû Hafî ve Benû Mutraveyl* Yesrib'e yerleşen Amâlika'nın kollarından birkaçıdır. Amâlika'nın atası kabul edilen *İmlîk*'in nesebinin Hz. Nuh'a bağlandığına dair rivayetlerde görüş ayrılıkları bulunur. Arapların soy olarak *Lavez b. İmlîk b. Sam b. Nuh* olduğu tarihçiler tarafından belirtilmekle birlikte bazı tarihçiler Sam'ın oğlu *Arfaşad*'a soyu bağlamaktadır.¹¹⁸

Hatta bölgeye verilen Yesrib isminin kaynaklarda bölgeye ilk yerleşen Hz. Nuh'un soyundan gelen Yesrib'den geldiği daha sonra Amâlika kavminin bir kolu olan *Mutravillerin* bu bölgeyi yurt edindikleri aktarılır. *Arab-ı Baide* kavimleri arasında sayılan Amâlika hakkındaki bilgilerin sınırlı olduğu aktarılır. Var olan bilgiler de

¹¹⁴ Erdem, "Amâlika", *DİA*, C.II, İstanbul, 1989, s. 557.

¹¹⁵ Hakkı Dursun Yıldız, "Arap", *DİA*, C. III, İstanbul, 1991, s. 272-276.

¹¹⁶ Erdem, "Amâlika", *DİA*, C.II, s.557.

¹¹⁷ Karaman, "Filistin", *DİA*, C.III, s. 89-103.

¹¹⁸ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el-Hadrami el-Magribi, *Târîhu İbn Haldun: Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtade ve'l-haber fi eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-sultani'l-ekber Dârü'l-Fikr*, Beyrut, 1979, C: II, s. 30.

birbiriyle zıt düşen iddiaları içermektedir.¹¹⁹ Bu bilgileri daha önceki bölümlerde daha detaylı bir şekilde bildirilir. (bkz. Medine'nin İsmi bölümü)

Amâlika, Filistin'e gelen İsrailoğullarına saldırdığı günden beri Yahudiler onları düşman olarak görmüştür. Yesrib'in yerleşimini düzene sokan Amâlika Kabilesi, Yahudilerden daha önceki bir süreçte *utum* ve köşkler yapmıştır. Yesrib kurulduktan sonra Amâlika kabilesinin liderleri şehre zalim bir yönetici oldu. Fiziksel yapılarını tarif ederken uzun ömürlü ve cüsseli oldukları ifade edilirken zenginlikleriyle uyguladıkları zulüm halkı yardım almaya Hz. Davud'a yönlendirildi. Rivayetler Hz. Davud'un bu yardım çağrısını yanıtsız bırakmadığını söylenir. *Amâlika azgınlık yapınca, Allah'ın da yeryüzünün krallarını gönderip onları helâk ettiği gibi yine onlara hastalık verdiği ve boyunlarından kurt hastalığı aldıkları* rivayet edilir. Aktarılanlar hastalıkların ve saldırıların Amâlikanın sonunu getirdiği yönündedir. Amâlika gibi kavimlerin hakkında net bilgilere ulaşmak için *Kur'an-ı Kerim Arkeolojisine* ihtiyaç duyulduğu belirtilir. Yahudilerin Amâlika'yı düşman olarak görmesinin Rab tarafından emredildiği fikri ortaya sürülmüş bunun peşi sıra oluşan nefret Sami olan Amâlika Kavmini Hami olarak saymalarına kadar ilerlemiştir. Arapların atası olarak Yahudiler Amâlikayı kabul ederken, kutsal kitaplarında onlara karşı savaşmalarını emreden cümlelerin olması onlara karşı nefret dolu olduklarını gösterir.¹²⁰

Farklı bir görüş olarak *Eski Ahid'in Yeşu* kitabında Amelek isminden bahsedilmediği söylenir. Hz. Davud'un zammında da varlıklarını sürdürdükleri de aktarılır. Milattan önce dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru bu sürtüşmelerin halen devam ettiği ve isimlerine en son milattan önce yedinci yüzyılın sonunda İsrail'in hakimiyetine geçtiği zamanda rastlandığı İsrailiyyat kaynaklarında geçer. Lut gölünün tuzlu yapısı çevresindeki bölgeye ismini eski dilde tuz manasında *Meluhha* dendiği, çivi yazılarında geçtiği ve bu bölgede yaşadığı için Amâlika kabilesinin isminin buradan geldiğine dair iddialar da ortaya atılmaktadır. İddialar dil bilimciler tarafından gerçeğe yakın olarak değerlendirilir. Bu görüşlerin gerçek olması yazıtlarda geçtiği ileri sürülen “kara başlı adamlar” ifadesinin gerçekten Amâlika kavmini tanımladığının kanıtlanması Arapları

¹¹⁹Mehmet Mahfuz Söylemez, “İslam Öncesi Medine Üzerine Bazı Notlar”, **Örnek İnsan Hz. Muhammed**, (ed. M. Mahfuz Söylemez), Çorum Çağrı Eğitim Vakfı Yay., Çorum, 2006, s. 30.

¹²⁰İbn Haldun, **Târîhu İbn Haldun**, C: II, s.33.

tarih içerisinde ilk sıralara yerleştirip Filistin’i yurtları ilan edebilecek en önemli iddialardan birisidir.¹²¹

Tarihçiler tarafından tanınan Amâlika kabilesi Kur’an-ı Kerim’de geçmemektedir. İslami kaynaklara İsrailiyyattan aktarıldığı belirtilir. Tevrat’ta *yirmi dört* kez Amâlika geçmekte olup İsrailoğullarının düşmanı olduğu belirtilir.¹²²

Medineli ilim adamlarından aktarıldığı belirtilen bir rivayette ise Amâlika kabilesinin Su’l ve Fâlic kollarının Medine’ye yerleştikleri, Hz. Davud ile savaştıkları yüz bin bakire kadını esir almaları akabinde Allah tarafından böceklerle helak oldukları anlatılır.¹²³

Aktarılan bilgiler Amâlika’nın yıkılmasında sebep olarak hastalık ve işgalleri işaret eder.¹²⁴

1.2.2. Yahudiler

Amâlika kabilesinin tarihi incelenirken bir önceki bölümümüzde belirttiğimiz üzere Yahudi kabilelerle bölgede karşılaştıkları üzere Yesrib’de yaşayan ikinci sıraya alabileceğimiz kabile Yahudi kabileler olabiliyor. *Büyük İskender*’in Filistindeki Yahudi halkı şehirlerinden çıkarması yurt arayan İsrailoğullarını Arap yarımadasına yöneltmiş ama Araplar içerisinde kendilerine yer bulamayıp bazı bölgelerde kendi medeniyetlerini yükseltecek şekilde yaşamışlardır. Bu bölgelerden birisi de Yesrib idi.¹²⁵ Amâlika kabilesinin bölgede varlığı ile ilgili rivayetler Eski Ahitte aktarılırken aynı zamanda bu ifadeler Yahudi toplulukların bölgeye yerleşimine de ışık tutmaktadır.

Hz. Nuh (a.s) döneminde yaşanan tufan hadisesinin ardından “*Fâlic*” ve “*Sa’l*” kabilelerinin yerleşim yeri olarak Yesrib’i tercih ettikleri, Hz. Davud (a.s) ile bir mücadeleden mağlup çıkıp çoğunun esir düştüğü, böceklerin topluluğun boyunlarına musallat olmaları sonucunda helak edildikleri mezarlarınmsa Cebel ve Sehl’de olduğu yönünde aktarılan hikayenin gerçekte paralelliğinin ve Yahudi toplulukların Hicaz’a

¹²¹ Erdem, “Amâlika”, *DİA*, C: II, s. 557

¹²² Erdem, “Amâlika”, *DİA*, C: II, s. 557.

¹²³ İbn Zebale, *Ahbâru’l-Medine*, s. 117.

¹²⁴ İbn Haldun, *Târîhu İbn Haldun*, C: II, s.285-287.

¹²⁵ Abdurrahman Kurt, "Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslam Öncesi Mekke Toplumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C: X, sayı: 2, 2001, s. 113.

gelişiyile bağlantısının varlığına rağmen bu tarz anlatıların menkıbe olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı yönünde görüşler bulunur.¹²⁶

6. yüzyılın başlarında bölgeye yerleşmeye başladıkları belirtilen Yahudilerin hicret tarihine yaklaştığımızda Yesrib'in nüfusunun yarısının Yahudi halkı olduğu aktarılır.¹²⁷

Yahudilerin Yesrib'e gelişi ile ilgili görüşler milattan önce *Babil baskını* sonrasında ya da milat sonrasında Roma'nın zulmü sebebiyle olduğu etrafında toparlanmış durumdadır. Bu iddialara rağmen halen Araplaşmış Yahudiler mi Yahudileşmiş Araplar mı oldukları kesin belirtilmiyor.¹²⁸ Asılları hakkındaki görüş ayrılıkları ise İsrailoğullarından Araplaşanlar veya Araplardan Yahudileşenler olduklarına dair iki farklı iddiaları yönünde olmuştur. İsrailoğullarında Araplaştıklarını iddia edenler çoğunlukta olup ne zaman geldikleri yönünde görüşler farklı olsa da ortak noktasının Roma'nın baskıları sonucu kaçarak Arabistan'a sığındıkları olduğu aktarılır. Araplardan Yahudileşmesi iddiası ise ikinci derece delil olmaktan daha öteye gidemediği şeklinde görüş beyan edilir. Kabul gören delillere göre Araplaşmış Yahudi görüşü daha çok benimsenir.¹²⁹

Hız. Harun (a.s)'a nesep olarak bağlananlara "*Kohenler*", "*Kahinân*" isminin verilip kullanılması, İslami dönem sırasında Kur'an-ı kerim'in onlara "İsrailoğulları" diye hitap etmesinden hareketle Yesrib'de yaşayan Yahudilerin soyunun İsrailoğullarına dayandığı fikri ileri sürülse de bu durumun yalnızca soy birliğini kanıtladığı buna karşın Yahudi toplumunun içerisinde Yahudileşmiş Arapların sayısının azımsanamayacak kadar çok olduğu fikri Yahudilerin Aramî kelimeler kullanması ile delilleriyle iddia edilmiş bu fikre karşı olarak Araplardan Yahudilik dinini seçenlerin varlığına dair bir delil olmaması sunulur.¹³⁰

Yahudilerin Yesrib'e gelişiyile ilgili görüşlerden birisi Romalıların Kudüs'ü alması sonrasında farklı bölgelere göç zorundallığı oluşmuş ve bazıları Hayber'e giderken

¹²⁶ Ebu Abdullah Muhibbüddin Muhammed b. Mahmûd b. Hasan İbnü'n-Neccar Bağdadi, **ed-Dürretü's-Semine fî Tarihi'l-Medîne**, thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb, Kahire, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1995, s. 35.

¹²⁷ Osman Güner, "Hz. Peygamber Döneminde Medine Yahudileriyle İlişkiler", **Hadislerle İslam**, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C: VII, 2013, s. 263.

¹²⁸ Akyüzöğlü, **Yalova SBD**, s. 214.

¹²⁹ Seyyid Ebü'l-A'la Mevdudi, **Tefhimü'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri**, ed. Ali Bulaç, trc. Muhammed Han Kayani, vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, C: VI, s. 170-174.

¹³⁰ Köse, **Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 36-37.

bazıları da Yesrib'i yurt edinir. Evs ve Hazrec isimli Arap kabilelerinin hali hazırda yaşadığı Yesrib bölgesine *Nadir*, *Kureyza* ve *Kaynuka* isimli kabileler gelmiştir.¹³¹ *Titus* tarafından Kudüs'ün alınması Yahudilerin güvenli bir yere ihtiyaç duymalarını gerektirmiş ve *Bar Kochba* ismi verilen isyandan sonra *koloniler* olarak Arabistan'a göç ettikleri ve bu şekilde Yesrib'i yurt edindikleri iddiası diğer görüşlere nazaran daha çok kabul gören bir bakış açısıdır.¹³² Buna paralel olarak Yesrib'in Yahudilerin yurdu olmasının zamanı ile ilgili görüşlerden Hz. Musa'ya dayanan görüşün kendi içerisinde çelişkiler barındırdığı, dini kaynaklarla ve tarihi kaynaklarla zıt görüşler içerdiği düşünülür. Hz. Davud'la ilişkilendirilen rivayetlerin de çelişkiler barındırdığı bunun sebebi olarak da asıl vahyin tahrif edilmesi olarak görülür. Sağlam kaynaklarla, tarihi yazıtlarla ve nesep takibi ile delillendirildiğinde *Titus* tarafından kudüsün işgali ile başlayan zulümün sona ermesi niyetiyle göçler olması olası görülürken bunun İslami kaynaklarda toplu olabileceği söylenmesine rağmen mümkün olmadığı görüşler arasında yerini alır.¹³³

Yahudi toplulukların bölgeye geliş zamanları ve sebepleri ile ilgili farklı delillerle ortaya sunulan görüşler yukarıda belirttiğimiz gibiyken coğrafi olarak Şam ve Yemen arasındaki ticaret kervanlarının takip ettiği yol üzerinde Hicaz bölgesinin bulunması Yahudi toplulukların yerleşim için Yesrib'i tercih etmelerinde önemli rol oynadığı yönünde görüşler bildirilir.¹³⁴

Yesrib'deki Yahudi nüfusunun nesep olarak İsrailoğullarına bağlandığı iddiasının devamı olarak *Nadir* ve *Kurayza* kabilelerinin Hz. Harun'a *Kaynuka* kabilesinin ise Hz. Yusuf'a kadar ulaştığı aktarılır. Bu görüşü savunanlar Kur'an-ı Kerim ve hadisler dahil olmak üzere deliller getirmektedir. Yahudilerin Arap asıllı olduğu görüşü de küçümsenmeyecek kadar çok olup *Nadir* ve *Kurayza* kabilelerini *Cüzâm* soyundan geldiğini ama Hz. Musa'nın getirdiği dine uyarak Amâlika kavminden kalan putperestlik dininden uzaklaştıklarını iddia etmişlerdir. Bu konudaki deliller tarihi kaynaklardan daha çok sosyolojik ve kültürel açıdan Araplarla Yahudilerin farklı kültürlerin kaynaşması olarak değil din değiştirmelerine rağmen kültürlerine bağlı oldukları için olduğu yönünde

¹³¹ Ağırman, **EKEV Akademi Dergisi**, s. 62.

¹³² Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 53.

¹³³ Kelpetin, **M.Ü.İ.F. Dergisi**, s. 103- 104.

¹³⁴ Ahmed Emin, **Fecrül-İslâm**, Kahire, el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1996, s. 13.

görüşler belirtilerek sağlanmıştır.¹³⁵ *Buhtunnasr* ya da *Titus* tarafından zulme uğradıkları rivayetleri ışığında Yesrib'i yurt edinen meşhur kabilelerden biri olan Beni Nadir, nesebini Hz. *Harun*'a bağlamışlardır.¹³⁶

Beni Kureyza, Beni Nadir, Beni Masile, Beni Sa'lebe, Beni Kaynuka ve Beni İkrime Yesrib'de yaşayan Yahudi kabileleri olarak bilinmesi¹³⁷ hariç toplu bir şekilde yaşayan Yahudilerin bulunmadığı görüşü belirtilir.¹³⁸ Yesrib'i yurt edinen Yahudilerin sayıları yirmiye ulaşan farklı neseplere ayrıldığı ama en meşhur ve önemli olanlarının Beni Kurayza, Beni Nadir ve Beni Kaynuka olduğu aktarılır. Bölgenin farklı kısımlarına dağılan bu meşhur kabilelerden Beni Kaynuka *Belharis(Vâdibuthan)*,¹³⁹ Beni Nadir *Vadil'l-Buhdan*, Beni Kurayza ise *Vadi'l-Mahzur* (aynı zamanda bu bölgede *Bahdallar* tarafından da yerleşim yeri olarak kullanıldığı aktarılır.) bölgesine yerleştiği bildirilir. Bu meşhur kabilelerin soyları hakkında asil kandan oldukları aktarılmakla birlikte farklı bir rivayete dayandırarak *Yakubi'nin onları Cuz'am kabilesine* mensubiyeti kaynaklarda geçer. İslami kaynaklar ve Kur'an'daki hitabın soylarına nispetle yapıldığı için saf Yahudi ırkına bağlı olduğu belirtilir.¹⁴⁰ Büyük kabilelerle birlikte bazı küçük kabilelerin yaşadığına dair bilgiler aktarılıp Benî Kurayza'nın Hedl ve Amr kabileleri ile birlikte yaşadığı belirtilirken bölgedeki hurma ağaçlarını ilk dikenlerin ve kuyuyu ilk açanların Beni Nadîr olduğu kaynaklarda geçer.¹⁴¹

Hicaz bölgesine farklı görüşler olmasına rağmen göçe mecbur kaldıkları için geldikleri konusunda görüş birliği olan Yahudiler bölgenin en kadim dinlerinden Yahudiliği de bölgeye getirikleri konusu görüşler arasındadır. Hicaz'ın farklı bölgelerine yayılmak yerine en çok etki gösterdikleri bölgenin Yesrib olduğu tarihsel bir gerçek olarak belirtilir.¹⁴²

Yahudiler Hiç yerleşim bulunmayan bir bölgeye gidip orayı yurt edinmediler. Hâlihazırda yurt edinilen bölge halkına karşı gösterdikleri direnç sonucu yerleşecek bir yere kavuştular. Bölgenin sahibi Araplara olan güvensizlikleri şehrin merkezinden uzakta

¹³⁵ Kelpetin, **M.Ü.İ.F. Dergisi**, s. 104-105.

¹³⁶ Nadir Özkuyumcu, "Nadîr (Beni Nadîr)", **DİA**, C. XXXII, İstanbul, 2006, s. 275.

¹³⁷ Söylemez, **Örnek İnsan Hz. Muhammed**, 2006, s. 32-33.

¹³⁸ Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 52

¹³⁹ Casim Avcı, "Kaynukā '(Benî Kaynukā')", **DİA**, C: XXV, Ankara, 2002, s. 88 (İncelediğimiz iki kaynakta farklı bilgiler geçmesine karşın bu iki bilgiyi de sunmanın doğru olduğunu düşündük).

¹⁴⁰ "Medine", **İA**, C. VII, Milli Eğitim Bak. Yay., İstanbul, 1970, s. 460.

¹⁴¹ İbnü'n-Neccar, **ed-Dürretü's-semine fî tarihi'l-Medîne**, s. 37.

¹⁴² Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 51

kendilerine ait utumlarda yaşamışlar, daha sonra saldırıya geçerek şehrin yönetimini devralmış bölgede *koloniler* şeklinde konuşlanmışlardır. Kendilerine ait çarşıları var olduğu söylenir. Şehirde büyük 3 Yahudi kabile Şam ticaret yolu üzerine yerleşirken daha küçük gruplar halinde yaşayan Yahudiler ise farklı bölgelere yerleşmişlerdir. Yahudilerin Yesrib’de yirmiyi aşkın kabilesi, sayıları *dört bin beş yüze* ulaşan grupları, *elli dokuz* tane *utumları* ile varlık göstermişler.¹⁴³ Bir görüşe göre Eski Ahit’te bahsedilen ahir zamandaki bölgeye gelecek olan peygamberin kalması için yaptıkları aktarılan bu utumların, Medine için yapılan şehir tarihi araştırmalarında her kabilenin utumlarından ve her bir utumun kendi ismiyle önemli ölçüde değinerek bahsedilmesinden hareketle yapılan yorumlardan bir tanesi de bu utumların kabileler için zenginliklerini ve güçlerinin bir sembolü haline geldiği yönündedir.¹⁴⁴

Yesrib’e geldikleri ilk zamanlarda şehrin daha güney kısmını yerleşim yeri edinen Yahudiler ikliminin uygunsuzluğundan dolayı farklı bir bölgeye taşınmak için keşifler yapılmış içilebilir suya yakın ve verimli bölgelere konuşlandıkları aktarılır.¹⁴⁵ Yerleşim yeri olarak Yesrib’in merkezi bilhassa Şam’a giden yol üzerini mesken edinirler.¹⁴⁶ Suriye bölgesinde Hristiyanlıkla beraber Roma’nın baskılarından kaçan Yahudilerin Yesrib’e geldikleri kaynaklarda geçer.¹⁴⁷ Bu başlık altında Yahudi toplulukların Yesrib’e geliş sebepleri ile ilgili rivayetlere ek olarak Eski Ahit’te anlatılan ahir zaman peygamberinin geleceği yerin Yesrib olduğunu gördüklerinde idrak ettiklerini anlatır şekilde olan rivayetlerin de bulunduğu belirtilirken bu tarz anlatıların Hz. Muhammed (s.a.v)’in peygamberliğini bölgedeki Yahudi halkının tasdiklemeleri için sonradan üretildiği yönünde fikirler de bulunur.¹⁴⁸

1.2.3. Araplar (Evs ve Hazrec)

Haris b. Sa’lebe ile *Kayle bint Amr b. Cefne*’nin oğulları olup Ezd kabilesine bağlı oldukları bilinen Evs ve Hazrec, Araplar arasında annelerinden dolayı “*Kayle*” olarak anıldıkları aktarılır.¹⁴⁹

¹⁴³ Eş-Şerif, **Mekke ve’l-Medine fi’l-Cahiliye ve Ahdi’r-Resûl**, s. 305-317.

¹⁴⁴ Ebü’l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed Şehristânî, **el-Milel ve’n-Nihal**, thk. Muhammed Seyyid Kilani, Beyrut, Dârü’l-Ma’rife, 1961, C: II, s. 229.

¹⁴⁵ Kelpetin, **M.Ü.İ.F. Dergisi**, s. 106.

¹⁴⁶ Eş-Şerif, **Mekke ve’l-Medine fi’l-Cahiliye ve Ahdi’r-Resûl**, s. 244-246.

¹⁴⁷ Mustafa Çağırıcı, “Arap”, **DİA**, C. III, İstanbul, 1991, s. 316-321.

¹⁴⁸ İbnü’n-Neccar, **ed-Dürretü’s-Semine fi Tarihi’l-Medîne**, s. 37.

¹⁴⁹ Sözen, **a.g. Yüksek Lisans Tezi**, s. 8.

Yesrib'e Araplar diğer kabilelere nispetle daha sonra tahmini *ikinci üçüncü yüzyıllarda* şehre geldiler. Ezd kabilesi Yemen'den Suriye bölgesine göç etmiş lakin bir süre sonra siyasi değişimler göçü tekrar gündeme getirmiş ve Hayber'e bir süre sonra da Yahudi hakimiyetindeki Yesrib'e yerleşmiş oldukları kaynaklarda geçer.¹⁵⁰

Ezd kabilesinin yerleşik bulunduğu bölgenin ve oradan taşınmalarının hakkında detaylı bir bilgiye erişmenin aslında Hicret öncesi bölgenin son yönetimde söz sahibi olan grubu Evs ve Hazrec'in kültürel alt yapısını da tanımak adına büyük önem arz ettiği kanaatindeyiz. “*yümn*” kökünden türediği fikri öne sürülen bereket anlamına gelen Yemen şehri coğrafyanın aksine adına yaraşır şekilde verimli bir araziye sahip olduğu belirtilirken bunun sebebi olarak düzenli yağışlar, sonucu olarak bölgede bolca hurma, çivit ve kahve gibi özel ürünlerle birlikte bir çok meyve ve sebzenin yetiştirilmesi gösterildi. Ezd kabilesinin kaderinin Yesrib'de tekrar şekillenmesine vesile olduğu iddia edilen Arim seli hadisesinde yıkılan Me'rib barajının, bölgede olan düzenli yağışların sağladığı yağmur sularının iki dağ arasında biriktirilmesi ve bahçe sulamasının yapılması amacıyla inşa edilen bu sayede Sebe Devleti'nin mimari açıdan ne kadar ileride ve güçlü olduklarını sergilemelerine vesile olan ve aynı zamanda sene içerisinde birden fazla ürün elde edebilme olanağı sağlayan baraj olduğu ifade edilir.¹⁵¹

Ma'rib Barajının (Yemen Barajı) yıkılma hadisesinin ardından iktisadi yaşantıda da zorlanınca Ezd kabilesi Yemen'den Yesrib'e göç etmiş hemen ardından *Harise b. Sa'lebe* kabilesiyle birlikte Yesrib'i yurt edinmiş Evs ve Hazrec onun oğullarıdır. Soyları hakkında farklı görüşler olmasına rağmen nesepleri Kayleoğulları olarak anılan Evs ve Hazrec kabileleri idi.¹⁵² Evs ve Hazrec soy olarak Ezd kabilesinin bağlı olduğu Kehlân'ın nesep zincirinde Ya'rub'un bağlandığı Kahtanilere dayanır. Bu yüzden onlar Arab-ı Arike olarak bilinmekte ve merkezleri Yemen olarak söylenir.¹⁵³ Hatta başlarda Evs ve Hazrec ayrı olarak değil sayıca üstün ve daha ünlü olması sebebiyle Hazrec ismi iki kabileyi de tanımlandığı kaynaklarda geçer.¹⁵⁴ Yesrib'in yurt olduğu bir diğer grup olan Evs ve Hazrec kabileleri daha önceleri Arabistan'ın güney kısımlarında yaşarken orada meydana gelen Me'rib barajının yıkılması sonucu yeni yurt arayışlarını Yesrib'de noktalandırmışlar. Tarih içerisinde bu barajın birkaç defa yıkılıp tadilat görmesinden

¹⁵⁰ Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 83.

¹⁵¹ Sözen, a.g. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 8.

¹⁵² Cevad Ali, *el-Mufasssal*, C: IV, s.133.

¹⁵³ Hakkı Dursun Yıldız, “Arap”, *DİA*, C: III, İstanbul, 1991, s. 272.

¹⁵⁴ Ahmet Önkal, "Hazrec (Benî Hazrec)", *DİA*, C: XVII, İstanbul, 1998, s. 143-144.

mütevellit tarihsel karmaşa sonucu bir çok fikir ayrılığı meydana gelmiştir. Lakin bu tartışmanın daha üstüne çıkan konu bu göçün yalnızca seddin yıkılmasıyla sınırlandırılmayacağı siyasi sebeplerin, dini sebeplerin ve ticaret yolunun değişmesi olarak da sayılabileceği söylenmiştir.¹⁵⁵ Çünkü küçük bir göçün bile sebebi bir çok şey olabilirken bu denli büyük olan bir göçte tek nedenin yeterli olmayacağı fikri daha çok ekonomikselsalgalanmanın seyrinde göç mecburiyetinin milattan önce 3. ve 4. yüzyıllarda Kızıldeniz’de bulunan ticaret hattında daha güçlü bir konuma gelen Roma’ya karşı ticarete pay kaybeden Yemen’in iktisadi hayatta bir darbe yemesiyle ilişkilendirilmesiyle daha sağlam dayanaklara oturduğu söylenir.¹⁵⁶

Bu görüşler şekillendirildiğinde aktarılan görüşlerden ilki Yemen’in yöneticisi *Amr b. Kahtan b. Salebe*’nin vefatı sonrası *Harise b. Salebe* durumun vehametinden zamanında söylenmiş olan “*Durduğu yerden yükselmek isteyen, refah içinde yaşamak isteyen hurmalıkların olduğu Yesrib’e gitsin*” sözünden hareketle tüm malını satarak Hicaz’a göçtükleri iddiasıdır. İlk yerleştikleri bölgeye *Salebiyye* adı verilmiş sayıları artınca Yesrib’e yönelmiş ilk olarak Hayber’de yerleşen Yahudi kabilelerinden aldıkları müsaade ile o bölgeye yerleştikleri belirtilir. Göç sebepleri sadece Gassanilerin “*âmü’s-seyl*”olarak isimlendirdiği Ma’rib Barajının¹⁵⁷ yıkılması değil Kızıldenize Roma’nın hakimiyeti, ekonomik sıkıntıların ve siyasi sıkıntıların yaşanması da hakeza aynı derecede göçe sebep olduğu iddia edilir. Lakin bu göçün tarihi ile net bir bilgi bulunmamakta. Bunun sebebi olarak söz konusu barajın tarih içerisinde defalarca yıkılıp tamir edilmesi olarak görüş beyan edilmektedir. Ama ortalama bir tarih olarak *üçüncü yüzyılın başları* verilir.¹⁵⁸

Tam olarak tarihini veremediğimiz bir göçün sebebini de tam olarak belirlemekte kaynaklarımızda zorlanıldığı aktarılırken barajın yıkılması sonucunda oluşan kıtlığın mı, Roma’nın gücü mü diye fikirler ortaya atılırken farklı bir görüş olarak Yemen’de yönetimde bulunan Meliklerin rekabetinin halkı yoksullaştırmasının veya Sebe Meliklerinin idarede yaşadıkları mücadelenin halkın güçsüz kalmasından kaynaklı

¹⁵⁵ Kelpetin, **M.Ü.İ.F. Dergisi**, s. 107-108.

¹⁵⁶ Philip K. Hitti, **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, çev. Salih Tuğ, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, C: I, s. 91-94.

¹⁵⁷ İbn Haldûn, **Tarihu İbn Haldun**, C: II, s. 285-288.

¹⁵⁸ Muhammed Hamidullah, **Aziz Kur’ân: Çeviri ve Açıklama**, çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 574.

Himyerlilerin himayesine girmesi ile oluşan yiyecek ve su ihtiyacının karşılanamaması durumunun göçe zemin hazırladığı ileri sürülür.¹⁵⁹

Arim Seli ardından göç yolculuğu başlayan Hazrec'in ataları *Amr Müzeykıyâ b. Âmir* liderliğiyle önce *Tihâme*'ye ulaşmış ordan da Yesrib'e geçerek Yesrib'i yurt edinir. Bölgenin hakimiyedi daha önce gelmiş olan Yahudi kabilelerinde idi. Yaşamlarını devam ettirmek için Yahudilerin gölgesinde yaşamak zorunda kalmışlar tüm zalimliklerine ve baskılarına boyun eğmişlerdir.¹⁶⁰ Amr Müzeykıyâ'nın öncülük ettiği bu yolculukta ilk adımı atmak için öne sürdüğü hadiselerle alakalı, kendi kabilesinden yaşayan yaşı en küçük olan çocuklardan birisinden kendine çok ağır kelimeler kullanmasını istediğinde çocuk istenileni yaptığında çocuğa Amr'ın bir tokat attığı, çocuğun da Amr'a karşılık vermek için tokat atmasıyla küçücük bir çocuğun kendisine tokat atabildiği bir bölgede daha fazla kalamayacağını söyleyerek mallarını halka satıp göç ettiği rivayetler aktarılmakta bu tarz bir hilenin farkında olmadığı düşünülen Yemen halkınca ganimet olarak değerlendirilip satılan malları aldığı ve Amr'ın ardından Ezd kabilesinin'de mallarını bölge halkına satarak şehirden çıktıkları belirtilir.¹⁶¹

Yesrib'e yolculuk başladığında hali hazırda Yesrib'de Beni Kaynuka, Beni Kurayza ve Beni Nadîr haricinde Mehmehim, İkrime, Hucr, Adel, Yesrib, , Mâsike, Kum'â, Muâviye, Zeyd, Mirâne/Mürâne, Arîf, Cedmî, Ukve, Üneyyif, Mersed/Merîd, Mağise/Nağise, Zaura, Kusays, Zebâle, Şâtibe, Za'farâ, Avf ve Sa'lebe isminde kabilelerin yaşadığı belirtilmekle birlikte bu kabilelerin Kayleoğulları gelene kadar Yahûdî kabilelerle ilişkilerinin son derece iyi olduğu hatta zamanla çoğunun yahudileştiği yönünde bilgiler aktarılır.¹⁶²

Yesrib'in sakinlerinden Evs ve Hazrec başta sadece merkezde yaşarken zamanla daha geniş bir alana yayılmışlar.¹⁶³ Milattan sonra iki veya üçüncü yüzyılda bölgeye yerleştikleri yönünde fikirler öne sürülür.¹⁶⁴ Evs şehrin güneydoğusunda yüksek bölgelerde yaşarken, Hazrec ortadan kuzeye yönelen bölgede yaşadıkları belirtilir.¹⁶⁵ Evs ve Hazrec'in Yesrib'i yurt edinmelerine Yahudiler tüccarlıkları ve tarımla ilgili

¹⁵⁹ Sözen, a.g. **Yüksek Lisans Tezi**, s. 10.

¹⁶⁰ Hüseyin Algül, "Evs (Benî Evs)", **DİA**, C: XI, İstanbul, 1995, s. 541-542.

¹⁶¹ Sözen, a.g. **Yüksek Lisans Tezi**, s. 11.

¹⁶² İbn Zebâle, s. 168-170.

¹⁶³ Küçükbaşçı, "Hicaz", **DİA**, C: XXVIII, s. 432.

¹⁶⁴ Küçükbaşçı, "Hicaz", **DİA**, C: XXVIII, s. 433-437.

¹⁶⁵ Cevâd Ali, **el-Mufasssal**, C: VI, 79-82.

deneyimlerinden faydalanacaklarını düşündükleri için müsaade etmişler nitekim öyle de olmuştur. Evs ve Hazrec Yahudilerin gölgesinde yaşarken zamanla güç kazanmaya başladılar ama bu Yahudi kabilelerinin hoşuna gitmeyip güçlerini kaybedeceklerinden korkunca maddi ve manevi her yönden baskı kurmaya başlamışlar. Bunların en uç ve sonun başlangıcı olan uygulama evlenen her kızın ilk geceyi Yahudi yöneticinin yanında geçirmesi kuralını konulması olduğu belirtilir.¹⁶⁶ Esasen bu tarz hikayelerin farklı yöneticilerle ilgili olarak da anlatıldığı belirtildiği için güvenilirlik konusunda bazı tarihçiler sıkıntı duymuş, bahsedilen olayın Yesrib’de değil de Yemâme’de olduğu gibi düşünceler belirtilmiş hatta bazı tarihçilerin bu konuya değinmediği bile belirtilir.¹⁶⁷ Başta mecburen kabul etmelerine rağmen tarihler miladi 492’yi gösterdiğinde Hazrec lideri *Mâlik b. Aclan’ın*, kardeşine de aynı kural uygulanacağı, gece kılık değiştirerek Fidyevn’i öldürmesiyle başlayan sürecin neticesinde Gassaniler başta olmak üzere Arap kabilelerinin desteği ile Yesrib yönetimini ele geçirdiği kaynaklarda geçer.¹⁶⁸

Yahudilere karşı korunmak amacı ile aralarında yapılan çöl hukukunda da var olduğu aktarılan civar ve hilf antlaşmalarının Arapların lehine olan maddelerinin sulh döneminde nüfus kalabalıklaşmasıyla, mal-mülk ediniminin artması ve utum sayılarının çoğalmasıyla, parayala kendi açtıkları kuyularından su sattıkları halkın yönetimi ele değiştirebilme ihtimali ile Yahudi kabilelerinin bu anlaşmanın feshinin gerektiğini düşündüğü aktarılır. Anlaşma bozulması ardından beklenenin gerçekleştiği yukarıda bahsettiğimiz olayların da bir şekilde vesilesi ile Araplar başa geçtikten sonraki süreçte şehrin daha rahat bölgeleri olduğu belirtilerek Âliye ve Sâfile bölgelerine yerleşip dönemin güç simgesi olduğu düşünülen utumlarını arttırdıkları, mal-mülk ve araziler elde ettikleri aktarılır.¹⁶⁹

Yönetimin el değiştirmesinin üzerinden çok zaman geçmemişti ki Yahudilerin kışkırtmalarıyla anlaşmazlıklar baş göstermiş yaklaşık *yüz yirmi yıl* sürecek savaşları başlattırdıkları aktarılır.¹⁷⁰ Arap kabileleri arasındaki en uzun süren savaş ve anlaşmazlık olarak tarihe geçtiği belirtilen görüşler arasında yer alır.¹⁷¹

¹⁶⁶ Kelpetin, **M.Ü.İ.F. Dergisi**, s. 108-110.

¹⁶⁷ Köse, **Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 42-43.

¹⁶⁸ Algül, "Evs (Benî Evs)", **DİA**, C: XI, s. 541-542.

¹⁶⁹ Cevad Ali, **el- Mufasssal**, C: IV, s. 131-135.

¹⁷⁰ Önköl, "Hazrec (Benî Hazrec)", **DİA**, C: XVII, s. 143-144.

¹⁷¹ Algül, "Evs (Benî Evs)", **DİA**, C: XI, s. 541-542.

Farklı olaylar neticesinde anayurtlarından ayrılmak zorunda kalıp Yahudilerin himayesinde nice zorluklara katlandıktan sonra şehrin yönetimine sahip olunca yıllardır aradıkları refaha ulaşacakken Hazrec'in himayesine giren Ka'b isimli bir adamın çarşıdaki "Bu atı Yesriblilerin en şerefli almalıdır" diyen Gatafanlı adamı görüp Yesrib'in en şerefli halifi olan Mâlik b. Aclan olduğunu söyledikten sonra atı alıp ona götürmesi hadisesini Evs'ten Sumeyr kabilesine bir hakaret olarak kabul edip başta hakaretler savurup daha sonraki bir zamanda onu öldürmesinin ardından Hazrec'ten diyet talebinde bulunduklarında Evs'in yarım diyet kabul etmesi iki tarafı da alevlendirince "Harbu Sumeyr" adı ile iki kardeş kabilenin kanlı savaşlarının başlangıcı olduğu aktarılır. Savaştan Evs kabilesi galibiyetle çıkmış, fakat aranın düzeltilmesi için hakem olarak atanan Münzir b. Haram en-Neccâri el- Hazrecî tarafından tam diyet kararı vererek iki kabile arasında sulhü sağladığı belirtildi. Fakat bu sulhün uzun sürmediği, arada ufak sürtüşmelerden sonra Ka'b b. Amr el-Mazinî'nin öldürülmesi sebebiyle başlayıp Rahâbe adlı bölgede Evs'in ikinci galibiyetini aldığı Yevmu er-Rahâbe savaşı meydana geldiği kaynaklarda geçer. Yenilgiden muzdaripliği kendine yediremeyen Hazrec sonunda galip çıktığı Serâre isimli bölgede tarihe "Yevmu's-Serâre" adıyla geçen savaşı başlattığı aktarılır.¹⁷²

Bazı kaynaklarda öldürülen kişiye nispetle Ka'b b. Amr el-Mazinî bazı kaynaklarda ise yapılan yerin isminden hareketle Yevmu er-Rehâbe adını alan savaşın çıkış sebebi olarak Hezreclî Ka'b b. Amr'ın farklı bir Hazrec kabilesinin kolu olan Beni Sâalim'e mensup bir kadına ziyaretlerinin tekrarlanması üzerine bu ziyaretlerin takipçisi olan Evs'e mensup Uhayha b. Culâh yöneticisi olduğu Benî Cahcabâ kabilesinden bir grup genci takip edip öldürmeleri üzerine görevlendirmiş ve bu gençlerin görevini yerine getirmesi üzerine öldürülen Ka'b b. Amr'ın kardeşi Âsım b. Amr intikam amaçlı mücadeleye girişerek Evs'li bu grubu sindirerek kalelerine çekilmelerine mecbur bıraktığı aktarılan rivayetler arasında yerini alır.¹⁷³

İki grup arasında gerçekleşen üçüncü savaş olduğu görüşü öne sürülen Serare savaşı hakkında; Hazrec kabilesine mensup Beni Haris'ten bir kişinin Evs'e mensup Amr b. Beni Avf'tan birinin canını alması ardından öldüren kişinin de Evs tarafından öldürüldüğünü öğrenen Beni Haris kabilesi savaş için hazırlanıp Amr b. Beni Avf'la

¹⁷² Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar Tarihi*, s. 256-258.

¹⁷³ Sözen, a.g. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 75-76.

Serare bölgesinde karşılaştıkları, iki tarafın da şiddete sadece 4 gün güçlerinin yetemesi üzerine Evsliler yurduna döndüğü Hazrecilerin de bu durumdan memnun olduğu belirtilir.¹⁷⁴

Kayleoğulları arasında gerçekleşen bir diğer muharebe olan *Husayn* veya *Husayn b. Eslet* Savaşının sebebi olarak Evs'ten *Benî Vâil b. Zeyd el-Evsi'den Husayn b. Eslet*'in Hazrecli *Benî Mâzin b. Neccâr el-Hazrecî* kabilesine mensup biri ile bir tartışmasının sonucunda öldürülmesin intikama dönüşmesi olduğu öne sürülürken iki tarafın tüm kollarının katılımıyla çok kan dökülen bir savaş olduğu dile getirildi.¹⁷⁵

Kardeş kabilelerin arasında meydana gelen savaşların bazılarını sadece bireysel sınırlarda kaldığı bazılarının ise büyük çaplı yüksek hasar bırakan olduğu belirtilmesinden farklı olarak bir de bireysel olarak meydana çıkan ama daha sonrasında intikama dönüşüp farklı kolların da muharebedeye dahil oluşu örneğini *Husayn b. Eslet* vakası ile örneklendirilmiş; bireysel sınırlarda kalan *Fariğ, Semîr, Rabîu'z-Zaferî, Serâre* ve *Ka'b b. Amr el-Mâzinî* savaşlarının taraflarından birinin gücü neticesinden diyetle noktalandığı aktarıldı. İç meseleler haricinde misafir sebebiyle meydana gelen savaşların varlığı aktarılırken *Hâtib* muharebesinin Hazrec kabilesine mensup *Beni Hars*'ın Evs kabilesinden *Hâtib*'ı ve misafiri *Beni Salebe*'den birinin öldürülmesiyle başlayan ve ev sahibinden dolayı bu ismi aldığı söylendi. Evs'in mağlubiyetiyle neticeye ulaştığı sanılan bu savaş ardından yapıldığı bölgelere nispetle adlandırılan *Rabî'* ve *Bakî* savaşlarının meydana geldiği *Rabî'* Hazrec'in galibiyetiyle neticelense de *Bakî* Evs'in galibiyet kazanması sonrasında anlaşmaya oturulup Hazrec tarafından 3 kişi verilerek diyetin ödendiği bildirildi. İki kabile arasında sulhü sağlaması beklenen bu durumun Evs kabilesinin bu 3 kişiyi öldürmesinin ardından tekrar kıvılcımları harlamış *Hadâik* bölgesinde karşılaşmak üzerine hazırlanan Hazrec ve Evs, rehin olarak teslim edilen 3 kişinin öldürülmesi sebebiyle başladığı için *Ficar* adını alan bu savaşta birbirlerini yok edecek kadar şiddetin dozunun arttığı ifade edilir.¹⁷⁶

Evs ve Hazrec arasında meydana gelmiş savaşlardan en meşhurlarından birisi olduğu ifade edilen *Far'i* Savaşı'na Kuda'lı genç bir uşağın sebep olduğu terennüm edilir. Kuda'dan Beli'ye intisap eden bu genç uşak Evsli olan Sa'ad b. Mu'az'ın babası *Mu'az*

¹⁷⁴ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi: el-Kamil fi't-Tarih*, C: I, s. 661-666.

¹⁷⁵ Sözen, a.g. *Yüksek Lisans tezi*, s. 77.

¹⁷⁶ Demirci, *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi*, s. 14-15.

bin Nu'man b. İmrü'l-Kays'in komşusu iken amcasını ziyarete gittiği bir gün Neccarlı bir kişi tarafından öldürüldüğü öğrenilmesinin ardından *Mu'az b. Nu'man* Beni Neccar'dan elçi aracılığıyla diyet talebi ile birlikte katilin kendisine teslim edilmesi gibi isteklerde bulunduğu buna karşın bu isteklerin kabul edilmediği kaynaklarda geçer. Hazrec'in ileri gelenlerinden olduğu aktarılan *Amir b. İtnabe*'yi hedef alarak tehditte bulunan *Mu'az b. Nu'man*' karşı tarafın bu konuda çekincelerini farkedince savaş hazırlığı yapmaya başlamış, *Hassan bin Sabit*'in kalesi *Fari' Kalesi*'nin yakınında karşılaşma başlayıp *Amir b. İtnabe*'nin diyeti ödemesi ile suların durulduğu iletilir.¹⁷⁷

Bu süreçten sonra kimi zaman Evs kimi zaman da Hazrec'in kazandığı savaşlar meydana gelmiş ve bu savaşlardan en önemlilerinin isimlerinin; Harbu Husayn, Yevmu'r-Rebî', Harbu Rebî' ez-Zufari, Yevmu'l-Ficar, Harbu Fâri', Yevmu'l-Hadâik, Harbu Hâtib (Yevmu Cisir), Yevmu'l-Mab'as ve Madres, Yevmu Buas ve Yevmu Ficar es-Sanî olduğu kaynaklarda geçer. Evs ve Hazrec arasında yapılan bu savaşların sürekliliğinde aralarında sürtüşmelerin kıvılcıma hazır bulunmalarında bölgedeki Yahudi nüfusunun etkisini büyük olduğu belirtilen fikirlerdendir.¹⁷⁸

İlk yapılan *Sumeyr Muharebesi* Evs'in galibiyetiyle neticelenmiş ve kardeş kanı dökülmeye başlandı. Tâ ki *Buas Muharebesine* kadar. Yüz yirmi yılın en çok kan dökülen savaşı olan Buas sonrası Hazrec'ten bazı kişiler Mekkelilerin desteğini almak için Mekke'ye geldiğinde olumsuz cevap almaları İslam Tarihinin seyrini farklı bir boyuta taşımıştır. Evs ve Hazrec İslamiyetle müşerref olarak aralarındaki savaş sona ermiştir. Bu konuyla ilgili Hz. Âişe'nin, “*Buâs, Allah'ın Allah Resûlü için hazırlamış olduğu bir gündü*” hadisi kaynaklarda geçer.¹⁷⁹ Aslına bakıldığında bu yardım talebi, Yesrib halkının kültüründe yeri olmayan belki bu sebepten belki de altyapısal sorunlardan kaynaklanan dış ilişkilerdeki ilk olumlu noktalanmış teşebbüs olarak ifade eder.¹⁸⁰ Buas Muharebesi hicretten 5 sene önce sona ermiş olduğu kaynaklarda geçtiği için tarih olarak miladi 617'li yıllarda meydana geldiği tahmin edilir.¹⁸¹

¹⁷⁷ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi: el-Kamil fi't-Tarih*, C: 1, s. 665-666.

¹⁷⁸ Günaltay, *İslâm Öncesi Araplar Tarihi*, s. 256-258.

¹⁷⁹ Kelpetin, *M.Ü.İ.F. Dergisi*, s. 108-110.

¹⁸⁰ İbn Vazih Ahmed b. İshak b. Ca'fer Ya'kubî, *Tarihü'l-Yakubi*, Dâru Sadır, Beyrut, 1992 C: I, s. 356.

¹⁸¹ Halid Hasen, *Muctemeu'l-Medine Kable'l-Hicre ve Ba'deha*, Dâru'n-Nahda Arabiyye, Beyrut, 1986, s.28-29.

Yesrib'in kaos içerisinde bulunmasının sebebi olarak yönetim zaafı ve ayrılıklar gösterilir. Buas savaşı her ne kadar gücün el değıştirmesine vesile olsa da şehrin daha fazlasını kaldıracak gücü kalmadığı kaynaklarda geçer.¹⁸² Savaşın durması için toplulukların talebi olduğu bildirilmekle beraber bu talebin ulaştırılıp neticelendirileceğı bir mercinin bulunmayışı ve çöl hukukunda yer alan düzenlemelerin yeterli gelmeyişi toplumun yıpranmasında olumsuz etkileri barındırdığı aktarılmakta, karşı kabilelerle sınırlı kalmayıp her kabilenin kendi içerisinde aileler arasında da kan dökölmesinin ise birisinin bu savaşları noktalandırması için sabrın son damlası olduğu o kişinin ise Hz. Muhammed (s.a.v) olduğu bildirilir.¹⁸³

¹⁸² Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 14-15.

¹⁸³ Köse, **Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 45.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ MEDİNE'DE SOSYAL HAYAT

Bir önceki bölümde incelediğimiz üzere farklı zamanlarda farklı milletler tarafından yurt edinilme süreçlerinin bölgede etkili olduğu görülür. Medine'nin tarihi süreç boyunca farklı kültürlerle ev sahipliği yapmış olması, kültürel yapısının pamuk ipliğine bağlı olduğu iddiasını gündeme getirmiştir.¹⁸⁴ Bir bölgede yaşayan toplumun sosyal yaşantısını tam anlamıyla kavramanın önemli adımlarının bulunduğu ve bu adımlar içerisinde şüphe götürmez bir gerçek olarak ekonomik yapının etkisinin önemli boyutta olduğu belirtilir¹⁸⁵

Sosyal hayattan bahsetmek için sosyal yapının incelenmesinde bir diğer önemli adım nüfus olup, nüfusun farklı açılardan ele alınmasının önem arz ettiği ifade edilir. Medine'nin nüfusu hakkında bilgi bulunmamakla birlikte bünyesine aldığı büyük göçlerin nüfusu çok fazla arttırdığı bildirilir. Milattan sonra 622'li yıllara gelindiğinde Hicretten önce nüfusun *altı bin müşrik Arap ve dört bin Yahudi* şeklinde ikiye ayrılmış durumda olduğu kaynaklarda geçer.¹⁸⁶ Dinî-siyasî nüfus yapısı incelendiğinde putperest, Hristiyan ve Yahudi dinî gruplarının oluşturduğu kozmopolit bir popülasyona sahip olduğu aktarılır.¹⁸⁷

Yerleşim planı bir şehri yansıtmaktan daha çok farklı grupların bölge bölge yerleştiği köyler gibi olduğu savunma amaçlı yapılan *şatoya* benzer *utumların* çevresinde yaşadıkları belirtilir. Bu da şehri çepeçevre saran bir surun söz konusu olmadığı fikrini doğurur.¹⁸⁸ Bölgede yerleşen toplulukların tarihinden bahsederken sahip oldukları utumların sayılarının aktarılmasının kabilenin zenginliğini ve gücünü yansıttığı fikriyle birlikte, büyük ve yüksek halde bulunan utumların yapımında taş kullanıldığı sosyal hayat içerisinde yalnızca saldırı esnasında ailelerin sığınakları olmamakta oturma alanı, erzak depolaması ve kuyu işlevlerini de barındırdığı iletilir.¹⁸⁹

Medine sosyal hayatı incelemelerinde mimari yapıyı incelediğimizde karşımıza çok eski tarihlere gidecek kadar detaylı bir bilgi çıkamamasına rağmen Hicret ve sonrası

¹⁸⁴ Taberî, **Tarihu't-Taberi**, C: I, s. 316-318.

¹⁸⁵ Köse, **Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 89-90.

¹⁸⁶ Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s. 198.

¹⁸⁷ Osman Güner, "Medine'de Hz. Peygamber'le Yahudiler Arasında İlişkiler", **Fecre Doğru Dergisi**, Ankara, sayı: 64, 2001, s. 5.

¹⁸⁸ Söylemez, **Örnek İnsan Hz. Muhammed**, 2006, s. 35.

¹⁸⁹ Semhudi, **Vefau'l-Vefa bi Ahbari Dari'l-Mustafa**, C: I, s. 132-138.

daha detaylı bilgilerin içerisinde taşıdığı izlerle kendimize bir yol çizerken Medine'nin sembolü sayılabilecek utumlardan başka kerpiç, tuğla, taş ve çamur, deri gibi tek odalı evlerin de bulunduğu ve normal evlerin çoğunlukla yüksek ve iki katlı yapıya sahip olmasıyla birlikte bazı yapılarda ikinci katların çok kapsamlı olmayıp aile bireylerinin sayısının artmasına bir çözüm olarak çıkıldığı bazı yapılarda birinci katın veya birinci kata bitişik bir bölümün binek ve geçim için barınan hayvanların ahır işleviyle kullanıldığı çıkmaktadır. Utumların ve evlerin isimlendirmesinin Arapların hayvanlara ve eşyalara isim verme kültürünün bir tezahürü olarak Yahudilerde de bulunduğu ve devam ettirilmesinin amaçlandığı belirtilir.¹⁹⁰

Çok eşlilik veya kalabalık aileler için evi genişletmek ya da birden çok ev sahibi olmak Medineli erkekler için yaygın bir durum olup, zengin kesimin bu duruma ihtiyaç duymamak kadar geniş evlere sahip olduğu, birden çok eve sahip olmanın bir diğer yanı evleri kiralama kültürü ile büyük bir gelir elde edilebildiği bazı ailelere geçici süreliğine ücretsiz oturabilme izni verildiği aktarılır. Yeni ev yaptırıldığında “*vekîre*” adı verilen bir yemek verme adedinin bulunduğu kaynaklarda ifade edilir. Medine'nin zengini sayılacak zümrelerin Akîk Vadisi içerisinde “*kasır*” adı verilen büyük evleriyle maddi güçlerini yansıttığı aktarılan görüşler arasındadır. Evlerin küçük mimari detayları hakkında yaşam alanlarında sofanın olabildiği, çatıda ise yağışlı bir bölgede olmalarının sonucunda yağmur sularının birikmesini engellemek boşaltılmasını sağlamak için olukların bulunduğu, aydınlatma için fitilli kandil kullanıldığı, Medinelilerin tuvalet ihtiyaçlarını evin dışında bulunan tuvaletlerde giderdikleri, vücut temizlikleri için “*mihdab*” ve “*taş*” isimli leğene benzer eşyaların kullanıldığı, kapı aralıklarına kapı veya perde kullanılarak mahremiyet sağlanabildiği ve sıcak havalarda serinlik sağlama amaçlı hurma dallarından yapıldığı belirtilen kilim veya hasırların ıslatıldığı kaynaklarda geçer. Evde kullanılan araçların genellikle sade bir yapıda deri yastık, karyola ve ahşap ya da cam hammaddelerinden mutfak eşyaları olduğu herkesin birebir aynısını kullanmasa da benzerlikler içerdiği iletir.¹⁹¹

Medine halkı bedevi bir yaşam tarzında olmalarına rağmen kabilevi yaşamlarından vazgeçmemişlerdir. Her kabile kendi otoritesiyle yönetilmekteydi. Yönetim ise babadan oğula değil, belirli sıfatları taşıyan kişi üzerinde hem fikir olunması

¹⁹⁰ Semhudi, *Vefâü'l-Vefa bi Ahbari Dari'l-Mustafa*, C: I, s. 138-143.

¹⁹¹ Köse, *Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 103-107.

üzerine seçilirdi. Medine'deki kabilelerin nihai hedefi yönetimi ele geçirmek olmuştur. Araplar ve Yahudiler başlarda iyi geçinseler de yönetimin el değiştirmesi sonucu Yahudilerin tavırlarını değiştirmesinin bu iyi ilişkiye nokta koyduğu kaynaklara geçer.¹⁹²

Toplumu oluşturan en küçük yapı taşını ifade eden aile kavramı Medine halkı için yalnızca çocuk ve ebeveyninden oluşan çekirdek yapıyı değil vasiyet, himaye ve velayet gibi sistemlerin kazandırdığı kişileri de aileden sayılması söz konusu olduğu bunun sebebi olarak da toplumsal sorunların önüne geçilme amaçlandığı ifade edilir.¹⁹³

Bölgenin ilk yerlileri olan Amâlika'dan sonra gelen Yahudiler arpa, hurma ve buğday başta olmak üzere çeşitli ürünler yetiştirerek bölgedeki Araplara tarımla ilgili alanlarda üstünlük sağlamaya başladıkları belirtilirken Beni Kaynuka haricindeki diğer kabilelerin çoğunluğunun çiftçilikle meşgul oldukları bildirilir.¹⁹⁴ Bölgede yetiştirilen hurma ve meyve kadar hurmalarda tozlaşma, meyve ağaçlarında ise aşılama uygulamalarının yapılması dikkat çekici özellikler olarak kaynaklarımızda aktarılır.¹⁹⁵

Tarihi süreci işlediğimiz bölümde farklı sebeplerden dolayı bölgeye gelmiş olan Evs ve Hazrec şehrin yerel halkı durumundaki Yahudi topluluğunun Medine ve çevresinde köylerinin sayısının elli dokuz ve köy sayısı ile doğru orantıda nüfus yoğunluğunun olduğuyla karşılaştıkları ve ilk dönemde uyum içerisinde yaşadıkları ve aralarında güven duygusunun pekişmesi amacıyla anlaşmalar yapıldığı bu ılamen ortamın Arap kabilelerinin maddi olarak güçlenmesi ve nüfus yoğunluğunun sahibi olmasıyla terse döndüğü barışla birlikte yönetimi de kaybeden Yahudi toplulukların, durum değişikliğini Evs ve Hazrec arasında taraflarını sık sık değiştirerek ve kardeş kabilelerin arasını bozma eğilimi ile karşıladıkları kaynaklarda aktarılan görüşler içerisinde yerini almaktadır.¹⁹⁶

Geçim imkanları kaynaklarımızda aktarılırken Mekke ve Medine'de yapılan işler; terzilik, müzisyenlik, debbağlık, nadir de olsa veterinerlik ve hekimlik, şarap imalatçılığı, kumaş satıcılığı, demircilik, hububat satıcılığı, kuyumculuk, güzel koku satıcılığı, mücevheratçılık, otlak hayvanları satıcılığı, marangozluk, tuğla imalatı, dokumacılık ve

¹⁹² Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s.199-200.

¹⁹³ Köse, **Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 144.

¹⁹⁴ Güner, **Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi**, s. 4.

¹⁹⁵ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 405.

¹⁹⁶ Sözüner, **a.g. Yüksek Lisans Tezi**, s. 16.

zencilerden seçilen köçekler olarak listelenirken Yahudilerin bulunduğu bölgelerde tefecilik ve banker mesleğinin de yaygınlığından bahsedilmekte, Medine'nin ok yapımı konusunda Arabistan'a nam saldıgı, at konusunda da bir şöhet olduğu yönünde bilgiler kaynaklarda geçer.¹⁹⁷ Bahsedilen bu mesleklerle ilgili aktarılan örnekler arasında; gıda ürünlerinde oluşan borçlanmalara karşın rehin uygulamasının, tarımcılıkla uğraşanların hasat olmadan meyve olgunlaşmadan sattığı ürünlerin yarattığı anlaşmazlıkların, düğünler için takma saç kullanan kadın kuaförlerin, düğünde şiir okuyan kadın şarkıcıların, ölüm günlerinde yas tutmaları için ağlayıcıların, her kabilede var olduğu aktarılan dağlama, hacamat ve kan aldırma gibi uygulamaları yapan doktorların ve hijiyenik açıdan hem erkek hem de kız çocuklarını sünnet eden cerrahların yer aldığı kaynaklarda geçer.¹⁹⁸

Şehrin İslam'dan önceki son sakinleri Arap kabilelerinden Evs ve Hazrec ile birlikte Yahudiler yaşamaktaydılar. Araplar tarımla uğraşırken, Yahudiler ise sarraflık ve tüccarlık yaptıkları bilinmekteydi.¹⁹⁹ Bölgede tarıma yatkın olmasıyla bilinen Medine'de hurmaların yetiştirildi bahçelere “hâit” adı verildiği belirtilir.²⁰⁰ Yahudiler anlaşma yapmak zorunda kaldıkları ve bu anlaşmalar Yahudileri ikinci sınıf durumuna düşürdüğü kaynaklarda aktarılır.²⁰¹ Medine halkının, Mekke'ye yaz ve kış yiyecekleri ihraç ettiğine dair bilgiler bulunur.²⁰²

Medine'de yaşayan dinlerden ilkinin putperestlik ikincisinin ise Yahudilik olduğu kaynaklarda geçer.²⁰³ Medine kültüründe bulunan dinlerin, ticaret bağlantıları ve farklı şekillerde şehre girdiği bilinir.²⁰⁴ Medine'de yaşayan farklı kültürleri putperestleri temsilen Evs ve Hazrec, Yahudiliği temsilen Beni Nadir, Beni Kaynuka ve Beni Kureyza gibi kabilelerin yaşadığı kaynaklarda geçerken bunlardan farklı olarak bir rahip olan *Ebu Amir* önderlediğinde az sayıda da olsa Hristiyanların yaşadığı ve bunların bazılarının Evs'ten bazılarının da kölelerden olduğu aktarılır.²⁰⁵ Ebû Amir'in İslamiyete düşman

¹⁹⁷ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 785.

¹⁹⁸ Akyüz, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, C: I, s. 106-107.

¹⁹⁹ Ağırman, **EKEV Akademi Dergisi**, s. 62.

²⁰⁰ Kelpetin, **M.Ü.İ.F. Dergisi**, s. 98.

²⁰¹ Watt, **Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed**, s. 91.

²⁰² Kurt, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, s. 100.

²⁰³ Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s. 209-212.

²⁰⁴ Murat Sarıcık, Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırıları Arap Panayırıları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı: 31, 2013, s.136.

²⁰⁵ Söylemez, **Örnek İnsan Hz. Muhammed**, 2006, s. 38.

olduğu, oğlu “*Gasîlü’l-Melâike*” ünvanını alan, Uhud’da şehadet şerbetinden içen sahabe Hanzale’ye karşı ayrı safta savaşta yer aldığı kaynaklarda geçer.²⁰⁶

Toplumsal dinamikleri içerisinde yerini alan eğlenceler hakkında en kapsamlı bilginin geleneksel eğlence kültürünün helal daire sınırları içerisinde devam ettiği yönünde olup Eyyamu’l-Arab’ların anlatılması, ev içerisinde bireysel olarak eğlenmek için şarkılar şiirler söylenmesi gibi uygulamalarla düğün, nişan gibi törenlerde verildiği aktarılan “*mellâkın*” ve “*şunduh*” isimli yemekler ve düğün gibi eğlencelerin ensar tarafından sevilen ve önemli olaylar olarak nakledilmesi kültürel alt yapıda Medine’nin sosyal hayatı hakkında fikirler verdiği belirtilir. Oyun tarzları hakkında da görüşler beyan edilirken yasaklananlardan hareketle İslam öncesi kültürde bölge halkının eğlence olarak tavla, on dörtlü, kemankare ile güvercinlere taş atma, at yarışı, güreş ve çok güvenilir olmayan rivayetlerden hareketle horoz dövüşü sıralanır.²⁰⁷

Medine halkında Şam’a ticaret için giden tüccarlar olduğu bilinir.²⁰⁸ Tüccarların bazılarının Yahudilerin merkezi sayılan Hayber’deki pazarlara da ticaret amaçlı gittikleri kaynaklarda geçer.²⁰⁹ Medine kuzey bölgesinde *Dûmetü’l-Cendel* isimli bir pazar yer aldığı bilinmekte ve bu pazarın bir önemli yanı da kültürün büyük bir payını ifade eden şiirin merkezi olduğu kaynaklarda geçer.²¹⁰ Bu şiirleri okuma yazma bilen, kabilenin cesaretini ifade edecek şekilde okuyan şairlerin *el-Kamil* olarak adlandırıldıkları aktarılır.²¹¹

Eğitim durumları değerlendirildiğinde erkek nüfusunda sınırlı bir sayıda okuryazarlığının olduğu²¹² ve Mekkelilere oranla daha kültürlü oldukları kaynaklarda geçer. İki farklı dili (İbranice ve Arapça) kullanan bireylere rağmen genel kullanılan dil hakkında net bir bilgi verilmez.²¹³

Genel olarak bir değerlendirme yapıldığında sosyal düzeni oluşmaya başladığı 1600’lü yıllardan Hicret hadisesi vuku bulana kadarki süreçte Medine’nin Mekke’ye

²⁰⁶ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 163.

²⁰⁷ Köse, *Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 178-187.

²⁰⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemi Vakıdî, *Fütuhü’s-Şam*, Dârü’l-Cil, Beyrut, 1960, s. 15.

²⁰⁹ Muhammed Hamidullah, “Hayber”, *DİA*, İstanbul, C: XVII, 1998, s. 20-22.

²¹⁰ Sarcık, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 111-114.

²¹¹ Söylemez, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 36.

²¹² Güner, *Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi*, s. 4.

²¹³ Söylemez, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 36.

benzer bir seviyede şehirleşme sürecinin içine dahil olamadığı, geç dönemde yerleşime başladığı ve hatta köy veya menzil olma işlevini Hicret'e kadar atlatamadığı bununla birlikte dağınık bir yerleşim yerini ifade ederken Yesrib'in bir köy Medine'nin ise bir şehir olduğu açıklanır.²¹⁴

2.1. Amâlika'da Sosyal Hayat

Amâlika kavmi hakkında bilgiler Eski Ahit'te geçtiği kadarıyla Sâmi soydan geldiği için Arapça ile aynı aileden bir lisan konuştukları gibi sınırlı ve kesin olmayan bilgileri içerir.²¹⁵

Arapların kabile isimlerinin genellikle totemizm döneminin yansımaları ile şekillendiği belirtilirken ilk toplumsal yapıların ki konumuzda bölgenin ilk sakinleri olan Amâlika toplumunu ifade eder bir durumda totemlerin ve anaerkil yaşantıya sahip oldukları ataerkil yapının ise İslamiyetin yaklaştığı dönemlerde yeni yeni filizlenerek yerleşen bir sistem olduğu kaynaklarda belirtilir.²¹⁶

Medine'yi Medine yapan Amâlika'nın Abil soyundan devam eden Yesrib ve kavminin soyunun Hz. Nuh'a dayandığı rivayetleri dinleri hakkında tevhit dini olduğu görüşleri ortaya atılmıştır. Farklı görüşler ise Nemrud tarafından putperest oldukları, bu yüzden Allah tarafından cezalandırıldıkları, birbirlerinden koparak Babilden farklı yerlere gittikleri yönündedir.²¹⁷

Rivayetler ışığında Allah tarafından Babil cezası sonrası oluşan dil karışıklığının sonucunda Arapça konuşturulan ilk grubun Amâlika olduğu ve bunun ışığında Tevrat kaynaklığında Amâlika kabilesinin kadim kabilelerden sayılmasına vesile olduğu yönünde iddiaları sunulur.²¹⁸

Birçok kaynakta aktarılan rivayetler Hz. Musa'nın zamanındaki "Firavun" ünvanının Amâlika kabilesinin krallarına ithafen kullanıldığı yönündedir.²¹⁹

²¹⁴ İlyas Uçar, "Yesrib'ten Medine'ye: Zaman ve Mekân Boyutuyla Bölgeye Bir Bakış", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: XII, Sayı: 62, 2019, s. 436.

²¹⁵ Erdem, "Amâlika", **DİA**, C: II, s. 557

²¹⁶ Köse, **Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 25.

²¹⁷ Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s. 200.

²¹⁸ İA, "Amalek", C: I, 1978, s. 396.

²¹⁹ Ömer Faruk Harman, "Firavun", **DİA**, İstanbul, 1996, C: XIII, s. 118-121.

İsrailoğullarının Amâlika'ya işlediği katliama rağmen Amâlika'nın saldırı sırasından kadınları öldürmediği esir aldıkları rivayetleri bu milletin mizacı ile ilgili yorum yapılmaya müsait olduğu görüşleri beyan edilir.²²⁰

Medine'nin tarımını tarihte ilk Amâlikanın yaptığı, zamanla bu zirai çalışmaların arttığı rivayet edilir. Amâlika'nın Medine'yi düzenleyen şehirde büyük evleri çiftlikleri kuran olduğu kaynaklarda geçer.²²¹

Husumetli olmalarına karşın İsrailoğullarına askeri destekte bundukları bazı görüşlere göre bu desteğin para karşılığı olduğu da iddia edilir.²²²

Arap yarımadasına putperestliği taşıyan Amr b. Lühay'ın bu inanış biçimini Amâlika kavminden öğrendiği ve onlardan aldığı al renkli akik taşından yapılan Hübel/Menat isimli putu Mekke'ye getirdiği ve onu ilah olarak görerek tapmaya yönlendirdiği kaynaklarda geçer.²²³ Amâlika kabilesi bilindiği kadarı ile tarihin ilk develi savaşçıları olduğu söylenir.²²⁴

Kabile'ye bir elçi geldiğine ile ilgili bir mezar taşında “Ben Allah'ın Resulü Îsâ b. Meryem'in Ureynelilere gönderilmiş elçisi Abdullah el-Esved'im” ifadesinin bulunması yönünde delil gösterilir.²²⁵

Yahudiler geldiğinde Amâlika kavminin bir kolu olan *Beni Cuşne* kabilesininin *Beni Rebia*'dan birini öldürdüğü için Yahudilerden sığınma istemiş, fakat Yahudilerin bunu din değiştirmeleri şartıyla kabul ettikleri için Yahudi oldukları rivayet edilir.²²⁶

2.2. Yahudilerde Sosyal Hayat

Yahudiler Medine'yi yurt edindiklerinde hali hazırda bölgenin sakinleri vardı ve onlar geçimlerini tüccarlık, tarım işleri tam gelişmemiş küçük şekilde zanaatlarla kazandıkları bilinirdi. Yahudilerin bölgede söz sahibi olmaları bölgenin geçim şartlarına daha önceden tecrübeli olmaları ve göç ederken bu deneyimlerini de kendileri ile birlikte getirmeleri var olan sistemlerin geliştirilip daha çok verim alınmasını mümkün kıldığı

²²⁰ Erdem, “Amâlika”, *DİA*, C: II, s. 557

²²¹ İbn Haldun, *Târîhu İbn Haldun*, C: II, s. 22-34.

²²² Erdem, “Amâlika”, *DİA*, C: II, s. 557

²²³ Abdülkerim Özaydın, “Amr b. Lühay”, *DİA*, İstanbul, 1991, C: III, s. 87.

²²⁴ Erdem, “Amâlika”, *DİA*, C: II, s. 557

²²⁵ İbn Zebale, *Ahbâru'l-Medine*, s. 118.

²²⁶ Safa, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 209-212.

böylelikle bölge halkını yönetebilmelerine olanak sağladığı kaynaklarda geçer. Kendileri geliştirmeler yapmakla beraber hali hazırda olan alım ve satıma dayalı ticareti Medine halkı gibi Yahudiler de yapmaya devam ettirmiş, bunun yanında sarraflık tefecilik gibi meslekler yaptıkları Arapları faiz ile kontrol altına aldıkları bu mesleklerle Medine’de mal mülk sahibi olmaları Yahudilerin ekonomi konusundaki en büyük zaferleri sayıldığı aktarılır. Bölgede gelir getiren zanaatları konusunda kendilerini geliştirmelerinin de bu zenginliklerinde payının olduğu da görüşler arasındadır. Beni Nadir ve Beni Kaynuka kendi isimleriyle çarşıları bulunduğu bilinir.²²⁷ Bu pazarların varlığı bilgisiyle birlikte Medine’den tüccarlar Yahudilerin merkezi sayılan zengin bir yerleşim yeri olan Hayber’de kurulan panayırlara gittikleri kaynaklarda geçer.²²⁸ İsimlerinin anlamlarından hareketle Beni Kurayza’nın dericilikle, Beni Nadir’in tarımla, Beni Kaynuka’nın sarraflıkla uğraştığı görüşü kaynaklarda geçtiği aktarılır. Zaman içerisinde Yahudi kabilelerinin göçlerinin ticarete, tarıma ve hayvancılığa yatkın bölgelere olduğu kaynaklarda geçer.²²⁹ Beni Nadir’le ilgili yaptığı işler hakkında tefecilik de olduğu aktarılır.²³⁰

İstediği şekillerde medeniyetini kurma çabalarına girip sonuç elde edemeyen Yahudiler ilk dönemlerinden beri göçebe kabileler halinde hayatlarını sürdürmüş, karşılaştıkları Amoriler’den Amurru kültürünü ve Ürdün-Sina bölgelerindeki kavimlerin aracılığıyla Samî kültürünü yansıtmaya ve Filistin’de Kenanlılar olarak yaşatmaya başladıktan sonra Babil Sürgünü kültürel hafızalarını silerek Zerdüşlerin Mezapotamya ayağından hatta Helenistik kültürden bile etkilenerek bir gelenek yaşatmaya çalıştıkları buna rağmen kendilerine ait kültür birikimiyle karşılaşmadığı kaynaklarda geçer.²³¹

Klasik Yahudi kültürünün kendine has özellikleri ile yerleştikleri bölgede yaşayan kabilecilik kültürünü harmanlayarak yaşadıkları ve bu kabilecilik sistemi içerisinde kendi reisleri tarafından yönetiliyordu. Kabilenin ortak giderleri için her bireyin ödemesi gereken payların biriktirildiği *halk sandıkları* bulunmaktaydı. Sosyal statüleri hakkında ayrılıklar söz konusu olduğu kaynaklarda geçtiği bilinir.²³² İsrailoğullarının milli din algısının onları dış dünyadan ayrı kapalı bir hayat stili yaşamaya yönlendirdiği yönünde

²²⁷ Vakıdı, **Fütuhü’ş-Şam**, s. 15.

²²⁸ Sarıcık, **Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s. 127.

²²⁹ Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, s. 136.

²³⁰ Köse, **Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 38.

²³¹ Güner, **Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi**, s.3.

²³² Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 16-17.

fikirler beyan edilir.²³³ Yahudi kabilelerin kendini üstün ırk olarak tanımlamalarını doğurduğu ve bu davranışların sonucunda diğer kabilelerle ilişkilerine zarar verdiği de aktarılan bilgiler arasında yerini alır.²³⁴ Yahudilerin kültürlerini korumak için bir çaba sarf etmediğini iddia edenler isimlerin Arapça olması, Arap kıyafetlerini giymeleri ve Araplarla kız alıp vererek akrabalık ilişkileri kurmalarını delil olarak sunmuşlardır. Lakin bu kültürel etkileşim Yahudilerin sosyal hayatı Arapların dini üzerinde etkili oluşu Yahudilerin zulümleri ile noktalandığı kaynaklarda geçer.²³⁵

Hicaz'da hiç bulunmayan bir eğitim kurumu olarak *Bet Midraş* Medine'deki bir Yahudi okulu olarak kaynaklarda geçer.²³⁶ Din ve devlet işlerinin bir arada işlendiği bu kurum hem öğrencilerin dini eğitimini aldığı hem suçluların cezasının verildiği tek bir çatı ifadesini karşıladığı aktarılır.²³⁷ Medine'deki Yahudilerin sosyal hayatlarının temellerini oluşturduğu eğitim ve adalet sisteminin yönetildiği ayrılıklara rağmen köklü bir ortak merkezdi. Hatta bu merkez Yahudileri tevatır ışığında ortak bir noktalarının olması bölgede psikolojik bir üstünlük kurduğunu²³⁸ ve İsraililere özgü birçok kültürel aktarımın Araplara etkisinin bu merkez üzerinden aktardığı kaynaklarda geçen rivayetler ışığında görüş olarak belirtilir.²³⁹ *Beytü'l- Midrâs* adı ile de anılan merkezde Tevatır, Mişna ve Bebur eğitimleri verildiği de kaynaklarda geçen bilgiler arasında yer alır.²⁴⁰

Yahudilerin şehirde yerleşimlerini utum²⁴¹ ismi verilen sağlamlaştırılmış evlere yaptıkları aktarılır.²⁴² Bu tarz yapıdaki kalelerin bazılarında da *ucum* ismi ile tanımlandıkları belirtilir.²⁴³ Yahudi kabilelerinin elli dokuz utumu olduğu kaynaklarda geçer.²⁴⁴

²³³ Güner, *Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi*, s.3.

²³⁴ Kurt, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, s. 113.

²³⁵ Safa, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 209-212

²³⁶ Söylemez, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 36.

²³⁷ Güner, *Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi*, s. 4.

²³⁸ Kaya, *a.g. Doktora Tezi*, s. 16-17.

²³⁹ Kurt, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, s. 113.

²⁴⁰ Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, C: IV, s.133.

²⁴¹ Utum: Ortası avlu, etrafı taşla yapılmış, sur ve kuleleriyle diğer evlerden farklılık gösteren kare veya dikdörtgen binalardır. Bu meskenlere utum, kasr(şato) adı verilmektedir. Bu yapılar, özellikle Medine'de görülmektedir. Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, C: IV, s.132.

²⁴² Casim Avcı, "Beni Kurayza", *DİA*, C: XXVI, s. 431.

²⁴³ Kaya, *a.g. Doktora Tezi*, s. 13.

²⁴⁴ Sa'd Zaglul Abdülhamid, *Fî arihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1976, s. 399.

Medine’de yaşayan Yahudiler savunma amaçlı yaptıkları kalelerinde ve utumlarında ibadetleri ve eğitim öğretimlerini yaptıkları *Medaris/Beytülmidras/Medariş/Midras* ismini verdikleri ve *Ahbar* isimli din adamları tarafından kontrolleri yapılan merkezler oluşturmuşlar. Ahbarın din konusunda icazet alınan ve fikir danışılan mecrada nüfuz sahibi kişiler olarak görüldüğü aktarılır. Kur’an-ı Kerim’de de Ahbardan iki yerde Yahudilerden ilim konusunda üstün ve fıkıh konusunda alim olan kişiler olarak bahsedildiği aktarılır. Her Yahudi kabilenin kendi Ahbarı bulunmakta dini veya gündelik sorularında danışmak için onlara gittikleri bilinir. Ahbarın çoğunun soyunun bağlı olduğu, Hz. Harun’a neseplerinin ulaştıran Beni Nadir ve Beni Kureyza hakkında kahin olduklarına dair rivayetler (Beni Nadîr ve Kureyza’ya *Kahinân* olarak isimlendirdiği²⁴⁵ bulunur. Utum ve kalelerindeki kendilerine özel ibadet mekanları haricinde genel bir ibadethanenin varlığıyla ilgili kaynaklarda bir bilgi geçmez.²⁴⁶

Medine’ye yerleştikleri süreçten itibaren bölgenin yaşamsal standartlarını sağlayan toplulukların Yahudi kabileler olduğu, açtıkları kuyulardan çıkartılan suları bölgede yaşayan diğer kabilelere para ile satmalarıyla kanıtlanabileceği belirtilir.²⁴⁷

Bölgede yaşayan yerel halkın nüfus yarısını Yahudi kabilelerin oluşturduğu bildirilir.²⁴⁸ Bu nüfus fazlalığının Medine şehrinin hakimiyeti açısından Yahudilere büyük bir koz olduğu kaynaklarda aktarılır.²⁴⁹

Arap kültüründe olmayan savaşlardan uzak durmak, okur yazarlık, sihir ve değişik ilimlere düşkünlük Yahudilerin farklı bir sosyal yaşamı olduğu görüşlerini ortaya çıkarmıştır. Yahudi kabileleri Medine’yi yurt edindikten sonra Araplar tarım ve ticarete geriye düşürdükleri şehri tarımsal alanda daha yükselttikleri kaynaklarda geçer.²⁵⁰

Yahudilerin savunma amaçlı yaptıkları utumlar, tarımı geliştirmek için oluşturulan kuyular ve daha önceki tecrübeleri ile yapılan zirai çalışmalar Medine’nin yerleşimi ve tarımsal yapısını oluşturma ve yükseltme konusunda büyük rol oynadığı kaynaklarda geçer. Medine’de yaşayan üç meşhur Yahudi kabilesinden Nadir kabilesi aktarılan rivayetler şehirdeki kuyulardan ilkinin açan kabile olduğu yönünde olup Kaynuka

²⁴⁵ Güner, **Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi**, s. 4.

²⁴⁶ Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 99- 100.

²⁴⁷ Köse, **Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 42.

²⁴⁸ Komisyon, **Hadislerle İslam**, C: VII, s. 263.

²⁴⁹ İbnü'l-Esir, **İslam Tarihi: el-Kamil fi't-Tarih**, C: I, s. 517.

²⁵⁰ Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 15-16.

kabileleri gibi ziraat ve tüccarlıkla geçmelerini sağladıkları kaynaklarda geçer. Bu üç kabilenin maddi açıdan en zengin olanı kabile Kureyza kabilesi diğer kabileler gibi ziraat yerine tüccarlık, silah üretimi ve sarraflıkla geçimlerini sağlamakta hatta *Sûk-u Benî Kaynukâ* isimli bir çarşıya ve iki adet kaleye sahip olduğu aktarılır.²⁵¹ Ticaretle bu kadar haşırneşir olan bu kabilelerin tüccarlarının ticaret amacı ile gittikleri Şam'dan kumaş, arpa, incir ve yağ gibi ürünleri getirerek şehirde sattıkları da kaynaklarımızda geçen bilgiler arasındadır.²⁵²

Yönetim el değiştirdikten sonra varlıklarını devam ettirmek için Arap kabileleriyle anlaşma yapmışlar bu onları şehirde *mevali* statüsüne yerleştirir. Farklı kabilelerle yapılan anlaşmalar kendi dindaşlarına zarar vermeyi mecbur kılıyor. Ama adalet konusunda zaaflar olduğu diyet ödemelerinde Beni Nadir'in kendini üstün sayarak adaletsizliğe gittiği kaynaklarda belirtilir.²⁵³ Bu siyetlerin karşılanması için daha önce de belirttiğimiz gibi oluşturulan *halk sandıkları* kullanıldığı aktarılır.²⁵⁴ Yahudiler kendi aralarında bir birlik oluşturamadıkları gibi Evs ve Hazrec çatışmasında taraf tutmuş hatta kendi içlerinde de mücadele ettikleri bu mücadelelerin sebeplerinden birinin de üstünlük konusunda olduğu, Beni Nadir ve Beni Kaynuka'nın kahin lakabı ile anılmasına yorum olarak soylarının *Kahin b. Harun b. İmran'a* dayandığı için kullanıldığı ya da özel kıyafet giyen ibadetleri yöneten din adamları olduğu yönündedir.²⁵⁵ Beni Nadir kabilesinin Beni Kaynuka ve Beni Kureyza'ya karşın daha üstün bir konumda olduğunu belirtenler dayanak olarak kullandığı bir diğer görüş diyet ödemelerinde diğer iki kabileten bir kişi öldürüldüğünde yarım, Beni Nadir'den öldürüldüğünde ise tam diyet verildiği rivayetleri gösterilir.²⁵⁶ Beni Kaynuka kabilesi yazarken kültürlerini devam ettirir şekilde İbrani harflerini kullanmalarına karşın, günlük konuşmalarda Arapçayı kullandıkları, isimlendirmelerde hem Kutsal kitaplarından hem de Arap kültüründe olan adları kullandıkları aktarılır. Meslekleri hakkında ise tüccarlık, sarraflık ve silah imalatçılığı olduğuna dair kaynaklarda bilgiler bulunur.²⁵⁷ Her biri kendi alanlarında uzmanlaşan Yahudi kabilelerin ziraat ve ticaret alanında gözle görülür bir üstünlük sağladıkları buna rağmen kendilerini geliştirmekten vazgeçmeyerek tarıma elverişli bu topraklardaki var

²⁵¹ Kelpetin, *M.Ü.İ.F. Dergisi*, s. 106.

²⁵² Cevad Ali, *el- Mufasssal*, C: IV, s. 141.

²⁵³ Kaya, *a.g. Doktora Tezi*, s. 16-17.

²⁵⁴ Güner, *Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi*, s. 4.

²⁵⁵ Söylemez, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 32-33.

²⁵⁶ Özkuyumcu, "Nadir (Beni Nadir)", *DİA*, C: XXXII, s. 275.

²⁵⁷ Avcı, "Kaynukâ' (Benî Kaynukâ)", *DİA*, C: XXV, s. 88.

olan ürünleri geliştirip ürün çeşitliliklerini arttırmayı amaçladıkları Beni Kaynuka haricinde diğer kabilelerin bu işlere daha çok odaklandıkları ifade edilir.²⁵⁸

İktisadi alanlarda Yahudilerin Medine'yi yönettiği kabul edilen bir gerçek olmakla beraber Arapların kültürel anlamda Yahudilere olan etkilerinin de azımsanmayacağı; İbranice biliyor olmalarına mukabil konuşma ve yazmada Arapça kullanmaları, isimlendirmeleri Arapça yapıyor olmaları, kabile asabiyetini özümsemeleri hatta bunu dindaşlığın üzerine çıkarmaları, silah konusunda eğitim özelliklerinin gelişmesi, şiir beğenilerinin ve ellerinin açık olması gibi örneklerle açıklanır. Araplardan kültürel alanda bu kadar fazla etkilenmelerine karşın taviz vermedikleri tek konu din olmuş monoteist inanç sisteminde olan Yahudiler bu konuda ve özellikle “Son peygamberin Yesrib’te bulunacağı” fikri ile Arapları çok etkiledikleri hatta Tevrat’tan öğrendikleri eskiden yaşamış ve Allah tarafından azaba uğramış milletlerin hikayelerini anlatarak Arapları korkuttukları bunun da Arapların İslamiyetle müşerref olmalarına alt yapı oluşturduğu iddiaları öne sürülür.²⁵⁹

Yahudilerin Arapları dine davet ettikleri bilinir. Buna karşın Arapların bilgilerinin üstün olduğu düşündükleri için ilgilerini çekmiş danışmışlar hatta bazı kaynaklarda hangisinden olduğu bilinmemesine rağmen Evs veya Hazrec’ten bir kabilenin Yahudi olduğu geçer.²⁶⁰ Arapların alim olarak görmesine rağmen farklı bir görüş olarak Yahudilerin bölge halkının dinini değiştirmek ve Yahudi olmaları için çalışmalar yaptığı bu çalışmalarda Arap çocuklarının bile etki altına alınmaya çalışıldığı zorlamaların arttığı ve yerel halkın şehirden kovularak mallarını sahiplenmelerine kadar uzandığı görüşü ileri sürülür.²⁶¹

Yahudilerin Araplar üzerindeki etkisini kaybetmesiyle ilgili olarak Arap şiirlerinde de geçtiği rivayet edilen Medine’de yaşayan genç kızların evlendiklerinde ilk geceyi Yahudi liderleriyle geçirme geleneği olarak gösterilmekte ve bu gelenek Arapların ters tepkileriyle karşılandığı hatta cinayetlere kadar ulaştığı kaynaklarda geçer.²⁶²

²⁵⁸ Güner, **Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi**, s. 4.

²⁵⁹ Carl Brockelmann, **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, çev. Neşet Çağatay Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2018, s. 9-12.

²⁶⁰ Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s. 209-212.

²⁶¹ Kaya, **a.g. Doktora Tezi**, s. 99- 100.

²⁶² Ebû Hanife Ahmed b. Davud b. Venend Dineveri, **Ahbârü't-Tivâl**, thk. Abdülmün'im Amir, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdad, 1960, s. 14-16.

2.3. Araplarda Sosyal Hayat (Evs ve Hazrec)

İlk geldiklerinde Yesrib'te hali hazırda yaşayan Amâlika'dan kalan tarlalarıyla ve hurmalıklarıyla meşgul olan bazı kabileler ve Yahudilerin taştan yapılmış binalarda yaşayan mallarıyla meşgul olan kabilelerin varlığı bildirilir.²⁶³ Hicaz'daki çoğu Arap gibi Medine'ye yerleşen Araplar ne kadar şehirde yaşasalar da çadırlarda değil de ayrı mahallelerde bağımsız yaşayan kabileler halinde bedevi kültürlerini devam ettirdikleri olayları şeref duyguları ile yönettikleri ve bunun *çöl hukuku* olarak adlandırıldığı kaynaklarda belirtilir.²⁶⁴ Kendi düzenlerine uygun kuralları barındırmalarına karşın Buâs Savaşı hadisesinde Medine Arapları arasında güç bakımından en üstün sayılan *Abdullah b. Übeyy*'in tarafsız olarak bu kuralları uygulayamamasından örnekle yetersizliğine vurgu yapılır.²⁶⁵ Araplarda kabilecilik şehirde yaşamalarına rağmen devam ettirdikleri ve bunun bir yansıması olarak ta kabile liderlerini özel vasıflara göre seçtikleri aktarılır.²⁶⁶ Medine'de bulunan Arapların Hicaz'da yaşayan diğer Arap kabileler gibi; soyları, kültürleri, dilleri, ticaretleri ve dinleri olarak sayılabilecek konularda Arap yarımadasının diğer bölgelerinde yaşayan Araplarla ilişkilerinin olduğu aktarılır.²⁶⁷ Buna rağmen Medine, Hicaz bölgesinin önemli şehirleri arasında yer alırken dış ilişkiler konusunda Kureyş halkına kıyasla Medine halkının geleneksel alt yapısının yetersiz olduğu belirtilir.²⁶⁸

İki kardeş kabilenin bir kolu olan Hazrec, Kaynuka kabilesine yakın *safîle* bölgesinde, diğer bir kolu olan Evs ise daha verimli topraklara sahip olan bölgede Beni Nadir ve Beni Kurayza ile yakın yerlerde Yesrib'de farklı bölgelerde ikamet ettikleri kaynaklarda geçer. Evs'in dokuz Hazrec'in ise 22 utumu olduğu kaynaklarda geçer.²⁶⁹ Utumların yaşamsal faaliyet alanı irdelendiğinde öncelikli olarak savaş ve savunma amaçlı kullanımı ile birlikte sürüler, çocuklar ve kadınların savaş esnasında sığınak olarak kullanımı belirtilir.²⁷⁰ Bu utumların Medine kültüründe önemine daha önceki başlıklarımızda değinmişken Evs ve Hazrec kabilelerinde tarihsel bir iz bırakacak şekilde

²⁶³ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi: el-Kamil fi't-Tarih*, C: II, s. 239-241.

²⁶⁴ Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 89.

²⁶⁵ Köse, *Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 45.

²⁶⁶ Safa, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 199-200.

²⁶⁷ Kelpetin, *İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan*, s. 9.

²⁶⁸ Ya'kubi, *Muctemeu'l-Medine Kable'l-Hicre ve Ba'de ha*, C: I, s. 356.

²⁶⁹ Semhudi, *Vefau'l-Vefa bi Ahbari Dari'l-Mustafa*, C: I, s. 133-152.

²⁷⁰ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, s. 165.

“*Utumlar Senesi*” yani utumlar üzerinde gerçekleşen savaş yılının varlığından da bahsedildiğini aktarmak gerekir.²⁷¹

Evs ve Hazrec, *Müşelle Dağı*’ndaki bulunan putları *Menat’a* tapmaktaydılar.²⁷² Evs ve Hazrec kabilelerinin putperest müşrik kavimler olduğu belirtilmesine karşın²⁷³ şehirde belli bir putperestliğin hissedilmemesinin sebebi olarak ayrı dini yaşamlar olması ileri sürülmektedir. Menat’ın Mekke’nin kuzeyinde Medine yolunda Müşelle adındaki tepeni kabilesinin yaşadığı Kudayd bölgesinde yer alan siyah renkli bir taş olduğu kaynaklarda geçer. Bu tarz kabilelerindeki her bireyin dini inancının farklı kültürlere saygı olarak ortada değil evlerindeki özel köşelerde putlarına ibadet ettikleri İslami kaynaklarda aktarılan rivayetlerde de geçtiği kaynaklarda belirtilir. İbadetler bireysel ve ev içerisinde yapıldığı diğer toplu olarak yapılan hac-umre gibi ibadetler ve bazı törenler şehir dışında bulunan Medineli Arapların ortak putu olan Menat’ın yanında yapıldığı aktarılır.²⁷⁴

Hazrec kabilesinin, hac ibadetini vakfe, tavaf ve sa’y ile yaptıkları, sa’yı *Müşellel* ve *Kudeyd* arasında yaptıkları, tavaftan sonra tapınaklarında put önünde haclarının tamamlanması için saçlarını Menat’ın önünde traş ettikleri bildirilir.²⁷⁵ Evs kabilesinin de putperest olduğu ve ortak putlarına taptıkları bilinmesine²⁷⁶ karşın Medine’de yaşayan Hristiyan dinine inananların çoğunun Evsli olduğu aktarılır.²⁷⁷ Bölgede yaşayan bir dini grubun da Hanifler olduğu ve en meşhurunun Akabe biatlarına katıldığı bilinen *Es’ad b. Zürrâre b. Udes b. Ubeyd b. Sa’lebe b. Ğanm b. Mâlik b. en-Neccâr* olduğu kaynaklarda geçen bilgiler arasında yerini alır.²⁷⁸

Hicaz bölgesinin içerisinde yaşamaları sosyal hayatta bölge ile etkileşim içerisinde olmalarını sağladığını, Kabe’ye olan saygılarının hac veya umreye gittiğini belli etmek için kapısının önüne hurma dalları bırakan kimsenin malına ve canına emniyet sağlaması ve hac zamanının kültürde haram aylar sayılması gibi deliller sunulmasıyla belirtilir. Hac ibadeti uygulaması genel olarak benzer olsa da farklılıklarını ihrama Menat’ın yanında girmek, ihram yasaklarında yağ, et yenmemesi, gölgede dahi oturulmaması eve girmemesi, sa’y yapılmaması ve ibadetleri Menatın huzurunda traş

²⁷¹ Köse, *Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 47.

²⁷² Kaya, *a.g. Doktora Tezi*, s. 30.

²⁷³ Semhudi, *Vefai’l-Vefa bi Ahbari Dari’l-Mustafa*, C: I, s. 341-343.

²⁷⁴ Safa, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 202-209.

²⁷⁵ Önköl, "Hazrec (Benî Hazrec)", *DİA*, C: XVII, s. 143.

²⁷⁶ Algöl, "Evs (Benî Evs)", *DİA*, C: XI, s. 541-542.

²⁷⁷ Kaya, *A.g. Doktora Tezi*, s. 17.

²⁷⁸ Önköl, "Hazrec (Benî Hazrec)", *DİA*, C: XVII, s. 144.

olarak sonlandırmalarının oluşturduğu belirtilir.²⁷⁹ Denize yakın Müzelle Dağının civarında *Kadid (Kudeyf)*²⁸⁰ isimli yerde bulunduğu bildirilip kayadan yapıldığı ifade edilen Menat'ın bakımından Huzeyl kavminin sorumlu olduğu aktarılır. Dinlerine düşkün olan Evs ve Hazrec kabileleri bu ibadet için kendilerine has kurallarından birinin hac ibadeti bitene kadar evlerine girmemeleri hatta gölgede bile dinlenmemeleri olduğu kaynaklarda geçer. Kayleoğulları Menat ile birlikte Uzza ve diğer putlara da ibadet edildiği evlerinde diğer tanrıların da küçük heykellerinin bulunması delil olarak sunulur. Evs ve Hazrec ne kadar uzun yıllar savaş içerisinde olsalar da dini konuda hassasiyetleri olduğu hac veya umreye giden kişilerin koruma altında alınmasıyla belirtilirdi.²⁸¹ Putperestlerin şirkle yaptıkları hac ibadetini içerisine uzun yıllar Yahudilerle beraber yaşamaları tevhid anlayışını dahil ettiği fikri ortaya sürülür.²⁸²

Yahudilerle aynı ortamda yaşarken herkes kendi dinlerinde bağımsız, ticari yaşamlarında birlikte hareket edebildikleri, bununla birlikte Yahudilerin daha ilim sahibi olduklarını kabul etmiş dini kavramlarından etkilendikleri kaynaklarda geçer.²⁸³ Araplar'a Yahudiliğin etkilerinin fazla olmasının sebebi olarak Evs ve Hazrec'in çocuklarını *Bet Midraş'a* eğitim almaya göndermeleri olarak gösterilmektedir.²⁸⁴ Arap kabilelerinin çocukları olması için çocukları olursa adak olarak Yahudi olarak yetiştirmeyi sundukları, bu durumun İslam'ın Medine döneminde Beni Nadir'in kovulması sürecinde Yahudi yetiştirilen çocukları da yanlarında götürmek istemesi ve Hz. Muhammed'in "*Dinde zorlama yoktur*" diyerek izin verdiği hadisesi ile delillendirilir. Arapların putperest olmalarına rağmen dini olarak Yahudilerden bazı anlayışların kültürlerine geçtiği bunun da İslam'ı kabul sürecinde Medinelilere kolaylık sağladığı görüşleri belirtilir.²⁸⁵ Buna karşın Evs ve Hazrec, Yahudilerin gölgesi altında bir süre yaşamalarına rağmen dinlerini değiştirmedikleri hatta şehirdeki diğer kabilelerin de Yahudiliğe karşı sıcak olmadıkları kaynaklarda geçer.²⁸⁶

Yahudilerin Arapları dine davet ettikleri bilinmemektedir. Buna karşın Arapların bilgilerinin üstün olduğu düşündükleri için ilgilerini çekmiş danışmışlar hatta bazı

²⁷⁹ Safa, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 202-209.

²⁸⁰ Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, s. 95.

²⁸¹ Söylemez, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 37-38.

²⁸² Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemu Kabâ'ili'l-Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut, 1982, C: I, s. 5.

²⁸³ Safa, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 202-209.

²⁸⁴ Söylemez, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 36.

²⁸⁵ Kaya, *a.g. Doktora Tezi*, s. 16-17.

²⁸⁶ Kurt, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, s. 113.

kaynaklarda hangisinden olduğu bilinmemesine rağmen Evs yeve Hazrec'ten bir kabile'nin Yahudi olduğu geçer.²⁸⁷ Yahudi kaynaklarında din değıştirenlerin Evs ve Hazrecten de olabileceğı iddiaları otaya atılmış ama ortak görüşler Medine çevresi ve Yemen harici Arapların Yahudilikle fazla ilgilenmedikleri yönündedir.²⁸⁸ Araplardan din değıştirip Yahudi olanlar olduğu ve bunların Yahudi kabilelerden kişilerle evlendikleri bildirilmesine karşın putperest Arap erkeklerin Yahudi kadınlarla evlenip evlenmedikleri kaynaklarda geçmediğı kaydedilir.²⁸⁹ Arapların Yahudiliğe ilgi duymadığı belirtilen karşıt görüşler arasındadır.²⁹⁰ Arapların Yahudiliğe sıcak bakmaması ile ilgili ileri sürülen fikirler bedevi hayatıyla zıt düşmeleri ve konum olarak daha aşağı olmak istememeleri yönünde olmasına rağmen Yahudiliğe ait birçok rivayet, adet, hurafe ve uygulama Araplar'a yayılmış olduğu da kaynaklarda geçer.²⁹¹

Medine'de yaşayan Araplar ilimlerini takdir ettiklerini belirttiğimiz Yahudilerle birlikte sosyal hayatta ticari ortaklıklar içerisinde bulundukları rivayetlerde geçer.²⁹² Yahudi tüccarlar gibi Arap tüccarların da Şam'a ticaret için gittiklerinde yanlarında kumaş, buğday, yağ ve incir gibi ürünleri getirip sattıkları belirtilir.²⁹³

Sosyal yaşantının içerisinde bulunan eğlence ile ilgili elimizde bulunan kısıtlı bilgilerden bir tanesi de İslam öncesi Medine toplumunda Arapların *Mihrican* ve *Nevruz* isimli iki şenlik günün varlığı yönündeki bilgilerdir.²⁹⁴

Arap kültürünün dikkat çekici örneklerinden biri olarak nitelendirilen hayvanlara ve eşyalara isim verme geleneğinin Medine'de yaşayan kabilelerce yaşanan mekanlara isim verme şeklinde bir yansımasının utumların kendilerine ait birer isimleri olması halinde gerçekleştiğı ve hatta Medine'de yaşayan Yahudi kabilelerin Arapların bu geleneğinden etkilenecek kendi utumlarına da isim verdikleri kaynaklarda geçer.²⁹⁵

Her sosyal düzende olduğu gibi Araplarda da sosyal düzenin kuruluşunun temel taşlarını aile kurumunun oluşturduğunu araştırmalarımızın en başından itibaren gerek asabiyet gerek kabile kavramlarıyla açıklamaya çalıştık. Öncelikle erkeklerin çok kadınla evliliğı yaygınken kadınların çok evliliğinin olmadığı, erkeklerin evlenebileceğı kadın

²⁸⁷ Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s. 209-212.

²⁸⁸ Yıldız, "Arap", **DİA**, C: III, İstanbul, 1991, s. 272.

²⁸⁹ Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s. 199-200.

²⁹⁰ Yıldız, "Arap", **DİA**, C: III, İstanbul, 1991, s. 272.

²⁹¹ Kurt, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2001, s. 113.

²⁹² Hamidullah, **İslam Peygamberi**, C.I, s.613-614.

²⁹³ Köse, **Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 48.

²⁹⁴ Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s. 202-209.

²⁹⁵ Köse, **Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 102.

sayısının kişinin ekonomik durumuna bağlı olduğu aktarılır.²⁹⁶ Arap kültüründe aile yapısına baktığımızda ailenin kurulum amacı çocuk olarak öncelenmiş ve bu amaca yönelik olarak evlilik için tercihlerin genellikle bâkire kızlardan yana olduğu belirtilir. Diğer bir amacın devletsel yönetim yapısına sahip olmayan Arapların, kabileleri arasında düşmanlıkları sona erdirmek, birlik ve beraberliği sağlamak ve yakınlık kurmak gibi siyasi tavırlarla barındırdığı aktarılır. Bahsettiğimiz bu amaçlar genellikle erkekler tarafından, erkeklerin evliliğe bakışlarındaki niyetlerini ifade ederken; kadın açısından güvenlik sıkıntıları yaşadıkları bir toplumda ekonomik ve sosyal olarak nikah sayesinde korunabildikleri ve bu niyetlerle evlendikleri kaynaklarda aktarılır. Bölgede yaşayan Arapların evliliğe bakış açıları bu şekildeyken, İslamî dönemden hareketle evlilik konusunda İslamiyet öncesi Medine Araplarının da rahat davrandıkları öne sürülürken bir kıza evlenme talebi gittiğinin bilinmesine rağmen başka birinin aynı kıza teklif ulaştırmasının behis karşılanmaması ile delillendirilir. Dul olarak nitelendirilen eşlerini kaybeden kişilerin, vefat eden eşinin yakınları ile evlenmeleri söz konusu olduğunda Medine’de bu tarz evliliklerin sosyo-ekonomik düzenin bir neticesi olarak kültürün bir parçası olduğu belirtilir.²⁹⁷

Sosyal düzenin içerisinde en temel kurum olan ailenin oluşumu ve yıkımının önemli rol olduğu genel geçer bir görüş olup, Arap kültüründe boşanmanın yaygın olduğu hatta bir iddiaya göre üç kere boşanmayı Hz. İsmail’den kalan sünnet saydıkları aktarılır. *Bâin Talak* adı verilen üç boşanmadan ikisinde dönüş olabileceğinde ama sonuncuda dönüşün mümkün olmadığı bir uygulamanın da Araplarda bulunmakta olduğu kaynaklarda geçer. Lakin Arapların arasında bu tarz kuralların uygulanabilmesi için kız tarafının kuvvetli- soylu olması gerektiği aksi takdirde kadının durumu tamamen erkeğin tasarrufunda olduğu istediğinde boşayabildiği istediğinde de geri birleşebildiği kaynaklarda geçer. Bu uygulamanın Medine’de evliliğin temel şartı olarak boşanabilmeyi de isteme hakkıyla birlikte uygulandığı, *Haşim b. Abdimenaf* Medine’de başka birinden boşanmış olan boşanma hakkının *Selma bt. Amr’da* olması şartı ile evlendiği delil olarak gösterilmiştir.²⁹⁸ Bir görüşe göre Medine’deki Araplar’da Yahudi kültüründen geçtiği düşünülen bir boşanma türü olarak *zihar* boşanması olduğu aktarılır.²⁹⁹ “*Sen bana*

²⁹⁶ Vecdi Akyüz, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslâm**, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007, C: I, s. 106.

²⁹⁷ Köse, **Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi**, s. 132-135.

²⁹⁸ Mustafa Öztürk, **İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku, (Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu**, İstanbul, 2011, s. 229.

²⁹⁹ Öztürk, “İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku”, s. 256.

annemin sırtı(zahrı) gibisin” denildiği için bu adı alan bu boşanma türü Araplar arasında meşhur ve kesin bir boşanma olduğu aktarılır.³⁰⁰

Bölgenin yerel halk popülasyonunda başlarda az bir kesimi ifade etse de biraz önce belirttiğimiz evlilik amaçlarının bir neticesi sonucu bölgede nüfus yoğunluğunu arttıran Evs ve Hazrec başta olmak üzere tüm Medine Araplarında halk sınıfsal ayrımları barındırırken ki bu, dönemin Arap coğrafyasında yani neredeyse tüm Arap Yarımadasında hakim olan köle, hür ve mevali ayrımını ifade edilirken ve ziraat ve ticaret gibi alanlarda kullanıldıkları kaynaklarda aktarılan görüşker arasında yerini alır.³⁰¹

İslamiyet’in bölgeye hakim olmasında var olan sosyal yapının geçmişten taşıdığı izlerin büyük katkısı olduğuna dair görüşler Kayleoğulları Yahudilerle beraber yaşamının sonucu olarak dini kavramlara aşina olmaları ve bunun İslamiyet ile tanışmasına altyapı oluşturduğu fikri ortaya sunulmasına vesile kıldığı belirtilir.³⁰² Müşrik oldukları belirtilen Evs ve Hazrec’in dini bilgileri Yahudiler tarafından beslendiği için Hicaz bölgesindeki diğer müşriklerden daha bilgili oldukları ve bu bilgilerde beklenen bir Peygamber olması ve Akabe görüşmeleriyle bağlantı kurulan görüşler de öne sürülür.³⁰³

Medinelilerin İslami çağrıya cevaplarının diğer Arap kabilelerine kıyasla daha ılımlı yaklaşmasındaki sosyal etkiden söz edilmişken bahsedilern diğer bir sebebin de coğrafi şartların bir sonucu olabileceği görüşü; Mekke’ye kıyaslandığında daha verimli topraklara sahip olmasının ve suyun temin edilebileceği kaynakların sayısının fazla olmasının bölgeyi etkilediği gibi halkın da yumuşak huylu olmasına vesile olduğu düşüncesiyle pekiştirilir.³⁰⁴

³⁰⁰ Ahmet Yaman, “Zihâr”, **DİA**, C: XLIV, s. 387-390.

³⁰¹ Cevad Ali, **el- Mufassal**, C: IV, s. 131.

³⁰² Safa, **Toplum Bilimleri Dergisi**, s. 199-200.

³⁰³ Ağırman, **EKEV Akademi Dergisi**, s. 62-63.

³⁰⁴ Cevad Ali, **el- Mufassal**, C: IV, s. 132.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM ÖNCESİ MEDİNE'DE KADIN

İslam öncesi Medine toplumunu oluşturan milletlerden Amâlika; Yahudiler ve Arapları temsilen Evs ve Hazrec kabileleri her ne kadar aynı coğrafyalarda yaşamış olsalar da bir önceki bölümde belirttiğimiz üzere sosyal yaşamlarındaki farklılıklarından bahsederken Yahudiler ve Araplar arasındaki kültür alışverişinin bu sosyal etkileşim içerisinde kadının konumunun ne olduğu hakkında kaynaklarda geçen bilgileri her konu başlığı altında ayrı ayrı aktarmış olacağız.

Bu bağlamda her ne kadar Yahudiler gibi bir dini kültürel topluluk oluşturmamakla birlikte bölgede azınlıkta olan Hristiyanların da dini olarak o dönemde kadını nasıl algıladıkları ile ilgili kaynaklarda bahsedilen konunun aktarımının da doğru olabileceği görüşünü takip ediyoruz.

Eski zamanlardan itibaren günümüze kadar gelen süreçlerde kadınların bazılarına göre güzelliklerle anılırken bazıları tarafından da düşmanlıkla anıldığı yargısı belirtilir.³⁰⁵

Tarihi süreç içerisinde kadın algısının toplumu ve dinleri şekillendirdiği bilinmektedir. Geçmişin delillerinin toplumlar hakkındaki bilgileri özellikle kadının konumuyla ilgili bilgileri sınırlandırdığı bilinmekle beraber anakronizme³⁰⁶ düşmenin yanlışlığı hakkında görüşler bildirilir. Anaerkil ve ataerkil aile yapıları kadını farklı statülerde konumlandırırken, bazı görüşlerin ilk aile yapısının anaerkil olduğu sonra da ataerkil yapıya geçirilerek kadının saygınlığını ortadan kaldırdığı yönünde fikirleri aktarılır.³⁰⁷

Kur'an-ı Kerim'de geçen ayette “*Geçmiş cahiliye devrindeki kadınlar gibi açılıp saçılmayın*”³⁰⁸ ifadesinin İslam Öncesi Arabistan toplumunda kadının konumu ile ilgili bakış açısı kazandırmıştır.³⁰⁹

³⁰⁵ Abdulhalim Ebu Şakka, **İslâm Kadın Ansiklopedisi**, çev. Şaban Hakkı, Fethi Güngör, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2007, C: I, s. 25.

³⁰⁶ Anakronizm: Bir olayın tarihi ve çağı üzerinde yanılma, tarih ve çağları birbirine karıştırma.(İlhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Lugatı, İstanbul, 2010, s. 55).

³⁰⁷ Ahmet Acarlıoğlu, **Hz. Peygamber Döneminde Aile Hayatı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE., İstanbul 2017, s. 212.

³⁰⁸ Ahzab 33/33.

³⁰⁹ Öztürk, **Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu**, s. 329

Hristiyanların merkezi konumunda olan Roma’da kadına pek fazla değer verilmediği erkeğin mutlak hakimiyeti altında yaşarken ellerinde boşanma gibi hakları bulunmadığı meslek olarak rahibeliği yapabildikleri kaynaklarda geçer.³¹⁰

Yahudi inancında Hz. Adem’in cennetten kovulmasına vesile olduğu için kadın kötü olarak itham edildiği belirtilir.³¹¹

İslam öncesi Arabistan toplumunda kadının statüsü hakkında Hz. Ömer’den aktarılan “*Doğrusu biz Câhiliye devrinde kadınlara önem vermezdik*” rivayetinin işaret ettiği belirtilir.³¹² Bir başka rivayette de “*Biz Kureyş topluluğu, kadınlardan üstün idik. Medine’ye geldiğimiz zaman kadınların ensara galip olduklarını gördük. Bizim kadınlarımız da onların huyunu edinmeye başladılar.*” Hz. Ömer’in ifadelerinde Medine kadınlarının Mekke kadınlarından farklı olduğu aktarılır.³¹³ İslam öncesinde Araplarda kadın mal olarak değerlendirilmekte, eş ve babalarına karşı hizmetleri ve faydalarıyla kıymet gördükleri, sınırsız bir köle muamelesine maruz kaldıkları, kocaları tarafından uygulanan zulmün yalnızca güçlü ailelere sahip olduklarında engellenebildiği aktarılır. Kadınlara regl dönemlerinde hastalıklı gibi davranılıp yemeklerini, yataklarını hatta evlerini dahi ayırdıkları kaynaklarda geçmekte, ibadetlerden uzak tutuldukları şiirlerde geçtiği belirtilir. Kadınların sınıf olarak daha aşağıda görülmesine delil olarak ölü doğum yapan hayvanın etinden yedirilirken normal doğum yapandan yemelerini haram olarak gördükleri aktarılır. Kadının konum olarak daha çok değer görmesi için tek yolun ailesinin soylu ve güçlü olması aksi takdirde erkekler için bir maldan farksız değerlendirilmediği hatta kocaları tarafından öldürülmelerinin önemsenmediği bildirilir.³¹⁴

Arabistan toplumunda böyle bir düzen devam etmekteyken Medine toplumunda bazı görüşlere göre daha nazik bir havanın olduğu³¹⁵ bazı kaynaklara göre ise bunun tam aksi olarak Mekke’ye kıyasla kadının sosyal olarak daha aşağı konumda olduğu görüşlerinin bildirilmesine karşın iki görüşünde ortak olarak farklılığa Medine’de

³¹⁰ Acarlıoğlu, **a.g. Doktora Tezi**, s. 212.

³¹¹ Ebu Şakka, **İslâm Kadın Ansiklopedisi**, s. 26.

³¹² Ömer Faruk Harman, “Kadın”, **DİA**, İstanbul, 2001, C: XXIV, s. 86-94.

³¹³ Rıza Savaş, “Cahiliye Devrinde Kadın Algısı”, **Kur’an ve Kadın Sempozyumu**, TDV. Yayınları, Ankara 2010, s. 78.

³¹⁴ Ahmet Acarlıoğlu, “İlk Dönem İslâm Tarihinde Kadının Konumu”, **Artuklu Akademi Dergisi**, C. V, sayı: 1, 2018, s. 116.

³¹⁵ Acarlıoğlu, **Artuklu Akademi Dergisi**, s. 118.

yaşayan Yahudilerin sebep olduğu bu bilgilere ek olarak İslam Öncesi Arap toplumunda bazı kaynaklarda Medine toplumunda bağlayıcı ve yaygınlığı aktarılan üvey anneyle evlenmenin serbest olduğudur. *Makt* olarak adlandırılan bu uygulamanın kadının kocasının ölmesi ve ya onu boşaması sonrası üzerine elbise atılması şeklinde sahiplenilmesi şeklinde gerçekleştirildiği bilinmektedir.³¹⁶ İslam öncesi toplumunda özellikle Hicaz bölgesinde yaşayan Medine toplumunda çok kadınla yapılan evliliklerin sayılarının az olduğu söylenir.³¹⁷ Medine’de geçerli bir uygulama olarak kadına mirastan pay verilmediği kaynaklarda aktarılır.³¹⁸ Aslında Medine’ye özel bir uygulama olarak miras mevzusunda varis yalnızca ergenlik çağına erişmiş eli silah tutabilen erkek çocukların geçtiği eğer aile içerisine böyle bir özellikte erkek çocuğu yoksa ölen kişinin karısı, kızı, oğlu hali vakti yerinde insanlarken miras ve yetim kalan çocukların himayesi tamamen baba tarafından akrabaya devredileceği için bir anda beş parasız kalabildikleri belirtilir.³¹⁹

Mekke putperestliğin merkezi olduğu gibi halkı da Medinelilere göre daha muhafazakâr ve gelenekçi olup örf ve adetlerine daha bağlıydılar. Bu bağlamda Mekke kadınlarının gördükleri muamele daha şiddetli ve katı idi. Kureyş erkekleri kadınlarını daha çok dövüyor ve onlara daha fazla eziyet ediyorlardı. Genel yargılar bu şekilde kaynaklarda aktarılmışken daha detaylı araştırma yapmak adına Medine’de yaşamış bulunan her toplumun incelenmesini ayrı başlıklar altında yapacağız.³²⁰

3.1. Amâlîka’da Kadın

Bazı görüşler Amâlîka kavminin asıl Araplar olduğu bedevi olarak da tanımlanabildiğini aktarır.³²¹ Bu görüş ışığında Bedevi kabilelerin kadına bakış açısı incelendiğinde; evlilik yaşını kızlar için 12’ye kadar düşüğü, emzirme döneminin iki veyahut üç yıla kadar uzamasının kızların genç yaşta yaşlanmalarına sebebiyet verdiği, yüz bölgesinin örtülmesiyle ilgili kararların genelgeçer olmadığı, yaşadıkları çadırlarda

³¹⁶ Öztürk, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, s. 246-168.

³¹⁷ Acarlıoğlu, *a.g. Doktora Tezi*, s. 118.

³¹⁸ Öztürk, *a.g.e.*, s. 268.

³¹⁹ Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslâm*, C: I, s. 106.

³²⁰ Ahmet Acarlıoğlu, “İlk Dönem İslam Tarihinde Kadının Konumu”, *Artuklu Akademi*, c. 5, sayı: 1, 2018, s.117.

³²¹ İA, “Arabistan (Etnografya)”, C: I, 1978, s. 481.

erkeklere özel kısımlara giremedikleri, evin ihtiyaçlarını karşılamak, hayvan bakımı, dokuma, yemek gibi görevlerinin olmasına karşın zengin kadınların bu görevlerini hizmetçilerinin yerine getirdiği gibi bilgilere ulaşılırken aynı zamanda bedevi kadınının yerleşik yaşantıdaki kadından daha üstün bir konumda, daha özgür ve saygın olduğu, anneye itaat ve hürmetin çocuk terbiyesindeki öğretiler içerisinde yerini aldığı aktarılır.³²² Amâlika kavminde yaşayan kadınlar hakkında bilgi olmamasına karşın *Âsiye bint Müzâhim b. Ubeyd b. Reyyân b. Velîd* Amâlika kavmine mensup olduğu aktarılmıştır.³²³ Bu bilgi ile birlikte Zühre bölgesinde yaşayan Zühre isimli bir kadının Amâlika kabilesinin helakından sağ kalan son kişi olup yaşadığı bölgeden uzaklaşmak istediğinde kavmi gibi böceklerle helak edildiği rivayet edilir.³²⁴

Amâlika halkı hakkında önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, kesin kanıya varılmış bilgiler bulunmamaktadır. Aynı zamanda sosyal hayatlarına dair elimizdeki bilgiler de sınırlıdır. Bu bilgiler genel yargılardan oluşmaktadır. Amâlika halkındaki kadınların durumu hakkında alanyazında fikir beyan edilebilecek bilgiye rastlanmamıştır.

3.2. Yahudilerde Kadın

Medine’de yaşayan Beni Nadir, Beni Kureyza ve Beni Kaynuka kabileleri gibi birçok kabilenin tarihsel süreç içerisinde bu şehri yurt edindiği kendileriyle birlikte milli bir din olduğu için dinlerini ve kültürlerini de beraberlerinde getirdikleri hakkındaki araştırmalarımızdan önceki bölümlerde bahsetmiştik. Bu bilgiler ışığında çalışmamızı Yahudi dinine göre kadın algısının Medine’de yaşayan Yahudi kabilelere yansımaları üzerinde yoğunlaştıracğız.

Medine’de yaşayan Yahudi topluluklardan tanıdığımız Beni Nadir kabilesinin yöneticilerinden olan *Huyey b. Ahtab*’ın kızı Safiyye’nin Hz. Peygamber (s.a.v)’in eşi olması neticesinde İslam tarihi açısından ismen tanınan Yahudi kadınlar arasında yerini aldığı bildirilir.³²⁵ Safiyye bint Huyey’in nesep olarak *Hârûn b. İmran*’ın soyuna bağlı olduğu ve kabilesinin Kahinân olarak anıldığı da kaynaklarda geçen bilgiler arasındadır.³²⁶

³²² İA, “Arabistan”, C. I, 1978, s. 485.

³²³ Ömer Faruk Harman, “Asiye”, DİA, İstanbul, 1991, C: III, s. 487.

³²⁴ İbn Zebale, *Ahbârü'l-Medine*, s. 117.

³²⁵ Komisyon, *Hadislerle İslam*, C: VII, s. 270.

³²⁶ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir: et-Tabakatü'l-Kübra*, thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, Mektebetü'l-Hanci, 2001, C: X, s. 116.

Yahudi dininde yaratılışla ilgili iddialardan ilki Tanrı'nın insanları eşit olarak kendi suretinden yarattığı yönünde iken diğer görüş erkeği yarattıktan sonra yalnız kalmaması ve ona yardımcı olması için kaburga kemiğiyle aynı parçalardan kadının yaratıldığı yönündedir. Bu yaratılış görüşü, devamında yasak meyveyi eşine yedirerek Tanrı'ya itaatsizlikten dolayı kadının kocası hakimiyeti altına alınıp farklı şekillerde cezalandırılmasını bildirmektedir. Kadının varoluş amacı ve görevi çocuk doğurmak olduğu, kısırlığın ayıplanacak, üzecek bir hal olduğu, erkeklerden ayrı özel kurallara bağlı olduğu buna karşın anneliğin daha üstün bir şekilde değerlendirildiği Yahudilerin kutsal kitabında geçtiği aktarılır. Yahudi toplumlarında kadın cemaatin bir üyesi olmamasının hatta bu konuda kadınlara görevlendirme yapılmasının sebebi olarak Yahudi toplumunda olduğu gibi ibadetler boyutunda da ikinci planda olmaları görüşü aktarılır. Hac, adak gibi konularda kadınlara özel hükümlerin olduğu regl ve lohusa zamanlarında ibadet edemedikleri cenaze namazlarına katılmadıkları da kaynaklarda aktarılır. Boşanma konusunda kadının erkeği utandıracak davranışlarda bulunması gibi şartlarda erkeğin boşama hakkı olduğu bildirmektedir. Kocasından miras alamayan kadın erkek kardeşi olmadığı zamanlarda babasından miras alabildiği aktarılır. Şahit olarak kadın kabul edilmediği kaynaklarda geçer.³²⁷

Yahudi inancında kadınların giyimi ile ilgili yasaklamaların erkekler gibi giyinmeme ve başlarını açmamaları gerektiği buna karşın peçenin bir zorundalık olmadığı yönünde hatta başını açmanın boşanma sebebi olabileceği şeklinde kaynaklarda bilgi geçer. Dini açıdan farklı kısıtlamalara maruz kalmalarına karşın kadınların dini faaliyetlerine katılım gösterdikleri buna rağmen sürekli ibadetlerden bazı istisnalar haricinde aile yaşantılarında ev içi görevlerini aksatmamaları kaidesi ile sorumlu tutulmadıkları da aktarılır. “*Rabbim, beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun!*” şeklinde duaların bulunduğu gibi farklı rivayetler söz konusu olsa bile kadının erkeğin altında olduğu görüşü kaynaklarda öne çıkarılır. Yahudi kaynaklarında kötü sıfatlarda kadının anıldığı bildirilir. Süreç içerisinde kadınlara tavırların değişmesi yönünde görüşlerin belirtilmesiyle birlikte eğitim yönünde izinler sadece erkeklere verildiği, diğer bir bakış açısından aktarılan görüş kadının kamuda görevlendirmemesi kocasına karşı görevlerinin reddinin cezaya tâbi olması yönündedir.³²⁸

³²⁷ Harman, “Kadın”, **DiA**, C: XXIV, s. 86.

³²⁸ Harman, “Kadın”, **DiA**, C: XXIV, s. 87-94.

Kaynaklardan Arabistan Yarımadası'nın güney kısımlarında Medine gibi şehirleri yurt edinen Yahudiler tarafından kadınlardan baştan çıkaranları için *Enahîd* isminin kullanıldığı geçer.³²⁹

Medine'de yaşayan Yahudilerin kadınlarının Yahudi olan Arap erkekleriyle evlendiği hakkında bilgiler aktarılırken Araplardan putperest olanlarla evlilikler hakkında bilgi aktarılmamaktadır.³³⁰

Medine'yi yurt edinen Yahudilerin kadınlarının evdeki gereksinimlerine yönelik ürettikleri gereçleri göçle beraberlerinde getirdikleri bildirilir.³³¹

Yahudi kültüründe kadının konumunun daha aşağıda olduğu ile ilgili "*Rabbim, beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun!*" ve "*Allah'ın önünde iyi olan adam kadından kaçıp kurtulur, fakat suç işleyen ona tutulur*" şeklinde duaların bulunduğu bildirilir.³³²

3.3. Araplarda Kadın (Evs ve Hazrec)

Arabistan yarım adasında yaşayan kabilelerin çoğunlukla kültürünün ataerkil yapıda oldukları kaynaklarda bildirildiği önceki bölümlerimizde üzerinde çokça durduğumuz bir konu idi.

1-Meşhur Kadınlar

İsmen tanıdığımız Medine Araplarına mensup kadınlardan ilki Hz. Muhammed (s.a.v)'in büyük dedesi Haşim b. Menaf'ın ticaret amacıyla çıktığı Şam yolculuğu esnasında uğrayıp evlendiği ve Peygamber Efendimiz (s.a.v)'in dedesi Abdulmuttalib asıl ismi ile Şeybe'nin annesi Hazrec'e mensup Beni Neccar kabilesinden *Selma bint 'Amr b. Haddâs b. 'Âmir b. Adiyy b. Ğanım b. Sa'lebe b. Hazrec*'tir.³³³ Daha önceleri *Uhayha b. Culâh* ile evli olan Selma binti 'Amr'ın evlilik akdinin noktalanmasıyla ilgili olarak *Ka'b b. Amr el- Mazinî* hadisesinden dolayı bir gece ansızın Beni Neccar'a sinirle baskın yapmayı planladığı ama bu planın Beni Neccar tarafından öğrenilmesiyle suya düşmüş olup hanımı Selma'nın mensubu olduğu Beni Neccar'a bu planı ulaştırdığını öğrenmesinin ardından

³²⁹ Kürşat Demirci, "Hârut ve Mârut", *DİA*, İstanbul, 1997, C: XVI, s. 262-264.

³³⁰ Safa, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 199-200.

³³¹ el-Belâzurî, *Fütuhu'l-Büldan*, s. 20- 25.

³³² Sıddık Ağçoban, "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: II, sayı: 1, 2016, s. 21.

³³³ Sözen, a.g. *Yüksek Lisans Tezi*, s. 25.

Selma'nın kolunu kırana kadar dövmesinin ilişkili olduğu kaynaklarda aktarılan bilgiler arasındadır.³³⁴

Hicret kararının alındığı Üçüncü Akabe Biatı olarak geçen 622 yılında yapılan görüşmeye katıldıkları bilindiği için ismen tanınan Hazrec kabilesinden Mazin'e mensup *Nuseybe Umm Umâre* ve Seleme'den *Esmâ' Umm Manî* Medine'de yaşayan Arap kadınları olarak kaynaklarımızda geçer.³³⁵ Nesep zinciri incelendiğinde Hazrec kabilesine mensup bazı kolların annelerine nispetle adlandırıldığı kaynaklarda aktarılırken *Benî Amr b. Mâlik b. Neccâr b. Sa'lebe b. Amr b. Hazrec*'in oğlu Muâviye'ye annesi *Cüdeylet binti Mâlik*'den dolayı Cüdeyle denmesi ve *Benî Amr b. Mâlik b. Neccâr b. Sa'lebe b. Amr b. Hazrec*'in diğer oğlu Adiyy'e annesi *Meğalet binti Fühayr*'den dolayı Meğale deilmesi ile örneklendirilmesi bize Medine'de yaşayan Arap kadınlarından ikisi olan *Cüdeylet binti Mâlik* ve *Cüdeylet binti Mâlik*'in ismine erişimi kaynaklarımız sağlamış aynı zamanda nesep takibine bu kadar önem veren Arap kabilelerinin kadına bakış açısı hakkında ufak bir fikir edinebilmeyi mümkün kıldığı düşünülür.³³⁶ Kendisi hakkında İslam öncesi Medine döneminde yaşadığı süreçle ilgili bilgi sahibi olunmasa da sağlık konusunda becerilerinin oluşu ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in ondaki özellikleri fark etmesiyle yaşadığı mahallede bulunan mescidde günlük namazları kıldırabilecek şekilde imamlık yaptığı aktarılan *Ümmü Varaka bint Abdullah b. el-Hâris* ismi ile kaynaklarda geçtiği belirtilir.³³⁷

2- Medine Kadınının Farklılığı

Araştırmaya başladığımız ilk cümleden itibaren aslında literatürümüzde Medine'nin genel olarak Hicret hadisesine yakın tarihi ile başlayan araştırmaların İslamiyet sonrasında genişleyerek devam ettiğini gördüğümüzü ve sosyal yaşantıyla alakalı bilgilerin çok sınırlı olduğunu belirttik. Bu çerçevede kadın algısı ile ilgili detaylara da çok rahat bir şekilde erişim sağlayamazken bu tarz bilgilere anektodlar ışığında ulaşılır. Misalen Evs kabilesinin Muabbis Hazrec kabilesinin Mudarris adını verdiği duvarın yakınında yapılp Evs kabilesinin mağlup Ficâr savaşının devamı niteliğindeki Muabbis ve Mudarris Savaşı neticesinde yaşanan olaylar verilebilmektedir. Mağlubiyet sonrası sulh için hilf anlaşması yapmak isteyen *Evs Menât* kabilesine intikam duygusu harlanan

³³⁴ Yaşar Çelikkol, "Cahiliye Döneminde Yesrib'in Etnik Yapısı (İlk Çağlardan M. 600 Yılına Kadar)", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C: XV, sayı: 1, 2005, s. 331-332.

³³⁵ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 154.

³³⁶ Sözen, a.g. **Yüksek Lisans Tezi**, s. 26.

³³⁷ Hamidullah, **İslam Peygamberi**, s. 154.

Evs kabilesinin bazı kolları karşı çıkıp sulh istemediklerini söylemelerin karşılık olarak Hazrecilerin baskılarını arttırdığı bu baskılardan yorulan bazı Evslilerin Medine’den ayrılp Hayber’e göç kararı aldıkları ve diğer Evs kabilelerinin baskılara karşılık verdikleri de aktarılır. Hazrec’in bu şekilde tepkiler vermesi üzerine sulhün mümkünatının olmadığı üzerine fikir birliği yapan Evs kabilesi çözümü daha da güçlenebilmek adına farklı bir grupla ittifak yapmak üzerine karar aldığı ve bu ittifakın Kureyş’le yapılması için hac veyahut umre sebep göstererek Mekke’ye doğru yola koyuldukları kaynaklarda geçer. Ebu Cehil’in bulunmadığı bir toplantısı sonucunda ittifakın karşılıklı olarak kabul edildiği, fakat Ebu Cehil Mekke’ye geldiğinde ittifakı öğrenmesi üzerine kabilesine bu ittifakın yanlış bir karar olduğunu söylediği Kureyşlilerin Ebu Cehil’in uyarısı sonrasında anlaşmayı nasıl bozabileceklerine dair çözüm önerisini de Ebu Cehil’den aldıkları ve bu işi ona devrettikleri belirtilir. Evs kabilesinden gelenlere kendisinin olmadığı bir toplulukla ittifak yapıldığını lakin gelecekte bu ittifakı zedelememek adına Kureyş kabilesinin kadına olan tavırlarını; pazarda kadınları sattıkları, güzel gördükleri kadınlara dokundukları şeklinde sıralamış ve bunları ittifak içine girdikleri kabilelere uygulamak isteyeceklerini Evs kabilesinin bunu uygun görmemesinin ittifaklarına zarar verebileceğini söylediği kaynaklarda geçer. Bu durumun Evs Kabilesince hoş karşılanmayacağını belirtmesi üzerine ittifakın bozulduğu aktarılmış.³³⁸ Aktarılan bu rivayetin Kureyş kabilesinin kadına verdiği değerle Medine Arapların’ın kadına verdiği değer arasındaki farkı göstermek üzerine bir örnek olduğu belirtilir. Bu olayı destekler nitelikte adaha eski bir tarihli hadise örneği Evs kabilesinin atası olan Evs b. Harise ve 3 kızı arasında geçen evlilikle ilgili diyalog Haris b. Avf tarafından kızını istemesinin ardından, en büyük kızına şanlı bir Arap olan Haris’in evlenme niyeti ile geldiğini söylediğinde kızı kendinde olan kusurları samimiyetleri ile silinemeyecek ailesinin yakınında olmanın vereceği utanç ile boşanması engellenemeyeceği için korktuğunu söylemiş. Bir küçük kızına sorduğunda büyük kız ile aynı cevabı vermiş. Küçük kızına sorduğunda kızı kabul edince Evs b. Harise ablalarının korkularını söylediğinde “*Vallahi benim yüzüm güzel, elim marifetli, huyum iyi, nesebim şerefli. Bu özelliklerime rağmen beni boşarsa Allah onun belasını versin*” diye cevapladığı şeklinde aktarılır. Bazı kaynaklarda da araştırma yapıldığında Medine’nin uzun yıllar sürmüş savaşılar ev sahipliği yapmış olması sonucunda Medine Araplarının

³³⁸ Sözen, a.g. **Yüksek Lisans Tezi**, s. 82-83.

kadınlarının Mekkelilere kıyasla savaşlarda ve günlük yaşantıda daha aktif oldukları kanaatine ulaşıldığı belirtilir.³³⁹

3- Sosyal Statüsü

Bazı kaynaklarda kimi kabilelerde ailelerin yönetim ayağını kadınların temsil ettiği aktarılsa da genel olarak kabilelerin yönetimlerinde erkeklerin söz sahibi olduğu daha genel bir yargıyı ifade eder. Evliliklerin yönetimi ve tercihi evlenecek olan kızlarda veyahut dul hanımlarda olmayıp onların vasîlerinde bulunduğu, bu evlilikler için vasînin talep edebileceği mal veya paranın varlığı kaynaklarda geçmekteği bilinir. Evliliklerde tercihin vasîde olmasının bir sonucu olarak kocanın vefatından sonra kadının miras sınıfındaki bir mal gibi değerlendirmesi değerlendirilir. Kadının evlilikte tercih hakkının olmayışının sadece aile yapısında erkeklerin söz sahibi olmasıyla değil de “endogami” adı verilen her kabilede olduğu gibi kendine ait evlilik adetleriyle de şekillendirildiği belirtilir. Ama Bedevi kabilelerle Hadari kabilelerin kadına karşı tutumlarının farklı olduğu Hicaz bölgesi Araplarındaki meşhur ve ismi duyulmuş kadınların bildirilmesiyle örnek verilir. Arap kültürü içinde ilişkilerin niteliğini kabilenin yaşam biçiminin bedevi ve ya hadari olmasının belirlediği evliliklerin namuslu bir aile hayatı ile sürdürülmesine karşın genelde köle ve mevâlinin kadınlarının değişik erkeklerle birliktelikleri olduğu Taberi’de geçen “*Peygamber Efendimizin, Müslüman kadınlardan çeşitli konular yanında zina etmemek üzere de biat alırken bir kadının, “Hür kadın hiç zina eder mi?”*” hadisi ile delillendirilir. Evlilik akdinin sona ermesinde Arap toplumunda sınırlamanın olmadığı kaynaklarda geçer.³⁴⁰ Medineli kadınların erkeklerden daha az haklarının olduğu, erkeklerin çok eşlilikte ve cariye sınırlandırmalarının olmaması öbür Araplar kadınları gibi varis sayılmamaları ile ifade edilirken, evlilik akdi sonlandırmada kadına da söz verilmesinin Arabistandaki Arap kültüründeki kadından daha üst bir konumda olduğunu delillendirmek için kullanılmaktadır.³⁴¹ Kadının toplum algısının içerisinde silahtan, kandan, kavgadan ve savaştan uzaklık, ev, çocuk gibi ifadeleri karşıladığına dair örnek olarak verilebilecek bir olayın da Akabe’de yapılan ikinci görüşmede savaşla ilgili konuların görüşülmemesinden dolayı burada yapılan biata “*Beyatü’n-nisâ*” anlamında Kadınlar Biat’ı adı verilmesi olayı olarak kaynaklarda aktarılır.³⁴² Bahsedilen

³³⁹ Levent Öztürk, *İslâm Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013, s. 118-120.

³⁴⁰ Harman, “Kadın”, *DİA*, C: XXIV, s. 86-94.

³⁴¹ Söylemez, *Örnek İnsan Hz. Muhammed*, 2006, s. 37.

³⁴² Sözüner, *a.g. Yüksek Lisans Tezi*, s. 106.

meselerin, genelde Hz. Peygamber (s.a.v)'in Hicreti'nin getireceği sosyal düzendeki değişikliklere değinmiş olması belki de Arap toplumlarında kadınların sosyal düzeni oluşturan taraf olabileceği fikrine sıcak bakılabilir.

4- Kadın Olmanın Hakaret Sayılması

Arap kültürü, kadınlaşmayı erkeklerin hareketlerinin kadınlara benzemesini uygun karşılamamasına karşın kadın kostümüyle kadın gibi hareket eden “*Muhannes*” isimli erkeklerin düğünlere katıldığı ve cinsel aktivitelerini sonlandıracak işlemler yapıldığı bildirilir.³⁴³

5- Kadının Kültürde Bıraktığı ve Taşıdığı İzler

Medine’de sosyal hayatı incelediğimiz bölümde aktardığımız bilgilerin geçtiği kaynaklarda mimari düzende ve dekorasyonda kadının etkisinin varlığından bahsedilirken ev kapılarının sayısının üçe ulaşabildiği bu kapılardan birinin kadınlar için olduğu ve kadınların ev içi dekorasyon amaçlı duvarlara renkli kumaşlar astığı aktarılır.³⁴⁴ Dönem giysileri hakkında spesifik örnekler verilemese de kişilerin ekonomik durumunun giysilere yansması olarak kaftana benzer kıyafetleri üstüne uzun elbiseleri ile dışarı çıktıkları belirtilirken İslamiyet sonrası gelen tesettür ayetinin detaylarının gereklilikleri dışında giyim stillerinin değişmediği kaynaklarda geçer.³⁴⁵ Evlilikler kız isteme adedi ile başladığı ve bu seremoni esnasında evlenecek olan kadının giysisinin kırmızı renkli bürde olduğu aktarılır.³⁴⁶ Kaynak olarak kullanılan ve Arap kültüründe önemli yer edinen şiirlerde bir âdet türü olarak Medine’de yaşayan kadınların evliliklerinin ilk gecesini Yahudi liderleri ile geçirme zorundılığı ifade edilirken bu uygulamanın Medine’deki Arap-Yahudi ilişkisini bozduğu ve Yahudilerin şehirdeki konumlarını kaybetmelerine sebebiyet verdiği aktarılır. Medineli Arap kadınlarının Yahudi kadınlarının evlerinde kullanmak amacıyla geliştirdikleri göç ederken yanlarında getirdikleri aletleri kullandıkları kaynaklardan yansıtılır.³⁴⁷

6- Evlilik

³⁴³ Acarlıoğlu, *Artuklu Akademi Dergisi*, s. 212.

³⁴⁴ Köse, *Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 105.

³⁴⁵ Köse, *Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 165.

³⁴⁶ Acarlıoğlu, *Artuklu Akademi Dergisi*, s. 154.

³⁴⁷ Çelikkol, *Fırat Üni. S. B. Dergisi*, s. 330-332.

Arabistan yarımadasında yaşayan kültürde kadınların soylarının asil olması evliliklerde tercih sebebi olarak sunulduğu ve bu kültürün İslami dönemde de uygulanmaya devam ettiği hadislerle delillendirilir.³⁴⁸ Göçebe yaşam stilinin bir neticesi olan kabile yaşantısını devam ettiren Medineli Araplar kadınlarının Yahudiliği seçenlerinin Yahudi erkeklerle evlenebildiği ile ilgili kaynaklarda bilgiler geçer.³⁴⁹ Evliliklerde amacın çocuk olması evlenilecek kızların bakire olanlardan seçilmesini öncelerken yakınlarının dul kalan eşleriyle evlenme geleneğinin varlığını da sosyo-ekonomik düzeyde kadınların korunması ile ilişkilendirildiği belirtilir.³⁵⁰ Evlilik söz konusu olduğunda mehirci benzer *şeref ücreti* adı altında bir ücretin çeyiz dışında kadına verildiği ve bu paranın üzerinde söz hakkı yalnızca kadına ait olduğu kaynaklarda geçer.³⁵¹

7-Anne Rolü ile Kadın

Ataerkil yapı içerisinde kadının sosyal yapı içerisinde itibar kazanmak aile bireyi sayılmak için erkek çocuk sahibi olmaları şartı öne sürüldüğü belirtilir.³⁵² Evliliklerin bu şekilde olduğu kaynaklarda aktarılırken çoklu evliliklerin varlığından bahsederken bu hak sadece erkeklere tanındığı kadınlarda böyle bir durumun söz konusu olmadığı aktarılır.³⁵³ İslam öncesinden süregelen bir gelenek olarak kadının evlilik için kendisinin soy bakımından denk sayılmayan bir kişiyle evliliği uygun karşılanmaması kaynaklarda geçer.³⁵⁴

8- Boşanma

İslami dönemde devamını gördüğümüz geleneklerden bir diğerinin de kadının boşanabilme ve tekrar evlenebilmesinin olağan bir durum olarak karşılanması gösterilir.³⁵⁵ Arap kültüründe kadının boşanabilme hakkının varlığı için kadının ailesinin güçlü ve asil olması gerektiği bildirilmekle beraber Medine’de hayatlarını devam ettiren kadınlardan bazıları evlilik akdine bir koşul olarak boşanabilmeyi sundukları aktarılır.³⁵⁶ Evs b. Harise’nin kızları ile olan diyalog yorumlandığında Medine Araplarında

³⁴⁸ Acarlıoğlu, *Artuklu Akademi Dergisi*, s. 95.

³⁴⁹ Safa, *Toplum Bilimleri Dergisi*, s. 199-200.

³⁵⁰ Köse, *Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 135.

³⁵¹ Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslâm*, C: I, s. 106.

³⁵² Yıldız, “Arabistan”, *DİA*, C: III, s. 252-258.

³⁵³ Akyüz, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslâm*, C: I, s. 106-107.

³⁵⁴ Adnan Demircan, *Cahiliye Arapları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2015, s. 57.

³⁵⁵ Köse, *Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 140.

³⁵⁶ Köse, *Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 139.

boşanmanın yaygın bir halde olduğu bu yüzden kaçınmak için özen gösterildiği sonucuna ulaşılır.³⁵⁷ Bazı âlimlerin görüşleri ve bazı farklı delillerle Yahudi kültürünün bir yansıması olarak Arabistan Araplarına kıyasla Medine’de yerleşen Araplardaki kadınların “*zihar*” yani erkeğin kendi validesi ile arkadan cinsel münasebetini ifade eden bu kavramın tanımladığı âdet ile boşanmaların daha yaygın bir kültür olduğu aktarılır. Kadınların Arap kültüründeki konumu daha önceki bölümde de aktardığımız üzere alt tabakayı işaret eder. Arapların kendi aralarında bölgelere göre kültürler kıyaslandığında ise Medine kadınlarının daha aşağı konumda bulunduğu mirastan pay almamaları ile örneklendirilerek Yahudi kültürüyle iç içe yaşamaları sebep olarak gösterilir. Medine’de yaşayan bir Arap kadınının, kocasının ölümü veya boşanması durumunda üvey evlat ile evliliğinin bağlayıcılığıyla birlikte yaygınlığı da aktarılan bilgiler arasındadır. Bazı rivayetler ışığında Medine’de çok eşliliğin sayısal rakamlarının tahmin edilenden daha az bir sayıda olduğu kaynaklarda görüş olarak belirtilir.³⁵⁸ Babanın vefatı ardından kişinin üvey annesi ile nikahlanmasını ifade eden makt nikahının ve süresi belirli bir nikah türü olan mut’a nikahının İslamiyet’ten önce Arap kültüründe de yaygın bir uygulama olmasına karşın, Medine Araplarınca Hicret hadisesinden önce uygulanıp uygulanmadığına dair kesin bilgiyi içeren örnekler kaynaklarımızda bulunamamıştır.³⁵⁹

9- Cariye Olarak Kadın

Kadınların cariyeye kültürü içerisinde yer aldıkları bilinirken aktarılan bir rivayette bazı kesimlerce bazı küçük kız çocuklarının cariyeye olarak nitelendirildiği belirtilir.³⁶⁰

3.4. Evs ve Hazrec Kadınları

Tarihin başlangıç noktalarında Yesrib olarak bilinen bölgemizin tarih içerisinde Medine şehri haline gelişini; bölgede yaşamış olan etnik grupları, tarihleri kültürleri ve kadın olgusu ile tanıtmaya çalıştık. Bu kısımda bölge hâkimiyetinin İslamiyet’ten önceki son sahipleri olan Evs ve Hazrec kabilesine mensup bazı kadınların Ebü’l-Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib el-Kelbi’nin Cemheretü’n-Neseb eserinde ve İbn S’ad’ın Tabakât’ının onuncu cildinde yer alan isimlerini ve haklarındaki bilgileri aktaracağız.

³⁵⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, C: I, s. 183

³⁵⁸ Öztürk, *Kur’an’ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur’an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu*, s. 246-268.

³⁵⁹ Köse, *Medine’de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi*, s. 139.

³⁶⁰ İbn Zebale, *Ahbâru’l-Medine*, s. 127.

3.4.1. Ümmü Ali bint Halid b. Teym b. Ümeyye b. Bayada b. Hufaf b. Sa'd b. Murra

Râtic Utumu'nun sahibi olduğu aktarılan Murra b. Malik'in oğlu Sa'd'ın soyundan gelen Ümmü Ali bint. Halid eserimizin sonlarında yer alan Evs mensubiyeti bulunan kadın olmasıyla birlikte evinde ezan okunan kişinin olduğu kaynağımızda geçmektedir.³⁶¹

3.4.2. Ümmü Hâkim bint Amr b. Kays b. Âmir b. Cu'debet (Cu'dubet)³⁶² b. Salebe b. Sâlim

Ümmül Hakim bint. Amr Evs'e mensub olan bir diğer kadın olarak kaynağımızda yerini almaktadır. Ubeydullah b. Hanzala b. Râfi b. Tavba b. Sâlim b. Malik b. Mâlik(Vâkıf) b. İmrülkays ile evliliği bilgisi ile birlikte Katarlı bir şairin şiirinde kendisinden bahsedildiği aktarılmaktadır.³⁶³

“Ümmü Hakim'i bulamazsam eğer hayattan ve yaşamaktan nefret ederim.”³⁶⁴

3.4.3. Zeyneb bint Amr b. Ubeydullah b. Hanzala b. Râfi b. Tavba b. Sâlim b. Malik

Ümmü Hakim bint. Amr'ın Ubeydullah b. Hanzala ile olan evliliğinden Amr isminde bir oğlun dünyaya geldiği ve Amr b. Ubeydullah'ın Zeyneb isimli bir kadınla evliliğinden Sa'd, el-Fadl, Muhammed, Hanzala isimli oğulları ile birlikte Evs'e mensup olduğu aktarılan bir diğer kadın olarak zikredilen Zeyneb bint. Amr'ın dünyaya geldiği belirtilmektedir.³⁶⁵

3.4.4. Aişe b. Numeyr b. Mâlik (Vâkıf) b. İmrülkays

Evs'e mensup kadınlardan bir diğeri olarak aktarılan Aişe b. Numeyr hakkında eserde yalnızca Medine'ye yakın bir bölgede aynı ada sahip bir pınarın varlığından bahsedilmektedir.³⁶⁶

3.4.5. Sahra bint Zafer (Ka'b) b. el-Hazrec b. Amr (en-Nebit)

Cuşam b. El-Haris b. el-Hazrec b. Amr (en-Nebit) ile yaptığı evlilikten Ehl-i Ratic olarak da anılan Medine'de yer alan Ratic utumuna mensup bir kişi olarak anılan Zaû'ra b. Cuşam ile birlikte Abdüleşhel, Amr ve Haris isminde dört oğlu olan Sahra bint. Zafer

³⁶¹ Ebü'l-Münzir Hişam b. Muhammed b. Saib el-Kelbi, **Cemheretü'n-Neseb**, Mektebetü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1986, s. 648.

³⁶² Eserde hem üstünlü hali hem de ötreli hali kullanılmıştır. Dipnotta da buna dikkat çekilmiştir. Saib el-Kelbi, **Cemheretü'n-Neseb**, s. 645.

³⁶³ Saib el-Kelbi, **Cemheretü'n-Neseb**, s. 645.

³⁶⁴ *لعمرك إني في الحياة لأزهد*، وفي العيش ما لم ألق أم حكيم Saib el-Kelbi, **Cemheretü'n-Neseb**, s. 645.

³⁶⁵ Saib el-Kelbi, **Cemheretü'n-Neseb**, s. 465.

³⁶⁶ Saib el-Kelbi, **Cemheretü'n-Neseb**, s. 644.

Evs'e mensup bir diğerk kadın olarak kaynaklarda geçmekte dört oğlunun Beni Sahra olarak anıldığı bildirilmektedir.³⁶⁷

3.4.6. Ümmü Cündeb bint Rifâ'a b. Abdulmundir b. Zenber b. Zeyd b. Malik

Simâk b. Atîk b. İmruülkays b. Zeyd b. Abdüleşhel ile yaptığı evlilikten Hudair isminde bir erkek, Hind ve Ümame isminde iki kızı olduğu ve kızlarının ikisinin de İslamiyet'i kabul ettiği aktarılmaktadır.³⁶⁸

3.4.7. Kebşe bint Vâkîd b. Amr b. el-İtnabe b. Âmir b. Zeyd b. Menat b. Malik el-Eğar

Revâha b. Amr b. İmruülkays b. Malik (Ağar) b. Salebe b. Ka'b b. Hazrec b. Haris b. Hazrec ile yaptığı evlilikten dünyaya ünlü bir şair olan Abdullah b. Revâha ve Abdullah'ın karşılıklı atışmaları ile meşhur olan Kays b. Hatim'in şiirlerinde adını geçirdiği Amre gelmiştir.³⁶⁹

3.4.8. Ümmü Sa'd bint Huzeym b. Mes'ûd b. Kal b. Harîş b. Abdüleşhel

Ziyad b. es-Seken b. Râfi b. İmruülkays b. Zeyd b. Abdüleşhel ile yaptığı evlilikten Umara isminde bir oğlu ve Umeyre ve Ümmü Amir isminde iki kızı dünyaya gelmiştir.³⁷⁰

3.4.9. Ümmü Amr bint Atîk b. Amr b. Abdüla'lem b. Âmir b. Za'ûrâ

Selâme b. Vakş b. Zuğbe b. Za'ûrâ b. Abdüleşhel ile yaptığı evliliğinden olan kız çocuğunun adı Naile'dir.³⁷¹

3.4.10. Sehle bint İmruülkays b. Ka'b b. Âmir

Rebî b. Amr b. Adî b. Zeyd b. Cüşem b. Hârise ile yaptığı evlilikten Sübeyte isminde bir kız çocuğu dünyaya getirmiştir.³⁷²

3.4.11. Karîbe bint Kays b. el-Kureym b. Ümeyye b. Sinân b. Ka'b b. Ganm b. Selime

Biri kız biri erkek Kays ve Lübnâ isminde çocukları el-Hafîm b. Adî b. Amr b. Sevâd b. Kâ'b (Zafer) ile evliliğinden dünyaya gelmiştir.³⁷³

³⁶⁷ Saib el-Kelbi, **Cemhertü'n-Neseb**, s. 633.

³⁶⁸ Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri İbn Sad, **Kitâbü't-Tabakati'l-kebir (et-Tabakatü'l-kübra)**, Kahire, Mektebetü'l-Hanci, 2001, C. X, s. 337-340.

³⁶⁹ Ali Kuşçalı, "Abdullah b. Revâha'nın Hayatı ve Şahsiyeti", **Yüksek Lisans Tezi**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya 2007, s. 10-11.

³⁷⁰ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 339-341.

³⁷¹ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 342-344.

³⁷² İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 348-350.

³⁷³ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 355-357.

3.4.12. Ümeyme bint Amr b. Adî b. Zeyd b. Cüşem b. Hârise

Bişr b. el-Hâris (Ubeyrik) b. Amr b. Hârise b. Heysem b. Ka'b (Zafer) ile yaptığı evlilikten Büreyde isminde bir kız olmuştur.³⁷⁴

3.4.13. Kebşe bint Amr b. Cüşem b. Vâil b. Zeyd b. Kays b. Âmir b. Mürre b. Mâlik b. el-Evs

Kays b. Umeyre b. Levzân b. Sa'lebeb. el-Hâris b. Mecde'a b. Amr b. Cüşem ile evliliğinden Kureybe ismi ile de anılan el-Füreyâ isimli kızı dünyaya gelmiştir.³⁷⁵

3.4.14. Selmâ bint Seleme b. Hâlid b. Adî b. Mecde'a b. Hârise b. Haris b. Hazec b. Amr (en-Nebit)

Selâme b. Vakş b. Zuğbe b. Za'ûrâ b. Abdüleşhel ile evlendiği aktarılan Selma bint. Seleme'nin Ümmü Amr isminde bir kızı ve Seleme isminde bir oğlu dünyaya gelmiş ve çocukları İslamiyet ile müşerref oldukları kaynaklarda geçmektedir.³⁷⁶

3.4.15. Selma bint 'Amr b. Haddâs b. 'Âmir b. Adıyy b. Ğanım b. Sa'lebe b. Hazrec

Abdülmuttalib b. Haşim'in annesi olan Selma bint. Amr ilk evliliğini Uhayha b. Culah b. Haris b. Cahcaba b. Kulfa b. Avf b. Amr b. Avf ile yapmış olup bu evlilikten 2 çocukları olduğu fakat bu iki çocuğun da hayatta kalmadıkları aktarılmaktadır.³⁷⁷

3.4.16. Mu'âze bint Enes b. Kays b. Ubeyd b. Zeyd b. Mu'âviye

en-Nu'man b. İmrülkays b. Zeyd b. Abdüleşhel b. Cüşam b. Haris b. Hazrec b. Amr (en-Nebit) ile evlenmiş olan Muaze bint Enes'in bu evlilikten dünyaya gelen kızı er-Rebab bint. Numan'ın Müslüman olduğu kaynaklarda aktarılmaktadır.³⁷⁸

3.4.17. er-Rehhâle bint el-Münzir b. el-Cemûh b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b b. Ganm b. Ka'b b. Seleme

Er- Rehhale bint. El- Münzir Hazrec kabilesine mensup olmasına karşın Evs' mensup Zeyd b. Teym b. Ümeyye b. Beyâda b. Hufâf b. Sa'id b. Mürre b. Mâlik b. el-Evs ile evlenmiş Selma isminde bir kızı olmuştur.³⁷⁹

3.4.18. Umeyre bint Sa'lebeb. Sinân b. Âmir b. Adî b. Ümeyye b. Beydâ

Ubâde b. Nadle b. Mâlik b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganm b. Sâlim b. Avf b. Amr b. Avf b. el-Hazrec ile evliliğinden Kurretü'l-ayn isminde bir kızı dünyaya gelmiştir.³⁸⁰

³⁷⁴ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 360-362.

³⁷⁵ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 366-368.

³⁷⁶ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 342-344.

³⁷⁷ Saib el-Kelbi, **Cemheretü'n-Neseb**, s. 628.

³⁷⁸ Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî el-Basrî, **Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr**, çev. Abdurrahman Elmalı, Mehmet Akbaş, 2. Baskı, Siyer Yayınları, İstanbul 2015, c. X, s. 337-339.

³⁷⁹ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 370-372.

³⁸⁰ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 386-389.

3.4.19. er-Rebâb bint Mâlik b. Amr b. Azîz b. Mâlik b. Avf b. Amr

Kendisi Evs kabilesine mensupken Hazrec kabilesine mensup Sâmî b. Kays b. Asrem b. Fihri b. Sa‘lebe ile evlilik yapmış olan er-Rebab bint. Mâlik bu evlilikten Ümame ismini verdiği bir kız çocuğuna sahiptir.³⁸¹

3.4.20. Ümmü Zeyd bint Nadle b. Mâlik b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganm b. Sâlim b. Avf b. Amr

Müleyl b. Vebre b. Hâlid b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganm b. Sâlim b. Avf b. el-Hazrec ile dünya evine girmiş olan Ümmü Zeyd bu evliliğinden Bişre ve Habibe isimli kızlarını kucağına almıştır.³⁸²

3.4.21. Meryem bint İsme b. Zeyd b. Müleyl b. Vebre b. Hâlid b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganm

Meryem isimli kızına Ebû Hârice b. Evs b. es-Seken b. Adî b. Ubey b. Fihri b. Sa‘lebe b. Ganm b. Avf b. Amr b. Avf b. el-Hazrec ile yaptığı evlilikle kavuşmuştur.³⁸³

3.4.22. Havle bint el-Münzir b. Harâm b. Amr b. Zeydümenât b. Adî b. Amr b. Mâlik

Hazrec’in Beni Neccar koluna mensup olan Havle bint. El- Münzir İslami dönemde münafıklığıyla meşhur olan Abdullah b. Übey b. Mâlik b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm b. Avf ile gerçekleştirmiş ve bu evlilikten Cemile adında bir kızı dünyaya gelmiştir.

3.4.23. Ümmü Hâlid bint Âmir b. Sinân b. Vehb b. Levzân b. Abdüvüd b. Zeyd b. Sa‘lebe

Abdullah b. Übey b. Mâlik b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm b. Avf ile evlilik gerçekleştiren bir diğer kadın olarak kaynaklarda geçen Ümmü Hâlid Müleyke isimli kızını bu evlilikten dünyaya getirmiştir.³⁸⁴

3.4.24. Lübnâ bint Ubâde b. Nadle b. Mâlik b. el-Aclân b. Zeyd b. Ganm b. Sâlim b. Avf

İslami dönemin meşhur münafığı kabul edilen Abdullah b. Übey b. Mâlik b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim b. Ganm b. Avf’ın bir diğer eşi olan Lübnâ bint. Ubâde evliliğinden Remle ve Ümmü Sâ’îd isimli kızları olmuştur.³⁸⁵

³⁸¹ İbn Sa’d, **Tabakat**, C: X, s. 388-390.

³⁸² İbn Sa’d, **Tabakat**, C: X, s. 387-389.

³⁸³ İbn Sa’d, **Tabakat**, C: X, s. 392-394.

³⁸⁴ İbn Sa’d, **Tabakat**, C: X, s. 394-396.

³⁸⁵ İbn Sa’d, **Tabakat**, C: X, s. 393-397.

3.4.25. Cemîle bint Übey b. Mâlik b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim

Hazrec kabilesine mensup Cemîle bint. Übey, Havlî b. Abdullah b. el-Hâris b. Ubeyd b. Mâlik b. Sâlim ile evlenmiş ve bu evlilikten Havle ve Evs isimli çocukları dünyaya gelmiştir.³⁸⁶

3.4.26. Ruğaybe bint Sa'lebe b. Mâlik b. Aclân b. Zeyd b. Ganm b. Sâlim b. Avf b. Amr b. Avf

Hazrec kabilesine mensup Ruğaybe bint. Sa'lebeb., Urve b. Mes'ûd b. Sinân b. Âmir b. Adî b. Ümeyye b. Beyâd ile evlenmiş ve bu evlilikten Üneyse Halîme (Cemîle) isimli çocukları dünyaya gelmiştir.³⁸⁷

3.4.27. Hind bint el-Aclân b. Gannâm b. Âmir b. Beyâda

Hazrec kabilesine mensup Hind bint. el-Aclân, el-Muttalib b. Halde b. Muhalled b. Âmir b. Zürayk ile evlenmiş ve bu evlilikten Fûkeyhe isimli çocuk dünyaya gelmiştir.³⁸⁸

3.4.28. Selmâ bint Ümeyye b. Hârîse b. Amr

Hazrec kabilesine mensup Selmâ bint. Ümeyye, el-Fâkih b. Kays b. Muhalled b. Âmir b. Zürayk ile evlenmiş ve bu evlilikten Kebşe isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.³⁸⁹

3.4.29. Suhtî bint Evs b. Abbâd b. Amr b. Sevâd b. Ganm

Hazrec kabilesine mensup Suhtî bint. Evs, Mâ'is b. Kays b. Halde b. Âmir b. Zürayk ile evlenmiş ve bu evlilikten Sünbüle isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.³⁹⁰

3.4.30. Hind bint Kays b. el-Kureym b. Ümeyye b. Sinân b. Ka'b b. Ganm b. Ka'b

Hazrec kabilesine mensup Hind bint. Kays, Amr b. Harâm b. Sa'lebe b. Harâm b. Ka'b b. Ganem b. Ka'b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten e ş-Şemûs, Hind, Lemîs, Ümmü Amr isimli çocukları dünyaya gelmiştir.³⁹¹

3.4.31. eş-Şemûs bint Hak b. Ümeyye Harâm

Hazrec kabilesine mensup eş-Şemûs bint. Hak, elMünzir b. el-Cemûh b. Zeyd b. Harâm b. Ka'b b. Ganm b. Ka'b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten Hind ve el-Hubâb isimli çocukları dünyaya gelmiştir.³⁹²

³⁸⁶ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 394-496.

³⁸⁷ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 395-397.

³⁸⁸ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 398-400.

³⁸⁹ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 400-402.

³⁹⁰ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 400-402.

³⁹¹ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 402-404.

³⁹² İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 404-406.

3.4.32. Nâile bint Kays b. en-Nu‘mân b. Sinân b. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime

Hazrec kabilesine mensup Nâile bint. Kays, Sayfî b. Sahr b. Hansâ b. Sinân b. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten Zeyneb, Kubeyse ve Humeyme isimli çocukları dünyaya gelmiştir.³⁹³

3.4.33. Büsre bint Zeyd b. Ümeyye b. Sinân b. Ka‘b b. Selime

Hazrec kabilesine mensup Büsre bint. Zeyd, Abdullah b. Sahr b. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten Müleyke isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.³⁹⁴

3.4.34. Mâviyye bint el-Kayn b. Ka‘b b. Sevâd

Hazrec kabilesine mensup Mâviyye bint. el-Kayn, Kurt b. Hansâ b. Sinân b. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten Umeyre, Esmâ, İdâm, Ümâme ve Âmine isimli çocukları dünyaya gelmiştir.³⁹⁵

3.4.35. Edâm bint Harâm b. Rebî’a b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime

Hazrec kabilesine mensup Edâm bint. Harâm, Riâb b. en-Nu‘mân b. Sinân b. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten Hansâ isimli çocukları dünyaya gelmiştir.³⁹⁶

3.4.36. Edâm bint el-Kayn b. Ka‘b b. Sevâd

Hazrec kabilesine mensup Edâm bint. el-Kayn, Kays b. en-Nu‘mân b. Sinân b. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten Ümmü Zeyd isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.³⁹⁷

3.4.37. Hind bint Mâlik b. Âmir

Hind bint. Mâlik, Hârise b. Zeyd b. Sa‘lebeb. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selim ile evlenmiş ve bu evlilikten Ümmü Sâbit isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.³⁹⁸

3.4.38. Ümmü Kays bint Harâm b. Levzân b. Hârise b. Adî b. Zeyd b. Sa‘lebe

Hazrec kabilesine mensup Ümmü Kays bint. Harâm, Seleme b. Züheyr b. Sa‘lebeb. Ubeyd b. Adî b. Ganm b. Ka‘b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten Su‘âd isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.³⁹⁹

³⁹³ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 406-408.

³⁹⁴ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 407-409.

³⁹⁵ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 409-411.

³⁹⁶ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 410-412.

³⁹⁷ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 410-412.

³⁹⁸ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 410-412.

³⁹⁹ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 412-414

3.4.39. Cehîze bint el-Kayn b. Ka‘b

Hazrec kabilesine mensup Cehîze bint. el-Kayn, Aneme b. Adî b. Sinân b. Nâbi b. Amr b. Sevâd b. Ganm b. Ka‘b b. Selime ile evlenmiş ve bu evlilikten Üneyse ve Amr isimli çocukları dünyaya gelmiştir.⁴⁰⁰

3.4.40. er- Rebâb bint Abdullah b. Habîb b. Zeyd b. Sa‘lebe b. Zeydümenât b. Habîb b. Abduhâris

Hazrec kabilesine mensup er- Rebâb bint. Abdullah, Ka‘b b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm ile evlenmiş ve bu evlilikten Nesîbe, Abdullah ve Ebû Leylâ Abdurrahman isimli çocukları dünyaya gelmiştir.⁴⁰¹

3.4.41. Süheyme bint Uveymir b. el-Eşkar b. Hansâ b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin

Hazrec kabilesine mensup Süheyme bint. Uveymir, Mâlik Kays b. Muharris b. el-Hâris b. Sa‘lebe. Mâzin b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Kebşe, Şakîka ve eş-Şemûs isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴⁰²

3.4.42. Üneyse bint Âsım b. Amr b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin b. en-Neccâr

Hazrec kabilesine mensup Üneyse bint. Âsım, Ebû Sa‘sa‘ Amr b. Zeyd b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin b. en- Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Cemîle isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴⁰³

3.4.43. Ruğaybe bint Evs b. Hâlid b. el-Ca’d b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin

Hazrec kabilesine mensup Ruğaybe bint. Evs, Ubeyd b. el-Hur b. Amr b. el-Ca’d b. Avf b. Mebzûl b. Amr b. Ganm b. Mâzin b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Nâile isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴⁰⁴

3.4.44. Selmâ bint Âmir b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Ganm b. Adî

Hazrec kabilesine mensup Selmâ bint. Âmir, Mâlik b. Sırma b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten en-Nevvâr isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴⁰⁵

⁴⁰⁰ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 414-416, C: IV, s. 447-449.

⁴⁰¹ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 417-419.

⁴⁰² İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 423-425.

⁴⁰³ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 422-424.

⁴⁰⁴ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 423-425.

⁴⁰⁵ İbn Sa‘d, **Tabakat**, C: X, s. 423-425.

3.4.45. Hind bint Zeyd b. Sevâd b. Mâlik b. Ganm b. Mâlik b. Mâlik

Hazrec kabilesine mensup Hind bint. Zeyd, en-Nadr b. Damdam b. Zeyd b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Ümmü Hakîm, Ümmü Hârise ve Enes isimli çocukları dünyaya gelmiştir.⁴⁰⁶

3.4.46. Ruğaybe bint Zûrâre b. Udes b. Ubeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik

Hazrec kabilesine mensup Ruğaybe bint. Zûrâre, Kays b. Amr b. Ubeyd b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Ganm b. Malik ile evlenmiş ve bu evlilikten Ümmü'l-Münzir ve Selit isimli çocukları dünyaya gelmiştir.⁴⁰⁷

3.4.47. Suhayle bint es-Samme b. Amr b. Ubeyd b. Amr b. Mebzûl b. Mâlik b. en-Neccâr

Hazrec kabilesine mensup Suhayle bint. es-Samme, Selî b. Kays b. Amr b. Ubeyd b. Mâlik b. Adî b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr evlenmiş ve bu evlilikten Sübeyte isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴⁰⁸

3.4.48. Zeyneb bint Süfyân b. Kays b. Za'ûrâ b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. Adî

Hazrec kabilesine mensup Zeyneb bint. Süfyân, el-Münzir b. Zeyd b. Lebîd b. Hıdâş b. Âmir b. Gamn b. Adî b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Havle isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴⁰⁹

3.4.49. Ümmü Havle bint Süfyân b. Kays b. Za'ûrâ b. Harâm b. Cündeb

Hazrec kabilesine mensup Ümmü Havle bint. Süfyân, Kays b. es-Seken b. Kays b. Za'ûrâ b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. Adî b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Havle isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴¹⁰

3.4.50. Ümeyme bint Amr b. el-Hâris b. Kays b. Vakş b. Sa'lebe b. Tarîf b. el-Hazrec b. Sâ'ide

Hazrec kabilesine mensup Ümeyme bint. Amr, Sehl b. Sa'lebe b. el-Hâris b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Umeyre isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴¹¹

⁴⁰⁶ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 428-430.

⁴⁰⁷ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 426-428.

⁴⁰⁸ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: III, s. 584-586.

⁴⁰⁹ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 442-444.

⁴¹⁰ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 442-444.

⁴¹¹ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 451-453.

3.4.51. Ümmü Sâbit bint Sâbit b. Hansâ b. Amr b. Mâlik b. Adî b. en-Neccâr

Hazrec kabilesine mensup Ümmü Sâbit bint. Sâbit, Hâlid b. Ya'îş b. Kays b. Amr b. Zeydümenât b. Adî b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Ümmü Hâlid isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴¹²

3.4.52. er-Ru'âyt bint Adî b. Sevâd b. Mâlik b. Gam b. Mâlik b. en-Neccâr

Hazrec kabilesine mensup er-Ru'âyt bint. Adî, Ubeyd b. Sa'lebe b. Ubeyd b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Ca'de, Afrâ ve Havle isimli çocukları dünyaya gelmiştir.⁴¹³

3.4.53. Amre bint Mes'ûd b. Kays b. Amr b. Zeydümenât b. Mâlik b. en-Neccâr

Hazrec kabilesine mensup Amre bint. Mes'ûd, Sehl b. Sa'lebe b. el-Hâris b. Zeyd b. Sa'lebe b. Ganm b. Mâlik b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Habîbe ve Ruğaybe isimli çocukları dünyaya gelmiştir.⁴¹⁴

3.4.54. Suhtî bint Hârise b. Levzân b. Abdüvüd

Hazrec kabilesine mensup Suhtî bint. Hârise, Sâbit b. el-Münzir b. Harâm b. Amr b. Zeydümenât b. Adî b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Kebşe ve Medineli Arapların en meşhur şairlerinden sayınlan Hassân isimli çocukları dünyaya gelmiştir.⁴¹⁵

3.4.55. Ümmü Yezîd bint Kays b. Za'ûra b. Harâm b. Cündeb b. Âmir b. Ganm b. Adî

Hazrec kabilesine mensup Ümmü Yezîd bint. Kays, Mu'avviz b. el-Hâris b. Rifâ'a b. el-Hâris b. Sevâd b. Mâlik b. Ganm b. Mâlik b. Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten Umeyre isimli çocuğu dünyaya gelmiştir.⁴¹⁶

3.4.56. Umeyre bint Amr b. Harâm b. Amr b. Zeydümenât b. Adî b. Amr

Hazrec kabilesine mensup Umeyre bint. Amr, Mes'ûd b. Kays b. Amr b. Zeydümenât b. Adî b. Amr b. Mâlik b. en-Neccâr ile evlenmiş ve bu evlilikten 5 kız çocuğu olmuş ve beşine de aynı isim verilmiş olmasıyla birlikte nesepleri şu şekilde anıldığı belirtilmiştir;

Amre el-Ûlâ, Amre es-Sâniye, Amre es-Sâlise, Amre er-Râbia, Amre el-Hâmise.⁴¹⁷

⁴¹² İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 458-460.

⁴¹³ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 448-450.

⁴¹⁴ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 450-452.

⁴¹⁵ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 454-456.

⁴¹⁶ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 453-455.

⁴¹⁷ İbn Sa'd, **Tabakat**, C: X, s. 456-458.

3.4.57. Kayle bint Erkam b. Amr b. Cefne b. Amr (Muzaykıya)

Medine'nin İslamiyet'ten öncesi son yöneticisi sayılan Evs ve Hazrec kabilelerinin atası olan Evs b. Harise ve Hazrec b. Harise, Kayle bint. Erkam b. Amr b. Cefne b. Amr (Muzaykıya)'nın Harise b. Salebe b. Amr (Muzaykıya) ile yaptığı evlilikten dünyaya gelmiş olup Evs ve Hazrec kabileleri nesep alimleri tarafından annelerine nesepleri bağlanıp Kayleoğulları olarak anıldıkları belirtilmiştir.⁴¹⁸

⁴¹⁸ Saib el-Kelbi, **Cemheretü'n-Neseb**, s. 621.

3.5. Evs ve Hazrec Şairlerinin Şiirinde Kadın

Araştırmalarımıza ışık tutması en mümkün olan kaynaklarımız Arap kültürünün temel yapı taşlarını oluşturan şiirlerdir. Yesrib zamanı şairlerimiz olduğu gibi Medine'nin hem Yesrib hem de Medine olduğu zamanları gördüğü aktarılan şairlerimiz el-Müzehhebât olarak adlandırılan şiirleri aktarmışlardır. Bu şairler; Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Revâha, Mâlik b. el-'Aclân, Kays b. el-Hatîm, Uhayha b. el-Hulâc, Ebû Kays b. el-Eslet ve 'Arnr b. İmruu'l-Kays'dır.⁴¹⁹

Hassan b. Sabit'in aşağıda bulunan şiirinde sevdiği kadına dair şu mısralar yer almaktadır:

*“Her neyse bırakalım (bu eski anıları), gece çöktüğünde
Beni kim uykusuz bırakan bir hayalden kurtarabilir?
Kişiyi kulu kölesi yapan (sevgilim) Şa'sâ'nın hayalidir bu.
Ki ona tutulmanın gönlü bir türlü bu dertten kurtulamıyor.
Sevgilimin ağzı, içine bal ve su karıştırılmış, yılanmış
Değerli Beyt Râs (Ürdünde bir yer adı) şarabı,
Veya olgunlaşıp dalını aşağıya doğru eğmiş taze elma gibi
(tatlı ve güzel kokuludur.)
Bir gün çeşit çeşit içkilerden laf açılacak olursa, bunların
Hepsi bir yana güzel şarap bir yanadır.”*⁴²⁰

Divanında yer alan başka bir mısrasında yine sevdiği kadına hitabı yer almaktadır;

*“Sen kralların çok pahalıya aldıkları, denizin durgun derinliklerinde oluşan
incidensin.”*⁴²¹

Bu mısralarda Cahiliye Arapları olarak genel bir yargıya varılan kadına bakış açısından çok farklı olarak kadının tanımında aşağılayıcı veyahut kötü manalar yerine güzel ifadeleri barındırması araştırma konumuzu bu tarafta yoğunlaştırmamızın bir sebebi olarak da sunulabilir.

Abdullah b. Revaha ile Kays b. Hatim arasındaki atışmaların çok olduğu ve bu atışmalardan birinde Rebi' savaşı ile ilgili Kays b. Hatim'in kullandığı şu mısralarda;

⁴¹⁹ Nusreddin Bolelli, “Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tespitler II, **Şarkiyat Mecmuası**, sayı: 12, 2008, s. 17.

⁴²⁰ Hasan Taşdelen, “İslâm'ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit'in Hemziyye'si”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVIII, Sayı: 1, 2009, s. 311.

⁴²¹ Ramazan Kazan, “Cahiliye Şiirinde Kadın”, **Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın / Uluslararası Canik Sempozyumu** (ed. Osman Köse), C. I, Canik Belediyesi Yayınları, Samsun, 2016, s. 277.

“Amre’nin müstağni hali (kimseye ihtiyaç duymaması) devam ediyor mu? O çekip gidiyor mu yoksa istediğinde diretiyor mu? Akşam olunca O evinden uzaklaşır, Ayrıldığında ise sen bugün (ertesi gün) öğrenirsin, İçindeki nilüfer çiçekleri lamba gibi parlayan, Katâ Bahçelerinden hiçbir bahçe ve kararması giden beyaz bulut, Amre’den daha güzel değildir. Ayrıca koltuğunun altından misk kokusu yayılan Amre,

İsmi anılan Amre’nin, Abdullah b. Revâha’nın kız kardeşi olduğu, Abdullah b. Revâha’nın da buna karşılık olarak bir şiirinde teşbib (övgü kasidelerinin başında kadınlardan bahsederek kasideyi süslemek) olarak Kays b. Hatim’in kardeşi Leyla bint. Hatim’den bahsettiği aktarılmakta olup tanınmayan biri kişinin şiirde bahsedilmesinin, şiiri amacını gerçekleştirmeyeceği bu yüzden önemi konusunda Abdullah b. Revâha’nın kabiledaki konumunu yansıttığı görüşü belirtilir.⁴²²

⁴²² Ali Kuşçalı, a.g. Yüksek Lisans Tezi, s. 13-14.

SONUÇ

İslâmiyet'ten önceki dönemlerde Medine'de yaşayan kadınları incelediğimiz tezimizde, tarihi süreç içerisinde kadın hakkında araştırmalar yaptık. Bu araştırma esnasında incelediğimiz bölge olan Medine'nin tarihsel süreci, yaşayan toplulukları, bu toplulukların kadına bakış açısı ile değerlendirerek ortaya bir sonuç koymaya çalıştık. Bunu yapmaktaki amacımız İslamiyet'ten önceki Medine toplunda kadının rolünü öğrenmektir. Kadınların, aile içerisinde etkilendiği gibi toplumu da etkilediği bilinmektedir. Medine'de kadını incelerken bireysel olarak her yaşayan kadını değil toplumsal algıda kadın imgesini incelemeye çalıştık.

Araştırmada bizi en çok zorlayan kısım Medine'de yaşayan en eski topluluklardan biri olan Amâlika kabilesi hakkında kaynaklarımızda sınırlı bilgi olması aslında bu konunun genelini çok fazla çalışılmamasıdır. Bu zorluğu aşmak için konu hakkında aktarılan farklı kaynaklardan farklı görüşleri derleyerek sunmaya çalıştık. Medine'de kadını incelerken Medine'nin sınırlarını ve bu sınırları çizen toplumları tanıyıp bölgede yönetimi bile etkileyen olaylarda kadının rolünün olduğu yönünde bilgiler edindik. Bu bilgiler bizlere hem kadının toplumu etkilediği buna karşın toplumdaki normların kadını değersizleştirdiğini göstermiştir.

Arap kültürünün bir tezahürü olarak Amâlika kabilesinde kadının değer görmek için soy veya paraya ihtiyaç duymasıyla beraber kültürel izleri bölgeye bırakanlar da kadınlardır. Bölgenin bir diğer sakinleri olan Yahudi kabileler Medine'ye dinleriyle beraber kültürlerini de taşımıştır. Milli bir din olan Yahudiliğin kanla aktarımının kültürün önemli bir parçası olması Yahudi bir anneden doğmayı mecbur kılmıştır. Bununla birlikte Yahudi kültüründe kadının daha aşağıda bir konumda olduğu ile ilgili "*Rabbim, beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun!*" gibi duaların olduğu aktarılır. Medine'ye İslamiyet'ten önce yerleşen son topluluk olan Evs ve Hazrec Arap kültürünü kimliğinde taşıırken bir dönem yöneticileri olan Yahudilerden etkilenecek sentez bir kadın algısı oluşturmuştur.

Bu sentezin bir sonucu olarak Yahudilerin yöneticileri tarafından uygulanan ilk zıfak hakkı uygulamasının Evs ve Hazrec'in isyana sürüklenmesi hadisesi ile yönetime geçmelerinde kadın rolünün ne denli değiştiğini görmekteyiz. Cahiliye dönemi

hakkındaki rivayetler genelde Kureyş kabilesinden bahsetmektedir. Buna karşın Arap toplumunun yarımada içerisinde kültürünün benzer yapılara sahip olması bizim için çalışma yolculuğumuzda ışık tutan bir açı olmuştur.

Yerleşik bir düzene geçmiş olmalarına rağmen göçebe yaşayan bedevi geleneği kültürdeki kadına karşı tutumlar evlilik yaşları, örtünmeleri, yaşam alanları ve görevlerinde benzer şekildeyken bedevi kadınının yerleşik yaşıntıdaki kadından daha üstün bir konumda, daha özgür ve saygın olduğu da bilinmektedir. Yahudiler ise kadının ana görevi çocuk doğurmak ve ev içi görevlerini aksatmamak dini görevlerden daha önemli görülmüştür. Bazı Arap kabilelerde yönetimde kadınların söz sahibi olduğu belirtilir. İslam öncesinde kadının genel olarak Arap yarımadasında değer görmediği İslamiyet’le birlikte kadının paraya veya soya ihtiyacı olmadan kendisi olarak değer gördüğüne dair rivayetlerin bulunmasıyla anlıyoruz.

Nesep zincirlerinin incelendiği kısmımızda Medine’nin İslâmiyet öncesi son temsilcisi olan Evs ve Hazrec kabilesinin atası olan Evs b. Haris ve Hazrec b. Harise’nin babalarının nesebi ile künyelenmeyip anneleri Kayle b. Erkam’dan hareketle Kayleoğulları ile anılmaları da konumuzun incelendiği alanı besleyen bir bilgi olduğu düşünülür.

Medineli Cahiliye dönemi şairlerinin şiirlerinde kadın imgesini aradığımızda karşımıza çıkan bazı yorumlarda güzellik algısını yansıtan kadın, güçlü kişilerin kardeşleri olarak anıldıkları görülür.

İslam öncesi Medine toplumunda kadın imgesini incelediğimiz tezimizde kadınların sosyal hayatta rollerinin maddi ve manevi güçle belirlendiğini tespit ettik. Bu güce sahip olmayan kadınların ev içerisinde belirli alanlarda belirli görevler tabi tutulup çoğu insani haktan mahrum bırakıldıkları ve evliliklerin kendi tasarruflarında olmadığını öğrendik. Para ve soy yönünden güce sahip kadınlarınsa ev içi görevlerini kendilerinin değil hizmetinde çalışanların yaptığı, evlilik boşanma ve miras konularında bu güçlerinin farkını gösterdiği kaynaklarda aktarılan bilgilerde bahsedilir.

Bölgede yaşayan halkların farklı zamanlarda yaşamalarına rağmen farklı kültür alt yapılarına sahip olmalarına karşın kabilecilik zihniyetinden uzaklaşmadıkları buna örnek olarak Medine’de yaşayan Yahudilerin kadınlarının Yahudi olan Arap erkekleriyle

evlendiği hakkında bilgiler aktarılırken Araplardan putperest olanlarla evlilikler hakkında bilgi bulunmaması sunulabilir.

Genel olarak İslam öncesi Medine toplumunda kadını, özel olarak Hz. Nuh'un soyundan M.Ö. yaklaşık 2000'li yıllardan, Akabe Biatları'nın ardından gerçekleşen Hicret hadisesine yani 622 yılına kadar olan süreçte bölgede yaşamış olan Amâlika kabilesi, Yahudi kabileleri ve Arap kabilelerinden Evs ve Hazrec kabilelerinin sosyal hayatları ışığında kadın imgesini incelediğimiz tezimizin neticesinde, İslam öncesi Medine toplumunda kadının gücü ile gördüğü değerin doğru orantılı olduğunu bununla birlikte kültürün izlerini taşıyanların da kadınlar olduğunu görmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abdülhamid, Sa'd Zaglul:	Fî arihi'l-Arab Kable'l-İslâm , Dârü'n-Nehdati'l-Arabiyye, Beyrut, 1976.
Acarlıoğlu, Ahmet:	“İlk Dönem İslâm Tarihinde Kadının Konumu”, Artuklu Akademi Dergisi , C; V, sayı: 1.
_____	<i>H. Peygamber Döneminde Aile Hayatı</i> (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Danışman: Nurettin Gemici, 2017.
	“İlk Dönem İslam Tarihinde Kadının Konumu”, Artuklu Akademi , C: V, sayı: 1, 2018.
Ağçoban, Sıddık:	“Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam’da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar”, Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi , C: II, sayı: 1, ss. 14-24.
Ağırman, Mustafa:	“Hz. Peygamber'in Medine'yi İslamlaştırması ve Hicret Projesi”, EKEV Akademi Dergisi , C. I, sayı: 2, 1998, ss. 57-85.
Ahmed İbrahim Şerif:	Ahmed İbrahim Şerif, Mekke ve'l-Medine fi'l-Cahiliye ve Ahdi'r-Resûl , Dârü'l-Fikri'l-Arabi, Kahire, 1985.
Akyüz, Vecdi:	Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm , İstanbul, Ensar Neşriyat, 2007.
Akyüzoğlu, İlyas:	“Medine Site Devletinin Sosyo-Politik Altyapısı”, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi , Ed. H. Yunus Taş, İstanbul, Yıldız Matbaacılık ve Baskı Sistemleri, No:11, 2016.
Algül, Hüseyin:	“Fıcar”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C.XIII, İstanbul, 1996.

_____	"Evs (Benî Evs)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C. XI, İstanbul, 1995.
Apak, Âdem:	Erken Dönem İslam Tarihinde Asabiyyet , İstanbul, Ensar Neşriyat, 2016.
Avcı, Casim ve Şentürk, Recep:	"Kabile", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: XXIV, 2001.
Avcı, Casim:	"Kaynuka '(Benî Kaynuka ')", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: XXV, Ankara, 2002.
_____	"Beni Kurayza", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , Ankara, 2002, C: XXVI.
Ayverdi, İlhan:	Misalli Büyük Türkçe Sözlüğü , Kubbealtı Lugatı, İstanbul, 2010.
Bardakoğlu, Ali:	"Cahiliyye Döneminde Kadın", Sosyal Hayatta Kadın , Haz. İsmail Kurt, Seyit Ali Tüz, 3. bs., İstanbul, Ensar Neşriyat, No:22, 2005.
el-Basrî, Muhammed b. Sa'd b. Menî el-Hâşimî:	Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr , çev. Abdurrahman Elmalı, Mehmet Akbaş, 2. Baskı, Siyer Yayınları, İstanbul 2015, C: X.
Belâzurî, Ebî'l-Abbas Ahmed b. Yahya b. Cabir:	Fütuhu'l-Büldan: Ülkelerin Fetihi , trc. Mustafa Fayda, Siyer Yayınları, İstanbul, 2013.
Bozkurt, Nebi ve Küçükaşçı, Mustafa Sabri:	"Medine", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: XXVIII, Ankara, 2003.
Berru, Tevfik:	Tarîhü'l-Arabî'l-Kadîm , Darü'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut, 2011.
Bolelli, Nusreddin:	"Klasik Dönem Arap Şiirine Dair Önemli Kaynaklar ve Tespitler II, Şarkiyat Mecmuası , sayı: 12, 2008.
Cevad Ali:	İslam Öncesi Arap Tarihi (el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm) , Çev. Dursun

	Hazer, Fethullah Zengin, Ankara, Ankara Okulu, 2018.
	El-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm , Beyrut, Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1968-1972, C: I-X.
Çağatay, Neşet:	İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı , Ankara, 1957.
Çağırıcı, Mustafa:	“Asabiyet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: III, İstanbul, 1991.
	“Arap”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C. III, İstanbul, 1991.
Çelikkol, Yaşar:	“Cahiliye Döneminde Yesrib’in Etnik Yapısı (İlk Çağlardan M. 600 Yılına Kadar)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , C: XV, sayı: 1, 2005, ss. 319-46.
Dabaşı, Hamid:	İslam’da Otorite , trc. Süleyman Gündüz, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
Demircan, Adnan:	Cahiliye Arapları , Beyan Yayınları, İstanbul, 2015.
Demirci, Abdurrahman:	“Ensar Kimliğinin Oluşumunda Etki Eden Faktörler”, Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Dergisi , Ed.: Mehmet Mahfuz Söylemez, Yakın Doğu Üniversitesi Matbaası, 2016.
Demirci, Kürşat:	“Hârut ve Mârut”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , İstanbul, 1997, C: XVI.
Dineveri ,Ebû Hanife Ahmed b. Davud b. Venend:	Ahbârü't-Tivâl , thk. Abdülmün'im Amir, Mektebetü'l-Müsenna, Bağdad, 1960.
Erdem, Sargon:	"Asya", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: III, İstanbul, 1991.
	“Amâlika”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: II, İstanbul, 1989.

Ebu Şakka, Abdulhalim:	İslâm Kadın Ansiklopedisi , çev. Şaban Haklı, Fethi Güngör, Düşün Yayıncılık, İstanbul, C: I, 2007.
Fayda, Mustafa:	“Bedevi”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: V, İstanbul, 1992.
Gözütok, Şakir:	“Cahiliye Dönemi Aydınlarının İslâm’a Karşı Tutumu”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , C: II, Van, 1998.
Gupta, Aayushee vd.:	“A Machine Learning Approach to Quantitative Prosopography”, 30 Haziran 2018, www.arxiv.org/abs/1801.10080 (Çevrimiçi), 8 Haziran 2020.
Günaltay, M. Şemseddin:	İslâm Öncesi Araplar ve Dinleri , sad.M. Mahfuz Söylemez, Mustafa Hizmetli, Ankara Okulu yayınları, Ankara, 2013.
_____	İslam Öncesi Arap Tarihi , Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2015.
Güner, Osman:	“Medine’de Hz. Peygamber’le Yahudiler Arasında İlişkiler”, Fecre Doğru Aylık Düşünce Dergisi , Ankara, No: 64, 2001.
Hamidullah, Muhammed:	İslam Peygamberi , Çev. Mehmet Yazgan, İstanbul, Beyan Yayıncılık, 2017.
_____	“Hayber”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , İstanbul, C: XVII, 1998.
	Aziz Kur’ân : Çeviri ve Açıklama , çev. Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.
Hasen, Halid:	Muctemeu’l-Medine Kable’l-Hicre ve Ba’deha , Dâru’n-Nahda Arabiyye, Beyrut, 1986.
Harman, Ömer Faruk:	“Fıravun”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , İstanbul, C: XIII, 1996.

	“Kadın”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , İstanbul, C: XXIV, 2001.
	“Asiye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , İstanbul, C: III, 1991.
Hitti, Philip K.:	Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi , çev. Salih Tuğ, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 1980.
Hizmetli, Sabri:	İslam Tarihi (Başlangıçtan İlk Dört Halife Devrinin Sonuna Kadar) , Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1991.
İbnü'l-Esir, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Muhammed b. Abdülkerim:	İslam Tarihi : el-Kâmil fi't-Tarih , terc. Ahmet Ağırakça v.d., İstanbul, Bahar Yayınları, 1985.
İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun el-Hadrami el-Magribi:	Târîhu İbn Haldun: Kitâbü'l-iber ve divanü'l-mübtade ve'l-haber fî eyyami'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men asarahum min zevi's-sultani'l-ekber Dârü'l-Fikr , Beyrut, 1979.
İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrerem:	“Mdn”, Lisânü'l-'Arab , Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, C: XIII, 2009.
İbnü'n-Neccar, Bağdadi Ebu Abdullah Muhibbüddin Muhammed b. Mahmûd b. Hasan:	Ed-Dürretü's-Semine fî Tarihi'l-Medîne , thk. Muhammed Zeynühum Muhammed Azeb, Kahire, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, 1995.
İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' Zühri:	Kitâbü't-Tabakati'l-Kebir: et-Tabakatü'l-Kübra , thk. Ali Muhammed Ömer, Kahire, Mektebetü'l-Hanci, 2001, C: X.
İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe Nümejrî Basrî:	Tarihü'l-Medîneti'l-Münevvere : Ahbarü'l-Medineti'l-Münevvere , thk. Fehim Muhammed Şeltut, Dârü'l-İsfahani, Cidde, C: I, 1973
İbn Zebale, Muhammed b. el-Hasen:	Ahbâru'l-Medîne (Medine Tarihi) , Çev. Fatih Mehmet Yılmaz, Ankara, Ankara Okulu, 2018.

Karaman, M. Lutfullah:	"Filistin", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: XIII, İstanbul, 1996.
Kazan, Ramazan:	"Cahiliye Şiirinde Kadın", Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın / Uluslararası Canik Sempozyumu (ed. Osman Köse), C: 1, Canik Belediyesi Yayınları, Samsun, 2016.
Kehhâle, Ömer Rızâ:	Mu'cemu Kabâ'ili'l-Arabi'l-Kadîme ve'l-Hadîse, Müessesetü'r-Risâle , C: I, Beyrut, 1982,
Kaya, Osman:	<i>Kur'ân'ın Nüzûlu Sürecinde Müslümanlarla Diğer Dinî Gruplar Arasındaki İlişkilerin Kur'ân'a Yansıması</i> (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, Danışman: Ömer Özsoy, 2004.
Kapar, Mehmet Ali:	"Eyyamü'l- Arab", DİA , C: XII, İstanbul, 1995.
Kelpetin, Mahmut:	İslâm Öncesi Güney ve Kuzey Arabistan , İstanbul, Kuramer Yayınları, 2016.
_____	"İslâm Öncesi Medine", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , ed. Hikmet Yaman, C: LII, İstanbul, 2017.
Komisyon	"Hz. Peygamber Döneminde Medine Yahudileriyle ilişkiler", Hadislerle İslam , Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C:VII, 2013.
Köse, Feyza Betül:	Medine'de Sosyal Hayat: Dört Halife Dönemi , İstanbul, Mana Yayınları, 2016.
Kurt, Abdurrahman:	"Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yönden İslam Öncesi Mekke Toplumu", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , C: X, sayı: 2, 2001, s. 97-122.

Kuşcalı, Ali:	Abdullah b. Revâha'nın Hayatı ve Şahsiyeti, Yüksek Lisans Tezi , Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya 2007.
Küçükaşçı, Mustafa Sabri:	"Hicaz", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: XVII, İstanbul, 1998.
_____	"Amr b. Lühay", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , İstanbul, C: III, 1991. Cahiliye'den Emevîler'in Sonuna Kadar Haremeyn , İsar Yayınları, İstanbul 2003
Mevdudi, Seyyid Ebü'l-A'la:	Tefhimü'l-Kur'an : Kur'an'ın Anlamı Ve Tefsiri , ed. Ali Bulaç, trc. Muhammed Han Kayani, vd., İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.
Milli Eğitim Basımevi:	İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati , "Medine", İstanbul, C: VII, 1970.
_____	İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati "Amalek", İstanbul, C: I, 1978.
_____	İslam Ansiklopedisi: İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lugati "Arabistan (Etnografya)", İstanbul, C: I, 1978.
Özkuyumcu, Nadir:	"Nadîr (Beni Nadîr)", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi , C: XXXII, İstanbul, 2006.
Öztürk,Levent:	İslâm Tıp Tarihi Üzerine İncelemeler , İstanbul, Ensar Neşriyat, 2013.
Öztürk, Mustafa:	İslam Öncesi Arap Toplumunda Ahval-i Şahsiyye Hukuku, (Kur'an'ın Anlaşılmasına Katkısı Açısından Kur'an Öncesi Mekke Toplumu Sempozyumu , İstanbul, 2011.

Safa, Mustafa:	“Hicret Öncesi Medine’de (Yesrib’de) Sosyal ve Dini Hayat”, Toplum Bilimleri Dergisi , ed. İhsan Çapçioğlu, Ankara, C:VI, sayı: 12, 2010.
Sarıcık, Murat:	“Cahiliye Döneminde Arap Yarımadası Panayırıları Arap Panayırıları”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi , sayı: 31, 2013.
Savaş, Rıza:	“Cahiliye Devrinde Kadın Algısı”, Kur’an ve Kadın Sempozyumu , TDV. Yayınları, Ankara 2010.
Semhudi, Ebü'l-Hasan Nureddin Ali b. Abdullah b. Ahmed:	Vefau’l-Vefa bi Ahbari Dari’l-Mustafa , thk. Kâsım Samerrai, Londra, Müessesetü’l-Furkan li’t-Türasi’l-İslâmî, 2001.
Söylemez, Mehmet Mahfuz:	“İslam Öncesi Medine Üzerine Bazı Notlar”, Örnek İnsan Hz. Muhammed , ed. M. Mahfuz Söylemez, Çağrı Eğitim Vakfı Yay., Çorum, 2006, ss. 29-39.
Sözener, Murat:	<i>İslam’ın Doğduğu Çağda Evs ve Hazrec Kabileleri Arasında İlişkiler</i> (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Dan.: Rıza Savaş, 2010.
Şehristani, Ebü'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed:	El-Milel ve'n-Nihal , thk. Muhammed Seyyid Kilani, Beyrut, Dârü'l-Ma'rife, 1961.
Taberi, Ebu Ca’fer Muhammed bin Cerir:	Tarihü't-Taberi , Çev. M. Faruk Görtünca, İstanbul, Sağlam Yayınevi, C. I, 2007, s. 203
_____	Tarihu'l-Umem ve'l-Mulûk , C.I, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1987.
Taşdelen, Hasan:	“İslâm’ın İlk Dönemine Ait Bir Hiciv Örneği: Hassân b. Sâbit’in Hemziyye’si”, Uludağ

	Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: XVIII, Sayı: 1, 2009.
Uçar, İlyas:	“Yesrib’ten Medîne’ye: Zaman ve Mekân Boyutuyla Bölgeye Bir Bakış”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: XII, Sayı: 62, 2019, ss.435-442.
Vakıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer b. Vakıd el-Eslemî:	Fütuhü's-Şam, Dârü'l-Cil, Beyrut, 1960.
Ya’kubî, İbn Vazıh Ahmed b. İshak b. Ca’fer:	Tarihü'l-Yakubi, Beyrut, Dâru Sadır, 1992.
Yaman, Ahmet:	“Zihâr”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, C: XLIV, 2013,
Yıldız, Hakkı Dursun:	"Arap", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: III, İstanbul, 1991.
_____	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi, İstanbul, Çağ Yayınları, 1992.
_____	“Arabistan”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C: III, İstanbul, 1999.
Watt, W. Montgomery:	Peygamber ve Devlet Adamı Hz. Muhammed, çev. Ünal Çağlar, İstanbul, Yöneliş Yayınları, 2001.

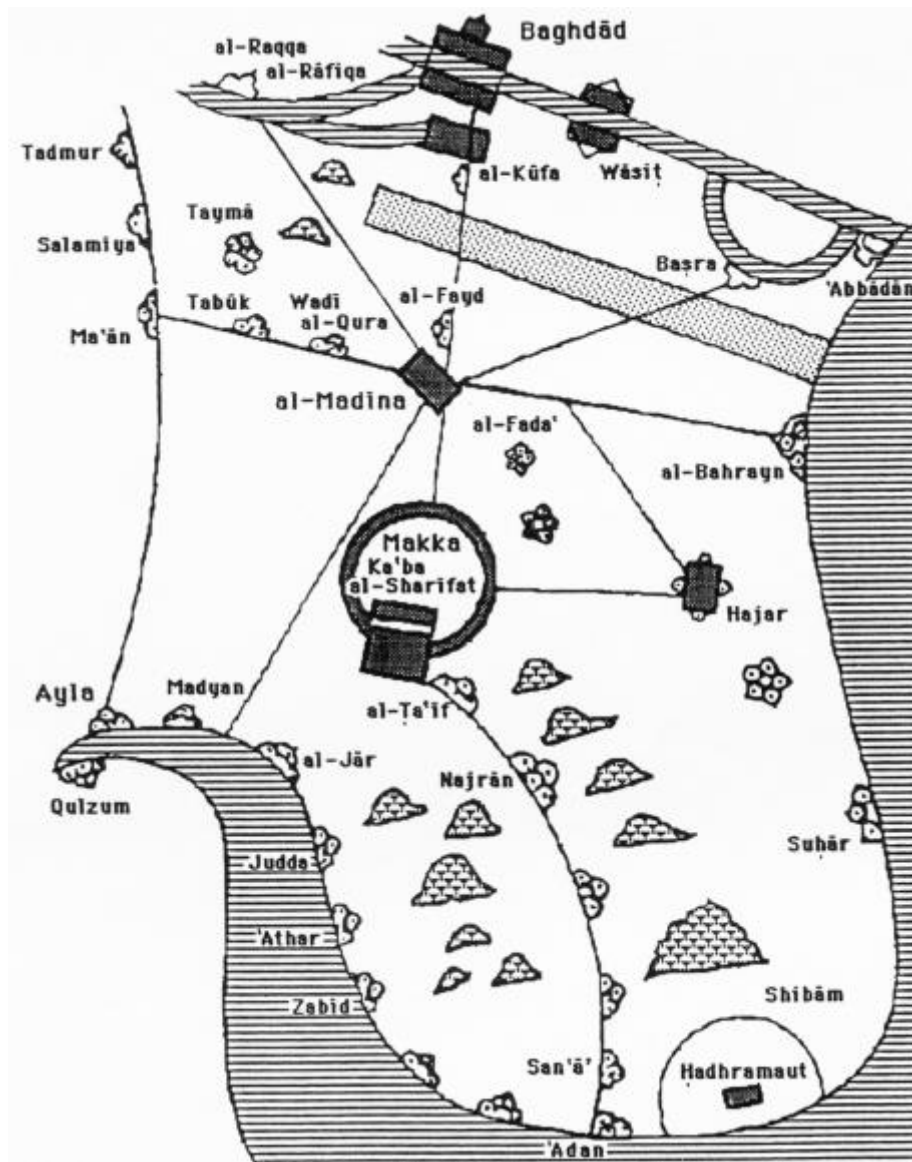
EKLER

Medine'nin haritada görünümü (https://www.123rf.com/photo_148900208_stock-vector-simplified-map-of-al-madina-city)

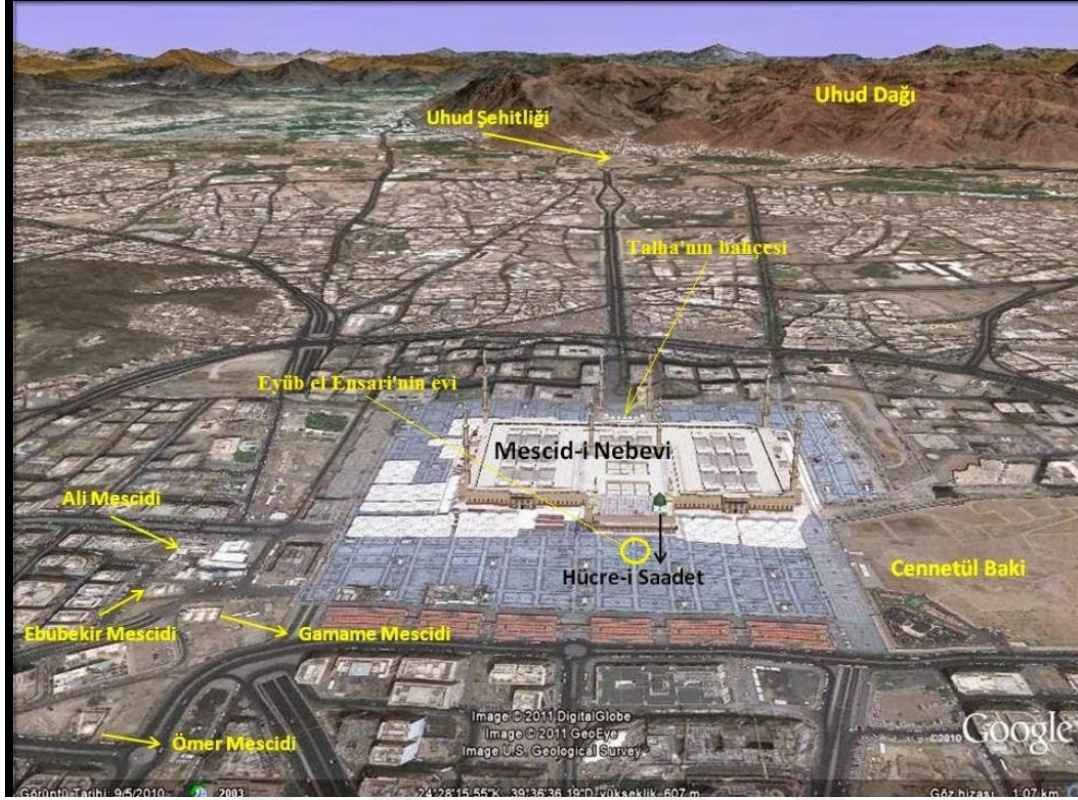
Medine'den Görünüş (<https://dissolve.com/stock-photo/Medina-Saudi-Arabia-late-18th-century>)

Medine Krokisi (<https://journals.openedition.org/abe/docannexe/image/4341/img-1.jpg>)

Medine'den Görünüş (www.ottomanarchives.com/status/1026067569185312768/photo/1)

Medine Krokisi (<https://islamifotovideo.blogspot.com/p/medine.html>)

